

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ნინო სინჯარაძე

უმცირესობების როლი საერთაშორისო პოლიტიკაში: ქურთული
საკითხის გავლენა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებზე

დიპლომატია და საერთაშორისო პოლიტიკა

სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებულია დიპლომატიისა და საერთაშორისო
პოლიტიკის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

ზურაბ დავითაშვილი

სრული პროფესორი

თბილისი

2018

სარჩევი

შესავალი.....	6
1. ქურთების პრობლემის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა თურქეთის რესპუბლიკაში	16
1.1. ქურთული ნაციონალიზმის მოკლე ისტორია	16
1.2. თურქეთის პოლიტიკა ქურთული ნაციონალიზმის მიმართ	20
1.3. ევროკავშირის ხედვა თურქეთის დამოკიდებულებისადმი ქურთების მიმართ.....	25
2. ევროკავშირის მოთხოვნები თურქეთის მიმართ ეთნიკური უმცირესობების კონტექსტში და თურქულ-ქურთული განწყობები	31
2.1. ევროკავშირის დოკუმენტები ქურთულ პრობლემასთან მიმართებაში	31
2.2. ოფიციალური თურქეთის კომპრომისები.....	38
2.3. ქურთული უმცირესობის პრო-ევროპული განწყობები	43
3. თურქეთის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაცია - აღმავალი და დაღმავალი ფაზები	46
3.1. შეცვლილი დამოკიდებულება ქურთების მიმართ - ლიბერალიზაციის პოლიტიკის დასაწყისი	46
3.2. სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პრო-ევროპული კურსი და ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაცია	50
3.3.ნეო-ოტომანიზმი, როგორც იდეოლოგია	57
3.4. თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ევრო-აზიანიზაცია და ქურთული ლიბერალიზაციის შენელება.....	60
3.5.ანტი-ევროპული რიტორიკის მზარდი ტენდენცია ოფიციალურ დისკურსში და ქურთული ლიბერალიზაციის დაღმასვლა	67
4.ევროკავშირი - თურქეთის რესპუბლიკის რაციონალური არჩევანი	76
დასკვნა	79
ბიბლიოგრაფია	83

ანოტაცია

სამაგისტრო ნაშრომი წარმოადგენს თურქული პოლიტიკური და სამოქალაქო სექტორისთვის მწვავე და ამავდროულად ძალიან აქტუალური საკითხების, თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობისა და ქურთულ უმცირესობასთან დაკავშირებული პრობლემის, ერთგვარ სინთეზს. ნაშრომში გამოკვლეულია ქურთული პრობლემის მნიშვნელობა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში და ევროკავშირის გავლენა ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთული უმცირესობის მიმართ გატარებული პოლიტიკური კურსის ტრანსფორმაციაში.

საკვლევი საკითხის აქტუალურობას რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებს. პირველ რიგში, აღსანიშნავია უმცირესობების საკითხის როლისა და გავლენის ზრდა საერთაშორისო ურთიერთობებში და ქურთულ ეთნოსთან, როგორც უმცირესობასთან, დაკავშირებული სეპარატიზმის რისკები თურქეთის რესპუბლიკაში (და არა მხოლოდ). საკვლევი საკითხის აქტუალურობას, ასევე, განაპირობებს თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების ხანგრძლივი დინამიკა და თურქეთის ევროინტეგრაციის ზედმეტად გაჭიანურებული პროცესი.

ნაშრომის მიზანია გამოიკვლიოს რა გავლენას ახდენს ქურთული პრობლემა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებზე და რამდენად მნიშვნელოვანია ევროკავშირის როლი თურქულ-ქურთული ურთიერთობების კონტექსტში. დასახული მიზნების განსახორციელებლად კვლევის ფარგლებში გაანალიზდა რამდენიმე საკვანძო საკითხი, მათ შორის ქურთული პრობლემის წარმოშობა და განვითარება თურქეთის რესპუბლიკაში, ევროკავშირის გავლენის ფაქტორი ქურთული გამოწვევის გადაჭრის მიმართულებით განხორციელებულ ძალისხმევაში და ევროინტეგრაციის პერსპექტივის სანაცვლოდ თურქეთის ხელისუფლების მიერ განხორციელებული კომპრომისები.

კვლევის შედეგად დასტურდება ვარაუდი, რომლის თანახმად, ქურთი უმცირესობის მიმართ თურქეთის მიერ გატარებული პოლიტიკა დამაბრკოლებელი ფაქტორი გახდა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში, რამაც გააჩინა აუცილებლობა მომხდარიყო არსებული პოლიტიკური კურსის ლიბერალიზაცია. ქურთული პოლიტიკის

ლიბერალიზაციის ე.წ. ოქროს ხანა კი სწორედ იმ პერიოდში ფიქსირდება, როდესაც ევროკავშირში გაწევრიანება ქვეყნის ხელისუფლების ერთ-ერთი უმთავრესი საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტი იყო, ხოლო თვითონ ორგანიზაციის მხრიდან თურქეთის ევროინტეგრაციის იდეისადმი მწვანე შუქი იქნა ანთებული.

N. Sinjaradze

The Role of Minorities in International Politics: Influence of Kurdish Question on Turkey-EU
Relations

Summary

Master's Thesis combines two urgent, highly important issues of Turkish political and civil life – Turkey-European Union relations on the one side and Kurdish Problem on the other. The Thesis represents analysis of the topics below – Importance of Kurdish Issue in Turkey-EU relations context and the role of the European Union actor in Turkey's Kurdish policy Transformation.

There are a few reasons for the urgency of the research topic. Increasing role of minorities in International Relations goes first. Kurdish nation, as a minority, causes severe risks of Separatism in the Republic of Turkey (and not only there). Turkey-EU Long Term relations dynamic and extremely prolonged process of integration represents another reason for the topic urgency confirmation.

The aim of the Thesis is to Study the effects of the Kurdish problem on Turkey-EU bilateral linkage and Importance of the European Union involvement in Turkish-Kurdish relations. As for the task of the research. It means analysis of some key issues, such as roots and further development of the Kurdish problem in the Republic of Turkey, The role of the EU in an attempt to solve the problem and official Turkish reforms for the sake of accession prospect.

The research proves the suggestion that Turkey's policy in reference with Kurdish minority became an obstacle in Turkey-EU relations, which caused Turkish authorities decision to liberalize its Kurdish attitude. The "Golden Age" of Kurdish policy liberalization happens when Turkey's EU accession is urgently prioritized by Turkish Government on the one hand and highly supported by the European Union on the other hand.

შესავალი

სამაგისტრო კვლევის თემას წარმოადგენს თურქეთის ერთ-ერთი ყველაზე სენსიტიური საკითხის, ქურთულ უმცირესობასთან დაკავშირებული პრობლემის, ანალიზი და აღნიშნული პრობლემის გავლენის შეფასება ევროკავშირთან ურთიერთობის დინამიკაზე, რაც, თავის მხრივ, არანაკლებ მნიშვნელოვან პრიორიტეტს წარმოადგენს ქვეყნის ხელისუფლებისთვის. აქედან გამომდინარე, ნაშრომი სათაურით „უმცირესობების როლი საერთაშორისო პოლიტიკაში: ქურთული საკითხის გავლენა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებზე“, თურქული საზოგადოებისთვის და პოლიტიკური ისტებლიშმენტისთვის ორი მწვავე, შეიძლება ითქვას ეგზისტენციური მნიშვნელობის, საკითხის, ერთგვარ სინთეზს ქმნის.

საკვლევი საკითხის აქტუალურობას რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებს. პირველ რიგში აღვნიშნავ უმცირესობების როლისა და გავლენის ზრდას საერთაშორისო ურთიერთობებში. ეთნიკური, რელიგიური, კულტურული უმცირესობები ბოლო რამდენიმე ათწლეულია ქვეყნის ერთიანობის წინააღმდეგ მიმართულ მნიშვნელოვან პრობლემად და საბოლოო ჯამში, საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთ ყველაზე მწვავე გამოწვევად იქცა. ამ მიმართულებით თვალსაჩინო მაგალითს სწორედ ქურთული ეთნოსი წარმოადგენს. უდიდესი ერი სახელმწიფოს გარეშე, რომელიც ძირითადად ოთხ ქვეყანაში - თურქეთში, ერაყში, სირიაში და ირანშია - განსახლებული და მათი ე.წ. თვითგამორკვევის საკითხი თითოეულ სახელწიფოში, განსაკუთრებით თურქეთში, სეპარატიზმის რისკებთანაა დაკავშირებული.

საკვლევი საკითხის აქტუალურობას მნიშვნელოვანწილად თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების ხანგრძლივი, გაჭიანურებული დინამიკა განაპირობებს. ოფიციალური განაცხადი ორგანიზაციაში გაწევრიანების თაობაზე რესპუბლიკამ ჯერ კიდევ 1987 წელს გააკეთა. მას შემდეგ ევროკავშირის საზღვრები მნიშვნელოვნად, ძირითადად პოსტ-საბჭოური სივრცის ქვეყნების ხარჯზე, გაფართოვდა. თურქეთი კი ჯერ ისევ გაწევრიანების მოლოდინშია და შეიძლება ითქვას, ახლა აღნიშნული მიზნის რეალიზაციის კიდევ უფრო ნაკლები პერსპექტივა გააჩნია.

კვლევის პროცესში, ჩემი, როგორც ნაშრომის ავტორის, მთავარი მიზანია გამოვკვეთო, რა გავლენას ახდენს ქურთული პრობლემა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებზე და რამდენად მნიშვნელოვანია ევროკავშირის როლი თურქულ-ქურთული ურთიერთობების კონტექსტში. დასახული მიზნის რეალიზაციისთვის ფოკუსირებას რამდენიმე ძირითადი ამოცანის რეალიზაციაზე მოვახდენ. გავაკეთებ ქურთისტანის პრობლემის ანალიზს და ამ პრობლემის ჩამოყალიბებასა და შემდგომ გაღრმავებაში თურქეთის სახელმწიფოს როლს შევისწავლი. გამოვიკვლევე ევროკავშირის გავლენის ფაქტორს ქურთული გამოწვევის გადაჭრის მიმართულებით განხორციელებულ ძალისხმევაში და ევროინტეგრაციის პერსპექტივის სანაცვლოდ ოფიციალური თურქეთის მიერ განხორციელებულ კომპრომისებს შევაფასებ.

სამაგისტრო კვლევის ფარგლებში შევეცდები პასუხი გავცე საკვანძო კითხვას - რა როლი ითამაშა ევროკავშირმა თურქეთის პოლიტიკის ლიბერალიზაციაში ქურთული უმცირესობის მიმართ? აღნიშნული კითხვის პასუხის ავტორისეული ვერსიას წარმოადგენს შემდეგი დაშვება: ქურთი უმცირესობის მიმართ თურქეთის მიერ გატარებული პოლიტიკა დამაბრკოლებელი ფაქტორი გახდა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში, რამაც გააჩინა აუცილებლობა მომხდარიყო არსებული პოლიტიკური კურსის ლიბერალიზაცია. ჩამოყალიბებული ჰიპოთეზის დასადასტურებლად საჭიროა მოხდეს მტკიცე მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენა თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პროცესის მიმართ ევროკავშირის პოზიციასა და ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში თურქეთის პოლიტიკის ლიბერალიზაციას შორის. მხარეებს შორის საბაჟო კავშირის ამოქმედება და თურქეთის რესპუბლიკისთვის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მინიჭება მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვის შუალედურ რგოლებს წარმოადგენს, რომლებმაც ოფიციალური თურქეთის გადაწყვეტილებაში, მოეხდინა ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაცია, მნიშვნელოვანი სტიმულის როლი შეასრულეს.

აღნიშნულ სამაგისტრო კვლევას, ისევე როგორც ნებისმიერ აკადემიურ ნაშრომს, გააჩნია თავისი პრაქტიკული დანიშნულება. ჩემი, როგორც ავტორის მიზანია, სამაგისტრო ნაშრომმა გარკვეული წვლილი შეიტანოს საკვლევი საკითხის შესახებ შემუშავებული ლიტერატურის გამდიდრებაში. მითუმეტეს, რომ საკვლევი თემის გარშემო არსებული

ქართულენოვანი აკადემიური წყაროები არც ისე მრავალფეროვანია. სამაგისტრო ნაშრომის პრაქტიკული მიზანია შეასრულოს ე.წ. დამხმარე ლიტერატურის როლი აკადემიურ სფეროში, იყოს გამოსაყენებელი წყარო საერთაშორისო ურთიერთობებისა და ზოგადად, პოლიტიკის მეცნიერების სტუდენტებისთვის, მათ მიერ სამომავლოდ განსახორციელებელ კვლევით საქმიანობაში.

ნაშრომი ძირითადად თვისებრივი კვლევის მეთოდოლოგიას დაეფუძნება. „პროცესის მიდევნების“ (process tracing) საფუძველზე მოხდება ფაქტებისა და განვითარებული მოვლენების ანალიზი. ევროკავშირისა და თურქეთის ოფიციალური დოკუმენტების (რეზოლუციები, გაწვევრიანების სამოქმედო გეგმები, პროგრესის შეფასების მოხსენებები, რეკომენდაციები, თურქეთის მიერ შემუშავებულ ეროვნულ გეგმები, ევროკავშირის მიმართ გაქდერებულ ოფიციალურ პასუხები, დემოკრატიზაციის პაკეტი) შესასწავლად გამოყენებული იქნება „კონტენტ ანალიზის“ მეთოდი. „შედარებით ანალიზზე“ დაყრდნობით მოხდება პარალელის გავლება ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში გატარებულ პოლიტიკურ კურსებს შორის ლიბერალიზაციის აღმავალ, შედარებით შენელებულ (სტაბილურ) და დაღმავალ ეტაპებზე.

ნაშრომში თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებზე და ამ ურთიერთობების კონტექსტში ქურთული პრობლემების როლზე დაწერილი მოცულობითი ლიტერატურა იქნა გამოყენებული. მათ შორის არის არაერთი წიგნი, სტატია, აკადემიური ნაშრომი და ოფიციალური დოკუმენტი. კვლევის პროცესში საკმაოდ ღირებული აღმოჩნდა ნატალი ტოჩის ნაშრომი „ევროკავშირი და კონფლიქტის გადაჭრა: მშვიდობის მხარდაჭერა უკანა ეზოში“, ნასისა და ოზერის „თურქეთი და ევროკავშირში ინტეგრაცია: მიღწევები და გამოწვევები“, ჯენგიზისა და ჰოფმანის „თურქეთი და ევროკავშირი: ახალი გამოწვევებისა და შესაძლებლობების პირისპირ“, ზელალ ქისაჯიქის „უმცირესობების უფლებების ევროპეიზაცია: დისკურსი, პრაქტიკა და ცვლილება თურქეთში“, საიმონ ჰადადის „ქურთები თურქეთში: კონტექსტი და ამჟამინდელი სტატუსი“, ზეინეფ ქაიას „ეროვნებათა რუკები: ქურთისტანი, ქურთული ნაციონალიზმი და საერთაშორისო საზოგადოება“, ქემალ ქირიშჯის „ქურთული საკითხი და თურქეთის საგარეო პოლიტიკა“. მნიშვნელოვანი ინფორმაცია იქნა მოძიებული აკადემიური ნაშრომებიდან,

სტატიებიდან და კვლევითი დოკუმენტებიდან. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ენდრიუ ჯერეზის „თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანება და ქურთული საკითხი“, იასინ ბორის „ქურთული საკითხის გავლენა თურქეთის საგარეო და უსაფრთხოების პოლიტიკაზე დასავლურ სამყაროსთან მიმართებაში“, მურათ ოსმას „ქურთული პრობლემის რეკონსტრუქცია სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ ევროკავშირში გაწევრიანების პროცესში“, ალი ბალჯის „ქურთული მოძრაობის პოლიტიკა ევროკავშირის მიმართ თურქეთში: დისიდენტური ეთნიკური გაერთიანების საგარეო პოლიტიკის ანალიზი“, ატილა ერალპის „თურქეთი გაფართოების პროცესში: ლუქსემბურგიდან ჰელსინკამდე“, სევდა არსლანის „ენობრივი პოლიტიკა თურქეთში და მისი გავლენა ქურთულ ენაზე“, დილექ ქურბანის „ევროპა როგორც ცვლილების აგენტი: ადამიანის უფლებების ევროპული სასამართლოსა და ევროკავშირის როლი თურქეთის პოლიტიკაში ქურთების მიმართ“ და „ევროპისკენ და უკან: ქურთების ბრძოლის სამი ათწლეული თურქეთში“. ზემოთხსენებულ წყაროებში გაანალიზებულია ქურთული პრობლემის წარმოშობა და გაღრმავება თურქეთის რესპუბლიკაში, აღნიშნული პრობლემის გავლენა თურქეთისა და დასავლური სამყაროს, განსაკუთრებით თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებზე, ოფიციალური თურქეთის მიერ გატარებული პოლიტიკა ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში, ევროკავშირის როლი თურქეთის მიერ ქურთული ეთნოსის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად განხორციელებულ რეფორმებში და ა.შ. კვლევის პროცესში გაანალიზებულ იქნა ევროკომისიის მიერ გამოქვეყნებული რეგულარული ანგარიშები თურქეთის რესპუბლიკის მიერ განხორციელებული პროგრესის შესახებ: „კომისიის რეგულარული მოხსენება გაწევრიანების პროცესში თურქეთის მიერ დაფიქსირებული პროგრესის თაობაზე 1998-2018“; ევროპარლამენტის რეზოლუციები: „რეზოლუცია სომხური საკითხის პოლიტიკური გზით გადაჭრის თაობაზე“ (1987წ), „ევროპარლამენტის რეზოლუცია თურქეთის პროგრესის შეფასების 2011 წლის მოხსენებაზე“; რეპორტები და პრესრელიზები: „მოხსენება თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების თაობაზე გაკეთებული განაცხადის შესახებ“, „ევროპული პარლამენტის კრიტიკული შეფასება თურქეთში რეფორმების პროცესის შენელებასთან დაკავშირებით“; ევროპული საბჭოს გადაწყვეტილებები: „საბჭოს გადაწყვეტილება თურქეთისთვის

შემუშავებული გაწევრიანების სამოქმედო დოკუმენტის პრინციპებთან, პრიორიტეტებთან, შუალედურ მიზნებთან და პირობებთან დაკავშირებით“ (2001, 2008 წლების დოკუმენტები); ოფიციალური დოკუმენტაცია წარმოადგენს ღირებულ წყაროებს ქურთული უმცირესობის წარმომადგენლების მდგომარეობის შესახებ თურქეთში, ხელისუფლების მიერ განხორციელებულ რეფორმებამდე და რეფორმების შემდეგ, გვაწვდის მნიშვნელოვან ინფორმაციას ევროკავშირისა და მისი ინსტიტუტების მიერ შემუშავებული პოზიციის შესახებ ქურთულ პრობლემასთან მიმართებაში. კვლევის პროცესში, ასევე, შესწავლილი იქნა თურქეთის ოფიციალური დოკუმენტები: რესპუბლიკის 1982 წლის უზენაესი კანონი, „ეროვნული პროგრამა ევროკავშირის მოთხოვნების შესასრულებლად“ (NPAA, 2001), ე.წ. ჰარმონიზაციის პაკეტი, აჰმედ დავუთოღლუს საგარეო პოლიტიკური დოკუმენტი „სტრატეგიული სიღრმე“ და ა.შ. ხსენებულ დოკუმენტებში გაანალიზებულია თურქეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკური კურსის ფორმირების საფუძვლები, თურქეთის ხელისუფლების მიერ გატარებული რეფორმები და განხორციელებული კომპრომისები ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში და სხვა. კვლევის ფარგლებში გამოყენებული იქნა სტატიები ინგლისურენოვანი გამოცემებიდან - The New York Times, The Guardian, Financial Times, Daily News, Reuters, ასევე, სტრატეგიული და საერთაშორისო კვლევების ცენტრის ვებ-გვერდიდან და ა.შ. სტატიებში თავმოყრილი ინფორმაცია, ძირითადად, გამოყენებული იქნა ოფიციალური თურქეთის ენტი-ევროპული რიტორიკის მზარდი ტენდენციის შესასწავლად და გასაანალიზებლად.

სამაგისტრო ნაშრომის სტრუქტურას რაც შეეხება: ნაშრომი შესავალს, სამი თავისგან შემდგარ ძირითად ნაწილს და დასკვნას აერთიანებს. თითოეული თავი, თავის მხრივ, რამდენიმე ქვეთავს მოიცავს. ნაშრომის პირველი თავი თურქეთის რესპუბლიკაში ქურთების პრობლემის მოკლე ისტორიულ მიმოხილვას მიეძღვნება: პირველ ნაწილში ქურთული ნაციონალიზმის ისტორიულ საფუძვლებზეა საუბარი. როდის დაიწყო ერის გამოცოცხლება და რა ფაქტორებმა განაპირობა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ტალღის აგორება. ნაციონალიზმის პირველი ნიშნები მე-19 საუკუნეში გაჩნდა, როდესაც ოტომანთა იმპერიის ფარგლებში ავტონომიის მაღალი ხარისხით მოსარგებლე ქურთულ ეთნოსს თავისუფლება მნიშვნელოვნად შეეზღუდა. აჯანყებებისა და

საპროტესტო გამოსვლების რამდენიმე დეკადიანმა ისტორიამ სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო. დამოუკიდებელი ქურთული სახელმწიფოს შექმნის იდეა განუხორციელებელი დარჩა. ქვეთავში ყურადღებას გავამახვილებ 1920 წლის სევრის შეთანხმებაზე, რომლითაც პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვებულმა ქვეყნებმა დამოუკიდებელი ქურთისტანის შექმნა ფაქტობრივად დააკანონეს (თურქეთის საპასუხო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შედეგად სევრის შეთანხმება ლოზანის ხელშეკრულებით შეიცვალა (1923 წ). ახალ პოლიტიკურ დოკუმენტში ქურთული სახელმწიფოს შექმნაზე არც ერთი სიტყვა იყო ნახსენები). სევრის შეთანხმება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დოკუმენტია. აღნიშნულმა ხელშეკრულებამ თურქულ აღქმაში ქვეყნის დეზინტეგრაციის ქვეცნობიერი შიში გააჩინა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად ქურთული სეპარატიზმის მოლოდინით იყო განპირობებული.

მეორე ქვეთავში განვიხილავ თურქეთის პოლიტიკას ქურთული ნაციონალიზმის მიმართ. რა როლი შეასრულა თურქეთის ხელისუფლებამ ქურთული პრობლემის წარმოშობასა და გაღრმავებაში. აქცენტს გავაკეთებ ე.წ. მონოეთნიკური საზოგადოების ფორმირების იდეაზე და თურქიფიკაციის ინტენსიურ პროცესზე, რომელიც განსაკუთრებით მწვავედ ქურთულ მოსახლეობას შეეხო. ქვეთავში ვისაუბრებ ათეულობით წლის განმავლობაში ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში გატარებულ დისკრიმინაციულ პოლიტიკაზე - რამდენად მკაცრად იდევნებოდა და ძალადობრივად იხშობოდა ქურთული იდენტობის გაამოვლინების მცდელობები, ნადგურდებოდა კულტურული ფასეულობები და რამდენად ძლიერი იყო ოფიციალური თურქეთის მცდელობა ქურთულ ერში სახელმწიფოებრივი ელემენტები გაენადგურებინა.

პირველი თავის ბოლო ქვეთავი მიემდვნება ევროკავშირის ხედვას თურქეთის დამოკიდებულებებისადმი ქურთული უმცირესობის მიმართ. ამ ნაწილში ყურადღება გამახვილებულია ევროკავშირის მიერ თურქეთის ქურთული პრობლემით დაინტერესების საკითხზე: როდის გაჩნდა აღნიშნული საკითხი ევროკავშირის პოლიტიკურ დღის წესრიგში, რამდენად სწრაფად გაიზარდა პრობლემის აქტუალურობა, როგორი იყო ორგანიზაციის შემადგენელი ინსტიტუტების რეაქცია

ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთული უმცირესობის მიმართ გატარებული დისკრიმინაციული პოლიტიკის მიმართ. ყურადღება გამახვილებულია ქურთული პრობლემის, როგორც თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების შემაფარხებელი ფაქტორის, როლზე, განსაკუთრებით ორმხრივი საბაჟო შეთანხმების ამოქმედებისა და თურქეთისთვის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მინიჭების კონტექსტში.

სამაგისტრო ნაშრომის მეორე თავში განიხილება ევროკავშირის მოთხოვნები თურქეთის მიმართ ეთნიკური უმცირესობების კონტექსტში და ამ მოთხოვნებისადმი თურქულ-ქურთული პოლიტიკურ-სამოქალაქო სექტორის დამოკიდებულება. პირველ ნაწილში შესწავლილია უშუალოდ ევროკავშირის დოკუმენტები - რამდენად მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ზოგადად, უმცირესობების პრობლემას ორგანიზაციის კანონმდებლობაში და რომელი ხელშეკრულებებითა და კონვენციებით რეგულირდება აღნიშნული საკითხი. გაანალიზებულია ევროპარლამენტის, ევროპის საბჭოსა და ევროკომისიის რეზოლუციები, გადაწყვეტილებები, ოფიციალური პრეს რელიზები, რეგულარული მოხსენებები და ა.შ. აღნიშნული დოკუმენტაციის ანალიზის საფუძველზე გამოკვეთილია ევროკავშირის პოზიცია ქურთულ საკითხთან მიმართებაში, იდენტიფიცირებულია ორგანიზაციის პოლიტიკური ინსტიტუტების მიერ თურქეთისთვის წაყენებული მოთხოვნები, ქურთული პრობლემის მშვიდობიანი, სამოქალაქო გზით გადაჭრასთან დაკავშირებით. ქვეთავში თავმოყრილი ინფორმაცია კიდევ ერთხელ ადასტურებს ქურთული საკითხის მაღალ პრიორიტეტულობას თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში.

მეორე ნაწილი უშუალოდ თურქეთის ხელისუფლების მხრიდან ევროკავშირის მიმართ გადადგმულ თანმხვედრ ნაბიჯებს შეეხება. ქვეთავში აქცენტი გაკეთდება ოფიციალური თურქეთის თავდაპირველ კომპრომისებზე, რომლის ფარგლებში ქურთული საკითხის პრობლემად აღიარება და მისი გადაჭრის ალტერნატიული გზების ძიება დაიწყო. ქურთულ საკითხზე არსებული ტაბუ ეტაპობრივად იხსნება და ოფიციალური პოლიტიკური დისკურსი ქურთული გამოწვევის მიმართ უფრო გახსნილი ხდება. თურქულ-ქურთულ ურთიერთობებში გარე ძალების ჩარევის რამდენიმე დეკადიანი აკრძალვა ფაქტობრივად დასრულდა, როდესაც ევროკომისიამ აღნიშნული

ურთიერთობების შესწავლა და მასზე რეგულარული ანგარიშის მომზდება დაიწყო (1998 წლიდან).

დასკვნით ქვეთავში ქურთული უმცირესობის პრო-ევროპული განწყობები განიხილება. აქცენტი გაკეთებულია ქურთული პოლიტიკური სექტორის და ევროპული დიასპორის მიერ თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის იდეის მტკიცე მხარდაჭერაზე და ამ მხარდაჭერის მოტივებზე. ქურთული პოლიტიკური სექტორის მიერ თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეის ლობირების დასტურად მოშველიებულია ჩანაწერები ოფიციალური წერილებიდან და დეკლარაციებიდან. ასევე, ყურადღება გამახვილებულია XXI საუკუნის დასაწყისიდან ქურთული უმცირესობის პრო-ევროპული განწყობების შესუსტებაზე და აღნიშნული ფენომენის გამომწვევ მიზეზებზე.

მესამე თავი თურქეთის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის აღმავალ, შენელებულ და დაღმავალ ფაზებს შეეხება. პირველი ქვეთავი ლიბერალიზაციის პოლიტიკის დასაწყისს მიემდგინება. აღნიშნული პერიოდი ჰელსინკის 1999 წლის სამიტის შემდეგ დაიწყო, როდესაც თურქეთის რესპუბლიკამ ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსი ოფიციალურად მიიღო. ქვეთავში განსაკუთრებულ აქცენტი გაკეთებულია საკანონმდებლო რეფორმაციის, ე.წ. „ჰარმონიზაციის“ პროცესზე, რომლის შედეგადაც დაიწყო ქურთული უმცირესობის კულტურისა და იდენტობის ელემენტების ეტაპობრივი აღიარება, ათეულობით წლის განმავლობაში შეხალული სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების აღდგენა, ქურთული უმცირესობის წარმომადგენლების თურქეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ინტეგრაციაზე ზრუნვა.

შემდეგი ნაწილი სამართიანობისა და განვითარების პარტიის პრო-ევროპული კურსისა და ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის განხილვას დაეთმობა. საუბარია სახელისუფლებო პარტიის მიერ ქურთული საკითხისადმი სრულიად ახლებური ხედვის ჩამოყალიბებაზე, კულტურული და სამოქალაქო იდენტობის ელემენტების ეტაპობრივ აღდგენაზე, ქურთულენოვანი მაუწყებლობის, განათლების, მწერლობის უფლების პრაქტიკულ რეალიზაციაზე. აღნიშნულ ქვეთავში განხილულია

ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში განხორციელებული კომპრომისები და ლიბერალიზაციის მასშტაბები. მოშველიებულია ევროკომისიის ოფიციალური შეფასებები, ყოველწლიური პროგრესის შეფასების მოხსენებებიდან. შეფასებებში ნათლად იკვეთება ევროინტეგრაციის პროცესში თურქეთის ხელისუფლების მიერ გადადგმული თანმხვედრი ნაბიჯები ქურთული პრობლემის მშვიდობიანი გადაჭრის უზრუნველსაყოფად.

მესამე ნაწილში საუბარია ნეო-ოტომანიზმის დოქტრინაზე და აღნიშნული იდეოლოგიის შემოჭრაზე თურქეთის ოფიციალურ პოლიტიკურ დისკურსში. სწორედ ნეო-ოტომანისტური ასპექტების მომძლავრებას უკავშირდება სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მეორე სახელისუფლებო ვადიდან თურქეთის საგარეო პოლიტიკური კურსის მნიშვნელოვანი მოდიფიცირება. ერთ დროს უალტერნატივო პრო-ევროპული ვექტორის გვერდით სახელისუფლებო პარტიის პროგრამაში აღმოსავლური აქცენტები ჩნდება.

შემდეგი ქვეთავი მიემდვინება ევროკავშირის მიმართ თურქული ენთუზიაზმის თანდათანობით კლებას და ქურთული ლიბერალიზაციის „ოქროს ხანის“ დასასრულს. ლიბერალიზაციის კურსი ძალაში რჩება, მაგრამ შედარებით შენელებული ტემპებით. აღნიშნულ ქვეთავში ყურადღება გამახვილებულია თურქულ-ქურთული ურთიერთობების დინამიკაზე, რომელიც როგორც პოზიტიურ, ასევე ნეგატიურ ასპექტებს აერთიანებს. მოშველიებულია ევროკომისიის პროგრესის შეფასების ყოველწლიური მოხსენებები და გაანალიზებულია ოფიციალური თურქეთის მხრიდან ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის შესუსტების ტენდენცია.

მესამე თავის დასკვნით ქვეთავში საუბარია თურქულ-ქურთული ურთიერთობების გაუარესებაზე, ლიბერალიზაციის პოლიტიკის დადმასვლაზე და ქურთული მოსახლეობის მიმართ ოფიციალური თურქეთის მხრიდან ტერორისა და რეპრესიების პოლიტიკის განახლებაზე. გაანალიზებულია სახელისუფლებო ავტორიტარიზმის მზარდი ტენდენცია, სირიის ქურთული რეგიონის დაწინაურება და თურქეთ-ევროკავშირის შორის ურთიერთობების გაცივება, როგორც ქურთული ლიბერალიზაციის დადმასვლის სავარაუდო გამომწვევი მიზეზები. იმდენად, რამდენადაც

ევროინტეგრაციის პერსპექტივა წარმოადგენდა ქურთული ლიბერალიზაციის მთავარ განმაპირობებელ ფაქტორს, განსაკუთრებული აქცენტი გაკეთებულია თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების გაუარესებულ დინამიკაზე. ყურადღება გამახვილებულია ანტიევროპული რიტორიკის შემოსვლაზე ოფიციალურ პოლიტიკურ დისკურში და გაანალიზებულია ევროსკეპტიციზმის მზარდი ტენდენცია.

თურქეთის ქცევა ევროკავშირთან მიმართებაში პოლიტიკური რეალიზმის მიერ ჩამოყალიბებული ეროვნული ინტერესების ლოგიკით აიხსნება, რომლის თანახმად, სახელმწიფოს ინტერესი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის მთავარ ორიენტირს წარმოადგენს. უფრო ვიწრო კონტექსტში აღნიშნული ქცევის გასაგებად რაციონალური აქტორის მოდელი გამოდგება - სახელმწიფო აღიქმება რაციონალური გადაწყვეტილების მიმღებ უნიტარულ აქტორად, რომლის ქმედებები მაქსიმალურ ღირებულებებზეა გათვლილი. ქვეყნის რაციონალური არჩევანი ამ უკანასკნელის ეროვნული ინტერესებისა და ეროვნული უსაფრთხოების გამოძახილია. კონკრეტული ქეისის თეორიულ ჭრილში განხილვისას ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ევროინტეგრაცია, როგორც სახელმწიფოს ეროვნული ინტერესი, იყო ის უზენაესი კრიტერიუმი, რომლითაც ევროკავშირთან ურთიერთობებში თურქეთი რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა. ევროინტეგრაციის პროცესში გადადგმული ნაბიჯები და ქურთული ეთნოსის მიმართ განხორციელებული კომპრომისები წარმოადგენდა ოფიციალური თურქეთის წინასწარგანზარხულ ნაბიჯებს, ევროკავშირში გაწევრიანების, როგორც ქვეყნის რაციონალური არჩევანის, რეალიზაციის უზრუნველსაყოფად.

თავი I. ქურთების პრობლემის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა თურქეთის რესპუბლიკაში

1.1. ქურთული ნაციონალიზმის მოკლე ისტორია

ქურთული ეთნოსი წარმოადგენს ყველაზე მრავალრიცხოვან ერს ახლო აღმოსავლეთის იმ ეთნოსთა შორის, რომელსაც სახელმწიფოებრიობა არ გააჩნია. ქურთისტანი ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის შიდა ნაწილში მდებარე მთიანი მხარეა, რომელიც დაახლოებით 350 ათას კვ. კილომეტრს ფარავს. აღმოსავლეთით ქურთისტანს ემიჯნება ურმის ტბა (ირანში), სამხრეთით ალ-ჯაზირა (სირიასა და ერაყში) და მარდინის დაბალმთიანეთი (თურქეთში), დასავლეთით აღმოსავლეთ ტავროსის ქედი (თურქეთში), ჩრდილოეთით (თურქეთის აღმოსავლეთ ანატოლიაში) გეოგრაფიული ქურთისტანის საზღვარი ნაკლებ მკაფიოა. (გაჩეჩილაძე, 2003: 292)

ამ მთიან მხარეში უხსოვარი დროიდან მოსახლე ქურთები მე-20 საუკუნის მეორე დეკადამდე ოსმალეთის იმპერიის ერზრუმის, ერზინჯანის, ვანის ვილაიეთებში სომხებთან და თურქებთან ერთად შერეულად ცხოვრობდნენ. ოსმალეთის მთავრობის მიერ 1915-1917 წლებში სომხების, ასირიელებისა და იეზიდის ქურთების წინააღმდეგ განხორციელებული ეთნიკური წმენდის შემდეგ მუსლიმმა ქურთებმა მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი შეადგინეს. სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიაში, ირანის დასავლეთ პროვინციებსა და ჩრდილოეთ ერაყში მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ქურთულ ეთნოსს განეკუთვნება (გაჩეჩილაძე, 2003: 292).

მე-16 საუკუნეში ქურთები ოტომანთა იმპერიის ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდნენ. მოხდა ქურთული ეთნოსის გადანაწილება ემირატებად წოდებულ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ერთეულებში, რომლებიც ავტონომიის საკმაოდ მაღალი ხარისხით სარგებლობდნენ და ოფიციალურად სტამბულს ემორჩილებოდნენ (Haddad, 2001: 89). დაახლოებით ორი საუკუნის განმავლობაში ქურთული ეთნოსი მშვიდობიანად ცხოვრობდა. მათთვის მისაღები აღმოჩნდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული მოწყობის ის ფორმა, რომელიც ოტომანთა იმპერიის მიერ იქნა შეთავაზებული.

ვითარება რადიკალურად მეცხრამეტე საუკუნიდან იცვლება. ცვლილებებს საფუძველი ოტომანების მიერ დაწყებულმა ცენტრალიზაციის პოლიტიკამ ჩაუყარა, რომელიც ქურთულ ემირატებზე კონტროლის გამკაცრებას გულისხმობდა და მათგან მეტ მორჩილებას მოითხოვდა. თავისუფლების ხარისხის შეზღუდვამ ქურთული ეთნოსის უკმაყოფილება და მათში სეპარატისტული და ნაციონალისტური განწყობების გაჩენა განაპირობა. ადრეული ქურთული ნაციონალიზმის პირველ ნიშნებად ქორ მუჰამედ ფაშასა და ბედირჰან ფაშას აჯანყებები მიიჩნევა. ქურთი ლიდერების ამბოხი წარმოადგენდა პროტესტს ოტომანთა იმპერიის მიერ გატარებული ცენტრალიზაციის პოლიტიკისა წინააღმდეგ და მიზნად ისახავდა იმპერიის ფარგლებში არსებულ ქურთულ პროვინციებზე კონტროლის დამყარებას. ქურთული ნაციონალიზმის მორიგ ტალღას სათავე შეიხმა უბეიდულაჰმა დაუდო. შეიხის აჯანყების ოფიციალურ მიზანს დამოუკიდებელი ქურთული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება წარმოადგენდა. ბრიტანეთის კონსულთან მიმოწერაში უბეიდულაჰი აცხადებს, რომ „აქვს საფუძვლიანი გეგმა გააერთიანოს ქურთული ეთნოსი ერთიანი სახელმწიფოს ფარგლებში“ (Kaya, 2012: 114)

მეცხრამეტე საუკუნის ამბოხებების სერია რეალური შედეგის გარეშე დასრულდა. აჯანყებული ლიდერების დიდი ნაწილი ოჯახებთან ერთად იმპერიის სხვადასხვა ნაწილში, ძირითადად სტამბულში, გადაასახლეს. გადასახლების მიზანს ნაციონალისტური განწყობების ჩახშობა წარმოადგენდა, რეალურად კი მოხდა პირიქით. ქურთული ნაციონალიზმის იდეა კიდევ უფრო გაძლიერდა. გადასახლებულმა ლიდერებმა დაიწყეს ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა, დააფუძნეს საზოგადოებრივი გაერთიანებები. აღსანიშნავია ძმები ბედირჰანების მიერ დაფუძნებული პერიოდული გამოცემა „ქურთისტანი“, რომელიც 1898-1902 წლებში ჯერ შვეიცარიაში, შემდეგ ქაიროში და ევროპის რამდენიმე ქალაქში იბეჭდებოდა. ჟურნალის მიზანს ქურთული მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლება, ქურთული ენის, ლიტერატურის, კულტურისა და ისტორიის პოპულარიზაცია წარმოადგენდა.

სტამბულში მცხოვრებმა ქურთული ელიტის ნაწილმა, „ახალგაზრდა თურქი“-ის მებრძოლებთან ერთად, ქურთული ნაციონალიზმის იდეის გასაძლიერებლად, არაერთი მნიშვნელოვანი ღონისძიება განახორციელა. მათ შორის ყველაზე ქმედით ნაბიჯს „ერთიანობისა და პროგრესის კომიტეტის“ დაფუძნება წარმოადგენდა. სწორედ

აღნიშნული კომიტეტის საქმიანობას უკავშირდება 1908 წლის რევოლუცია, ქურთული მოსახლეობისთვის კულტურული, ინტელექტუალური, პოლიტიკური თავისუფლების მოსაპოვებლად. რევოლუციის ერთ-ერთ მონაპოვარს სტამბულში ქურთული ასოციაციებისა და საზოგადოებების მომრავლება წარმოადგენდა. ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითი „დახმარებისა და ქურთული პროგრესის უზრუნველყოფის საზოგადოება“ -ორგანიზაცია, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქურთული ეთნოსის ცნობიერებისა და თვითშეგნების ამაღლების საქმეში (Kaya, 2012: 117-118).

ამ პერიოდის ქურთულ პოლიტიკურ ორგანიზაციებს და საზოგადოებებს ცალსახად ნაციონალისტურ ორგანიზაციებად ვერ განვიხილავთ. ისინი წარმოადგენდნენ ოტომანთა იმპერიის ფარგლებში ფუნქციონირებად დაწესებულებებს, რომელთა მოტივი ქურთული მოსახლეობის განათლება, მოდერნიზაცია და დაცვა იყო, რაც, საბოლოო ჯამში, მთლიანი იმპერიის განვითარების წისკვილზე ასხამდა წყალს. მეორე მხრივ, აღნიშნული ორგანიზაციის ლიდერების ბრძოლა მნიშვნელოვანწილად ძალაუფლებისა და ტერიტორიული კონტროლის დაბრუნების სურვილით იყო განპირობებული, რომელიც მათ ოტომანთა მიერ გატარებული ცენტრალიზაციის პოლიტიკის შედეგად დაკარგეს. აქედან გამომდინარე, ადრეულ ქურთულ ნაციონალიზმს ქურთი ეთნოსის ერთიან განმათავისუფლებელ ბრძოლად ვერ განვიხილავთ. ეს, უფრო მეტად, ე.წ. ქურთული „ნაციონალისტური ელიტის“ ვისწრო, პერსონალურ ინტერესებზე ორიენტირებული მოძრაობა იყო (Kaya, 2012: 118).

ნაციონალიზმი, კლასიკური გაგებით, ქურთულ ეთნოსში მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში გაჩნდა. ქურთი ლიდერების ნაწილმა, ემინ ალი ბედირჰანისა და საიდ აბდულ ქადირის თაოსნობით, ღია ქურთული ნაციონალიზმის გზა აირჩია და 1918 წელს „საზოგადოება ქურთული ეთნოსის განვითარებისთვის“ (Society for the Advancement of the Kurds) დააფუძნა. ახალ ნაციონალისტურ მიმდინარეობაში ორი განსხვავებული მიმართულება გამოიკვეთა: პირველი მათგანი (აბდულ ქადირის ხელმძღვანელობით) ოტომანთა იმპერიის საზღვრებში გაერთიანებული ქურთისტანის ავტონომიის ჩამოყალიბებას უჭერდა მხარს, მაშინ, როდესაც მეორე მიმდინარეობა (ალი ბედირჰანის

ხელმძღვანელობით) დამოუკიდებელი ქურთისტანის შექმნას ლობირებდა (პატარა ქურთისტანი - ირანისა და ერაყის ნაწილების გამოკლებით). (Kaya, 2012: 122).

ზემოთხსენებული პოზიციების ერთგვარ სინთეზს 1920 წლის სევრის ხელშეკრულება წარმოადგენდა. აღნიშნული შეთანხმება, როგორც პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებული ოსლამეთის იმპერიის დანაწევრების მცდელობა, აღმოსავლეთ ანატოლიაში დამოუკიდებელი ქურთისტანი შექმნის იდეას აკანონებდა. თურქების მიერ წარმოებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის შედეგად სევრის შეთანხმება ლოზანის ხელშეკრულებამ შეცვალა (1923 წ), სადაც ქურთული ავტონომიის და მითუმეტეს, დამოუკიდებელი ქურთისტანის შექმნის იდეა ნახსენებიც არაა (გაჩეჩილაძე, 2003: 292).

ქურთული ნაციონალიზმის ადრეული ისტორია, შეიძლება ითქვას, პირველი მსოფლიო ომით მთავრდება. აჯანყებებისა და საპროტესტო გამოსვლების რამდენიმე დეკადიანმა ისტორიამ სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო. წარუმატებლობის ერთ-ერთ ძირითად განმაპირობებელ ფაქტორს ქურთი ლიდერების არაერთსულოვნება და ვიწრო, ეგოისტური გათვლები წარმოადგენდა. მათ მიერ წარმოებული ბრძოლები ძირითადად ძალაუფლებისა და ტერიტორიული კონტროლის მოპოვების სურვილით იყო მოტივირებული და, როგორც წესი, რიგითი მოსახლეობის მხარდაჭერის დაბალი ხარისხით ხასიათდებოდა. ამასთან, არსებობდა რამდენიმე დაწინაურებული გვარი და არც ერთ მათგანს ჰქონდა სურვილი დამოუკიდებელი ყოფილიყო სხვაზე, შესაბამისად, ადგილი ჰქონდა შიდა დაპირისპირებას და შუღლს.

ყოველივე ზემოთთქმულის გათვალისწინებით, დამოუკიდებელი ქურთისტანის შექმნის იდეა განუხორციელებელი დარჩა და თუკი პირველ მსოფლიო ომამდე ქურთები ორ სახელმწიფოში, ოსმალეთსა და სპარსეთში, ცხოვრობდნენ, ომის შემდეგ ისინი ახლო აღმოსავლეთის ოთხ ქვეყანაში - თურქეთში, ირანში, ერაყში და სირიაში - აღმოჩნდნენ განაწილებული. ფაქტობრივად ყველა სახელმწიფოში მათი არსებობა სეპარატიზმისა და სეცესიონიზმის რისკებთანაა დაკავშირებული. აღნიშნული პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ თურქეთში დგას. რესპუბლიკის დაარსების დღიდან ქურთული ეთნოსი წარმოადგენს პირდაპის საფრთხეს ქვეყნის ერთიანობისა

და ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ. თურქეთის რესპუბლიკის თითქმის საუკუნოვანი ისტორია გაჯერებულია თურქულ-ქურთული დაპირისპირების და ქურთული ნაციონალისტურ-სეპარატისტული ბრძოლების ქრონიკებით.

1.2. თურქეთის პოლიტიკა ქურთული ნაციონალიზმის მიმართ

რამდენიმეათწლეულიანი ქურთული პრობლემის საფუძველი თურქეთის რესპუბლიკაში ლოზანის ხელშეკრულების რატიფიცირებით გაჩნდა. 1923 წლის 24 ივლისს, ზემოთხსენებული ხელშეკრულებით, თურქეთმა ქურთული ეთნოსის ოცნება, ქურთისტანის დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების თაობაზე, ფაქტობრივად დაასამარა. ლოზანის ხელშეკრულებამ, რომელიც რამდენიმე თვით უსწრებდა წინ თურქეთის რესპუბლიკის ფორმირებას, ფაქტობრივად განსაზღვრა ქურთული ეთნოსის ბედ-იღბალი მომავალი რესპუბლიკის ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ საზღვრებში. აღნიშნული ხელშეკრულებით ქვეყნის ტერიტორიაზე მცხოვრები ყველა მუსლიმი, განურჩევლად მათი კულტურის, ისტორიის, ტრადიციების და წეს-ჩვეულებებისა, თურქულ ეთნოსად განისაზღვრა. საფუძველი ჩაეყარა ასიმილაციის, ე.წ. გათურქების მრავალწლიან პროცესს. მხოლოდ სამმა არამუსლიმმა ერმა - ბერძნებმა, სომხებმა და ებრაელებმა - მიიღო პრივილეგია ესარგებლა უმცირესობის სტატუსით თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე.

ლოზანის ხელშეკრულების გაფორმებიდან რამდენიმე თვეში, 1923 წლის 29 ოქტომბერს, თურქეთის რესპუბლიკის დაარსება ოფიციალურად გამოცხადდა. ახლადდაარსებული რესპუბლიკა ფრანგული ტიპის უნიტარულ სტრუქტურას დაეფუძნა, რაც ქურთი მოსახლეობის მიმართ დისკრიმინაციული პოლიტიკის გატარების კიდევ ერთი მოტივატორი გახდა. ფრანგული უნიტარიზმის იდეა ჰომოგენური საზოგადოების ფორმირებაში მდგომარეობს. თურქული საზოგადოების ჰომოგენიზაცია კი არათურქი ერების, მათ შორის ქურთების, ასიმილაციის გზით უნდა მიღწეულიყო.

„ბედნიერია ადამიანი, რომელსაც შეუძლია განაცხადოს მე თურქი ვარ“ - თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის პოლიტიკური მოტო, რომელიც ე.წ. გათურქების პროცესის მნიშვნელოვანი საფუძველი გახდა. აღსანიშნავია, რომ თურქიფიკაციის პოლიტიკის გატარება ფაქტობრივად რესპუბლიკის დაარსების პირველივე დღეებიდან დაიწყო და განსაკუთრებით მტკივნეულად ქურთულ ეთნოსს შეეხო. აიკრძალა განათლების მიღება ქურთულ ენაზე. ქურთული ქალაქებისა და სოფლების დასახელებები შეიცვალა თურქულით. მოსახლეობის მიმართ გატარდა რეპრესიული პოლიტიკა. 1924 წლისთვის ფაქტობრივად აღარ არსებობდა ქურთული უნიკალური იდენტობის ელემენტები: აკრძალული იქნა ქურთული ენის გამოყენება, დაიხურა სკოლები, ასოციაციები, პუბლიკაციები, გაუქმდა რელიგიური სწავლების ფონდები გამოყენებიდან იქნა ამოღებული სიტყვები „ქურთი“ და „ქურთისტანი“. ქურთული იდენტობა ქვეყნის ეროვნული ინტეგრაციის წინააღმდეგ მიმართულ პირდაპირ მუქარად განისაზღვრა. შესაბამისად, ნებისმიერი აქტივობა, რომელიც აღნიშნული იდენტობის პოპულარიზაციას ისახავდა მიზნად, გახდა დასჯადი. სასჯელის უმკაცრეს ზომად სასიკვდილო განაჩენი განისაზღვრა. აიკრძალა კომუნიკაცია ქურთულ ენაზე, მაშინ, როდესაც ქურთული ეთნოსის დაახლოებით 96 %-ს თურქულად საუბარი არ შეეძლო. ქურთულმა მოსახლეობამ იძულებით გაიზიარა ისტორიული თეზისი თურქული და ქურთული ეთნოსების საერთო წარმოშობის შესახებ. აკრძალული იქნა განათლების მიღება ქურთულ ენაზე, ქურთული ფოლკლორი, ქურთული ეროვნული სამოსი და ა.შ. (Haddad, 2001: 91).

თურქეთის მიერ გატარებულ რეპრესიულ პოლიტიკას ქურთების მხრიდან საპასუხო რეაქცია მოჰყვა. ქურთულმა ეთნოსმა დაიწყო ბრძოლა საკუთარი კულტურული იდენტობის, ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების შესანარჩუნებლად. მუსტაფა ქემალ ათათურქის მმართველობის 15 წლიანი პერიოდის განმავლობაში 17 ქურთული ამბოხი განხორციელდა, რომლებიც, როგორც წესი, თურქი სამხედროების მიერ სასტიკი ზომებით იქნა ჩახშობილი. ქურთული წინააღმდეგობის შესასუსტებლად თურქეთის ხელისუფლებამ არაერთი ღონისძიება გაატარა. ქურთული იდენტობის თურქულით ჩანაცვლების მიზნით ქურთისტანის ადგილობრივებისგან დაცლა და იქ თურქი მომთაბარე მოსახლეობის ჩასახლება დაიწყო (Haddad, 2001: 91).

ათათურქის რეპრესიულმა ზომებმა გაანადგურა ქურთული ტომობრივ-კლანური კავშირები და ძალაუფლების არსებული სტრუქტურა. შედეგად, მომავალი 30 წლის განმავლობაში ქურთი ნაციონალისტები ძირითადად თავდაცვით რეჟიმში ცხოვრობდნენ. ის ფაქტი, რომ ქურთები თურქეთის ხელისუფლების მიერ გატარებულ ასიმილაციის პოლიტიკას დაემორჩილნენ, აშკარად ჩანს 40-იანი წლების თურქეთში არსებული ვითარებიდან: არ არსებობს ქურთული სკოლები, არ მოიპოვება ქურთული კულტურის ელემენტები, ქურთი ეთნოსისთვის არ მოქმედებს ჯანდაცვის სისტემა. მეტიც, ქურთულ დასახლებებში არ არსებობს ცივილიზაციური ნიშნები (McDowall, 1992: 38).

თურქეთის მიერ ქურთული იდენტობის ჩახშობის მუდმივი მცდელობა, ქურთული ენის, კულტურის, ტრადიციების წინააღმდეგ გალაშქრება, ქურთული სეპარატიზმის გაღვივებისგან თავის დაზღვევის მცდელობა იყო. სევრის ხელშეკრულებამ თურქი ერის აღქმაში „სევრის სინდრომის“ სახელით ცნობილი ერთგვარი კომპლექსი გააჩინა. ეს იყო სახელმწიფოს დეზინტეგრაციის, ტერიტორიული მთლიანობის მოშლის, სეპარატისტული მიმდინარეობების გაჩენის შიში. სევრის სინდრომის ერთ-ერთ მთავარ წყაროს, რაღა თქმა უნდა, ქურთული ეთნოსი წარმოადგენდა (და წარმოადგენს). მრავალრიცხოვანი ერი, რომელსაც აქვს პრეტენზია, შექმნას დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ქურთული სახელმწიფოს შექმნის შიში, შეიძლება ითქვას, ქურთი ერის მიმართ თურქეთის დისკრიმინაციული პოლიტიკის მთავარი მოტივატორი იყო. ოფიციალური თურქეთი მუდმივად ილაშქრებდა ქურთული ეთნოსის წინააღმდეგ და ყველაფერს აკეთებდა იმისთვის, რომ არ დაეშვა აღნიშნული უმცირესობის წინსვლა, განვითარება და გაძლიერება.

თურქეთის ხელისუფლების ქურთული პოლიტიკა 1950-იან წლებში გარკვეულწილად შერბილდა. პროგრესული ძვრები თურქული პოლიტიკის ლიბერალიზაციითა და მრავალპარტიული სისტემის ფორმირებით იყო განპირობებული, რაც თავისთავად, ქურთულ მოსახლეობაზეც უნდა ასახულიყო. ქურთული ეთნოსის წარმომადგენლები გამოჩნდნენ პოლიტიკაში, დაიკავეს მინისტრის პოზიციები მთავრობაში, შევიდნენ პარლამენტში. წარსულში გატარებული რეპრესიული პოლიტიკის ფონზე, ეს საკმაოდ წინგადადგმილ ნაბიჯს წარმოადგენდა, მაგრამ არსებობდა მედლის მეორე მხარე -

პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის უფლება ქურთებს მხოლოდ თურქული იდენტობის აღიარების შემთხვევაში ეძლეოდათ. მათი მონაწილეობა შესაძლებელი იყო მხოლოდ თურქულ ორგანიზაციებში, იმდენად, რამდენადაც ქურთული პარტიების ფუნქციონირება თურქულ პოლიტიკურ სისტემაში არ იყო ლეგალიზებული. ამასთან, ქურთული ეთნოსის წარმომადგენლებს აკრძალათ ეთნიკური ასოციაციების, როგორც თურქული ერთიანობისთვის საფრთხის შემცველი გაერთიანებების, დაფუძნება (Haddad, 2001: 92).

ანტიქურთული რეპრესიების პოლიტიკა თურქეთში 1971 წლიდან განახლდა, რამაც, თავის მხრივ, კიდევ ერთხელ გამოაცოცხლა ქურთული ნაციონალიზმი. მოკლე პერიოდში მოხდა 15-ზე მეტი რადიკალური პარტიის და მოძრაობის ფორმირება, რომლებიც 1970-იან წლებში აქტიურად გამოდიოდნენ ქურთების პოლიტიკური, სოციალური, კულტურული უფლებების რეალიზაციის მოთხოვნით - როგორც მშვიდობიანი, ასევე შეიარაღებული მოქმედებებით. ამ დაჯგუფებებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი მარქსისტულ-ლენინისტურ საწყისებზე დაფუძნებული ქურთების მუშათა პარტია (PKK) იყო. ორგანიზაცია, რომლის მიზანს სოციალურად და ეკონომიკურად მარგინალიზებული მოსახლეობის დაწინაურება და დამოუკიდებელი სოციალისტური ქურთული სახელმწიფოს ფორმირება წარმოადგენდა (McDowall, 1992: 44).

ქურთების მუშათა პარტიის დაარსებამ თურქეთის ხელისუფლების შიში ქურთული სეპარატიზმის გაღვივების თაობაზე რეალობად აქცია. ორგანიზაცია, რომლის ოფიციალურად გაცხადებულ მიზანს დამოუკიდებელი ქურთისტანის ფორმირება წარმოადგენდა და მიზნის მისაღწევად რადიკალური, ხშირ შემთხვევაში სამხედრო მოქმედებებს არ ერიდებოდა, ქურთულ მოსახლეობაში სოლიდარობის და მხარდაჭერის საკმაოდ მაღალი ხარისხით სარგებლობდა. ქურთისტანის მუშათა პარტიის პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლამ ქურთული პრობლემას კიდევ უფრო მეტი აქტუალურობა შესძინა. ამასთან, ქვეყნის ერთიანობისა და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების საკითხი ახალი სიმწვავეით წამოიჭრა პოლიტიკურ დღის წესრიგში.

ახალი გამოწვევების პასუხად შემუშავდა ახალი კონსტიტუცია. ძალაში შევიდა მთელი რიგი საკანონმდებლო ნორმებისა ქურთული იდენტობისა და კულტურული ფასეულობების წინააღმდეგ. კიდევ უფრო მკაცრად აიკრძალა ქურთული ენის გამოყენება საზოგადოებრივ ინსტიტუტებში, საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, მედიაში. დაუშვებელი იყო ქურთული სკოლებისა და სასწავლო ინსტიტუტების დაფუძნება. ქურთული იდენტობისა და ისტორიის ამსახველი მასალები სრულად იქნა ამოღებული სასწავლო პროგრამიდან (Osma, 2012: 45). უნივერსიტეტებში, პოლიტიკურ პარტიებსა და მასმედიაში ქურთულ საკითხზე საუბარი აიკრძალა. პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებებითა და თავისუფლებით სარგებლობის პრივილეგია ქურთულ მოსახლეობას მხოლოდ თურქული იდენტობის აღიარების შემთხვევაში ენიჭებოდა. აღიარების ალტერნატივას დევნა და რეპრესიული პოლიტიკა წარმოადგენდა (Haddad, 2001: 93)

1980-იანი წლებში თურქეთის ხელისუფლების კიდევ ერთ რადიკალურ ნაბიჯს ქურთულ რეგიონში საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმის ამოქმედება წარმოადგენდა. 1987 წელს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ საგანგებო ვითარება 11 პროვინციაში გამოაცხადა. 1990 წლისთვის მასშტაბები გააფართოვა და კონტროლის სამხედრო რეჟიმი კიდევ ორ პროვინციაში დაამყარა. აღნიშნულმა ვითარებამ ქურთულ რეგიონის განვითარების სერიოზული შეფერხება გამოიწვია - ვაჭრობა და ინვესტიციები მნიშვნელოვნად შემცირდა, დაიწყო ეკონომიკური სტაგნაცია. იძულებითი მიგრაციის პროცესის შედეგად რეგიონის არაერთმა მოსახლემ საცხოვრებელი სახლი დაკარგა. (Osma, 2012: 46).

1980-იანი წლების ბოლოდან თურქეთის პოლიტიკაში ქურთული საკითხისადმი მიდგომა კიდევ ერთხელ შერბილდა. ლიბერალიზაციის მორიგი მცდელობა პრეზიდენტ თურგუთ ოზალის სახელთანაა დაკავშირებული, რომელმაც ქურთული პრობლემის მოგვარების სრულიად ახლებური ხედვა შეიმუშავა. თუკი მანამდე ქურთული პრობლემა სამხედრო პერსპექტივიდან განიხილებოდა, ამიერიდან ქურთული საკითხი პოლიტიკურ, სოციალურ, კულტურულ გამოწვევად განისაზღვრა. (Osma, 2012: 47) განვითარების რამდენიმეწლიანი პოზიტიური დინამიკა ისევ ანტი-ქურთულმა განწყობებმა ჩაანაცვლა. 1990-იანი წლების ბოლოს ოფიციალურმა

თურქეთმა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიაზე ზეწოლა კიდევ ერთხელ გააძლიერა. განახლდა სამხედრო კონტროლი, რამაც სამხედროების გავლენა ქურთული პრობლემის გადაჭრის საქმეში კიდევ უფრო დააწინაურა. ქურთულმა საკითხმა სოციალურ-პოლიტიკურიდან ტერორისტული პრობლემების კატეგორიაში გადაინაცვლა.

მე-20 საუკუნის 20-იანი წლებიდან საუკუნის დასასრულამდე თურქეთის ქურთული პოლიტიკა ძირითადად ქურთული ეთნოსის ჩაგვრაზე, მათი იდენტობისა, ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების დაკნინებაზე იყო ორიენტირებული. იკრძალებოდა ქურთული ენა, ქურთული სკოლების, უნივერსიტეტებისა და საზოგადოებრივი დაწესებულებების დაფუძნება, ქურთული საკითხის განხილვა პრესაში და ტელევიზიაში, საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. ქურთული პრობლემა, როგორც წესი, სამხედრო პერსპექტივიდან განიხილებოდა და აღნიშნული პრობლემის გადაჭრის სტრატეგიები, ძირითადად, მილიტარისტულ ხედვებს ეფუძნებოდა.

ქურთული სეცესიონიზმისა და დამოუკიდებელი ქურთისტანის შექმნისადმი არსებული ფობია, რომელიც თურქულ აღქმაში ჯერ კიდევ სევრის ხელშეკრულების გაფომრების შემდეგ გაჩნდა, ოფიციალურ პოლიტიკურ აზროვნებაში 1980-იან წლებიდან უფრო მწვავედ იჩენს თავს. პოლიტიკურ ასპარეზზე ქურთების მუშათა პარტიის გამოჩენამ ქურთული უმცირესობის მიმართ კიდევ უფრო რადიკალურ პოლიტიკას დაუდო სათავე. გაიზარდა სამხედრო ფაქტორის როლი თურქულ-ქურთულ ურთიერთობებში. რაც შეეხება თურქეთის ქურთული პოლიტიკის პერიოდულ შერბილებებს. პოზიტიური დინამიკა, როგორც წესი, ხანმოკლე პერიოდს მოიცავს და სერიოზული შედეგის გარეშე სრულდება.

1.3. ევროკავშირის ხედვა თურქეთის დამოკიდებულებისადმი ქურთების მიმართ

თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობი თითქმის ექვს დეკადიან ისტორიას ითვლის. ევროპის ეკონომიკურ თანამეგობრობაში (შემდგომში ევროკავშირი) ინტეგრაცია თურქეთის პრო-დასავლური კურსის ერთ-ერთ უდიდეს გამოწვევად მიიჩნევა. წევრობის სურვილის ოფიციალურად დაფიქსირების (1959 წ) შემდეგ თურქეთისთვის ევროპულ ეკონომიკურ ოჯახში გაწევრიანების მრავალწლიანი პროცესი დაიწყო,

რომელმაც სასურველი შედეგი ჯერ კიდევ ვერ გამოიღო. მეტიც, თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პერსპექტივა დღეს უფრო არარეალურია, ვიდრე რამდენიმე წლის წინ.

1980-იანი წლების ბოლოდან, როდესაც თურქეთმა ორგანიზაციას გაწევრიანების თხოვნით ოფიციალურად მიმართა, ორმხრივი ურთიერთობები კიდევ უფრო ინტენსიურ ფორმატში გადავიდა. იყო ე.წ. დათბობის პერიოდები, როდესაც თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანება რეალურ პერსპექტივად ჩანდა და მეორე მხრივ, ძალიან ბევრი სირთულე და წინააღმდეგობა, რომელმაც თურქეთის ევროინტეგრაციის გზა დაუსრულებელ პროცესად აქცია. ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან გამოწვევად თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში ქურთული საკითხი იქცა. ქურთული ეთნოსის მიმართ გატარებული ხისტი პოლიტიკა და ქურთული იდენტობის დაკნინების ხანგრძლივი პრაქტიკა რამდენიმე ათეული წელია ევროკავშირის ყურადღების ცენტრშია. ორგანიზაციის ინსტიტუტები თურქეთის ქურთულ საკითხს რეგულარული მოხსენებებით, რეზოლუციებით, რეკომენდაციებით ეხმიანებიან და თურქეთს ქურთულ უმცირესობასთან დაკავშირებული პრობლემის მშვიდობიანი, დემოკრატიული გზით მოგვარებისკენ მოუწოდებენ.

ქურთული და ზოგადად, უმცირესობების საკითხი ევროკავშირის პოლიტიკურ დღის წესრიგში 1980-იანი წლების მეორე ნახევრიდან გააქტიურდა, რაც რამდენიმე ფაქტორით იყო განპირობებული: სადამ ჰუსეინის მიერ ქურთი მოსახლეობის წინააღმდეგ ჩადენილმა დანაშაულმა ევროპის კონტინენტის ყურადღება ქურთული უმცირესობებისკენ მიაპყრო და მათ მიმართ ემპათიის გრძნობა გააღვივა. მითუმეტეს, რომ იგივე ევროპისთვის თურქეთში მცხოვრები ქურთული უმცირესობის დისკრიმინაციის საკითხი უკვე ცნობილი იყო. ამას დაემატა ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე განხორციელებული გენოციდი, რომელიც ევროპისთვის და მთლიანად მსოფლიოსთვის განგმის საფუძვლად იქცა.

ქურთული პრობლემა ევროპული პარლამენტის ყურადღების ცენტრში 1980-იანი წლებიდან მოექცა, როდესაც ევროკავშირის უმაღლესმა საკანონმდებლო ორგანომ თურქეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მიმდინარე ადამიანის უფლებების შელახვის ფაქტებით შეშფოთება ოფიციალურად დააფიქსირა. 1980-იანი წლების

ბოლოდან, მას შემდეგ, რაც თურქეთმა ევროკავშირის წევრობაზე განაცხადი ოფიციალურად გააკეთა, ევროპარლამენტმა ქურთული საკითხი ყოველგვარი ბუნდოვანი ფორმულირებების გარეშე პრობლემად გამოაცხადა (Jerez, 2012: 53)

1990-იანი წლების დასაწყისიდან ქურთული საკითხი თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების დღის წესრიგის ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური საკითხად იქცა. თურქი სამხედროების მიერ ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში განხორციელებულმა დანაშაულებრივმა მოქმედებებმა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად რეგიონში მოქმედი საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმითა იყო განპირობებული, ქურთული საკითხის სიმწვავე უფრო მეტად გაზარდა. ევროპარლამენტის მხრიდან გაჟღერდა არაერთი კრიტიკა და მოწოდება ქურთული გამოწვევის გადაჭრის აუცილებლობის თაობაზე. ევროკავშირის უმაღლესმა საკანონმდებლო ორგანომ ქურთული საკითხის მოგვარების ალტერნატივად თურქულ მხარეს ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში ქურთული ავტონომიის შექმნა შესთავაზა, რამაც თავის მხრივ თურქული მხარის გაღიზიანება გამოიწვია. ოფიციალურმა თურქეთმა ევროკავშირი ქურთული სეპარატიზმის მხარდაჭერაში დაადანაშაულა (Jerez, 2012: 57).

1990-იან წლებში მოწოდებები თურქეთის რესპუბლიკისადმი ქურთული პრობლემის გადაჭრის თაობაზე უფრო ინტენსიური ხდება. 1992 წლის მარტში ორგანიზაციამ თურქეთის მიმართ კიდევ ერთი კრიტიკული განაცხადი გააჟღერა. განცხადების საფუძველს თურქული მხარის მხრიდან ქურთების მიმართ განხორციელებული ძალადობის მორიგი ფაქტი წარმოადგენდა. ევროპარლამენტმა ევროპის საპარლამენტო ასამბლეის საბჭოსთან ერთად დაგმო ქურთული ახალი წლის აღნიშვნისას თურქეთის მხრიდან ქურთების მიმართ ძალის გადაჭარბებული გამოყენების პრეცედენტი. საბჭოს ოფიციალური განაცხადით დემოკრატიულ სახელმწიფოში ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა ჯდებოდეს კანონის უზენაესობის ჩარჩოებში (Balci, 2013: 75).

1994 წლის ივნისში ქურთული წარმოშობის პარლამენტარების დაპატიმრებამ თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში ქურთული საკითხის მნიშვნელობა კიდევ უფრო წინა პლანზე წამოწია. ევროკავშირმა ადამიანის უფლებების სფეროში თურქეთში არსებული ვითარება მკაცრად გააკრიტიკა. ამასთან, ოფიციალური თურქეთი დემოკრატიული

ნორმებისა და კანონის უზენაესობის პრინციპების შელახვაში დაადანაშაულა. ქურთი პარლამენტარებისთვის იმუნიტეტის შეჩერებისა და ქურთული დემოკრატიული პარტიის დახურვის პასუხად ევროკავშირმა გაერთიანებული საპარლამენტო კომიტეტის ფუნქციონირება შეაჩერა (Balci, 2013: 75).

ევროკავშირის ქურთული პრობლემით შემფოთების მორიგ გამოძახილს თურქეთ-ევროკავშირის შორის საბაჟო კავშირის ამოქმედების შესაძლო შეჩერება წარმოადგენდა. ამ მიმართულებით აღსანიშნავია ევროკავშირის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს ძალისხმევა. ევროპარლამენტმა ევროსაბჭოს საბაჟო კავშირის შექმნის თაობაზე თურქეთთან დაწყებული მოლაპარაკებების შეჩერებისკენ ოფიციალურად მოუწოდა. მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე უარის მიღების შემდეგ პარლამენტმა თურქეთის ხელისუფლებას ულტიმატუმი წაუყენა და საბაჟო კავშირის ამოქმედების სანაცვლოდ თურქეთში ქურთული ეთნოსის უფლებრივი მდგომარეობის გააუმჯობესება მოითხოვა. ევროპული სოლიდარობის დასტურად პარლამენტმა დაპატიმრებული ქურთი პოლიტიკოსი ლეილა ზანა, რომლის საქმიანობის მიზანს თურქეთში პოლიტიკური ცვლილებების განხორციელება წარმოადგენდა, სახაროვის პრიზით დააჯილდოვა (Kurban, 2014: 14-15).

ქურთული პრობლემა თურქეთი-ევროკავშირის ურთიერთობებში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორი გახდა. 1997 წლის ლუქსემბურგის სამიტზე თურქეთის ევროკავშირის კანდიდატ ქვეყნად არმიღების ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი სწორედ ადამიანის უფლებების სფეროში განსახორციელებელი რეფორმები და მოუგვარებელი ქურთული პრობლემა იყო (Rumelili, 2006: 210). თურქეთის ხელისუფლებას დაევალა განხორციელებინა დემოკრატიული რეფორმები უმცირესობებთან მიმართებაში. ქურთული პრობლემის პოლიტიკური გზით გადაჭრა ორგანიზაციაში გაწევრიანების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობა გახდა (Osma, 2012: 55).

თურქეთის კანდიდატ ქვეყნად დასახელებამ ევროკავშირის ინტერესი ქურთული უმცირესობის მიმართ გაზარდა. ჰელსინკის 1999 წლის სამიტის ფარგლებში, სხვა აქტუალურ საკითხებთან ერთად, ქურთული პრობლემის როლი თურქეთ-

ევროკავშირის ურთიერთობებში კიდევ ერთხელ იქნა განხილული. კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მინიჭების შემდეგ თურქეთს დაევალა დაეკმაყოფილებინა პოლიტიკური კრიტერიუმი ადამიანის უფლებების დაცვის მიმართულებით, რაც, თავისთავად, გულისხმობდა ქურთული უმცირესობის მიმართ არსებული დამოკიდებულების შერბილებას და ქურთების მუშათა პარტიის ლიდერის მიმართ გამოტანილი სასიკვდილო განაჩენის შეცვლას. 1998 წლიდან ოფიციალურად ამოქმედდა ევროკავშირის მონიტორინგის მექანიზმი. მონიტორინგის მისია თურქეთში არსებულ ვითარებას ყოველწლიურად შეისწავლიდა. რეგულარულად გამოქვეყნდებოდა პროგრესის შეფასების რეპორტები, სადაც ევროპული კომისია გააანალიზებდა თურქეთში არსებულ ვითარებას, მათ შორის, ქურთული უმცირესობის უფლებრივ მდგომარეობას. (Jerez, 2012: 53) თურქეთის დამოკიდებულება ქურთების მიმართ გახდა ლაქმუსის ტესტი, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პესპექტივას. ევროკავშირმა თურქეთს ხელისუფლებას მოუწოდა ეცნო ქურთების კულტურული უფლებები, დაეშვა ქურთულ ენაზე მაუწყებლობა და განათლების მიღების უფლება, უზრუნველყო ქურთებით დასახლებული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება და იძულებით გადაადგილებული პირების საკუთარ საცხოვრებელ სახლებში დაბრუნება (Kurban, 2014: 15).

ევროკავშირმა, შემადგენელი პოლიტიკური ინსტიტუტების დახმარებით, მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ქურთული საკითხის აქტუალურობა როგორც თურქეთის, ასევე თურქეთ-ევროკავშირის პოლიტიკურ დღის წესრიგში. მოხდა ქურთული საკითხის პრობლემად აღიარება, ქურთული უმცირესობის მდგომარეობის გაუმჯობესება თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების აუცილებელ წინაპირობად განისაზღვრა. მას შემდეგ, რაც გაწევრიანების თაობაზე მოლაპარაკებები თურქეთთან ოფიციალურად იქნა ინიცირებული (2005 წ.), ინტერესმა ქურთული პრობლემის გარშემო პიკს მიაღწია. ევროპარლამენტმა კიდევ არაერთხელ დააფიქსირა სრული მხარდაჭერა ქურთული პრობლემის გადაჭრის მიმართულებით. ევროკომისია გულდასმით შეისწავლიდა ქურთული უმცირესობის მდგომარეობას თურქეთში. შემუშავდა ერაერთი რეზოლუცია და რეკომენდაცია. ევროკომისარმა სტეფან ფულემ სტრასბურგში, ქურთული პრობლემის შესახებ დაწყებული დიალოგის ფარგლებში,

განაცხადა, რომ „სამშვიდობო მოლაპარაკებების წარმატებით დასრულება დააჩქარებს თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების თაობაზე დაწყებული მოლაპარაკებების პროცესს“ (Serto, 2015: 98).

თავი II. ევროკავშირის მოთხოვნები თურქეთის მიმართ ეთნიკური უმცირესობების კონტექსტში და თურქულ-ქურთული განწყობები

2.1. ევროკავშირის დოკუმენტები ქურთულ პრობლემასთან მიმართებაში

უმცირესობების უფლებების დაცვა, რომელიც დღეს ევროკავშირის პრიორიტეტულ მიზანს წარმოადგენს, ორგანიზაციის წესდებაში და თავდაპირველ დოკუმენტებში ნახსენები საერთოდ არ არის. მეტიც, ორგანიზაციის არსებობის რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში არ შემუშავებულა შესაბამისი კანონმდებლობა და სტრატეგიები, რომლებიც უმცირესობათა ჯგუფების უფლებების გარანტირებულ უზრუნველყოფაზე იქნებოდა ორიენტირებული (Kizilkan-Kisacik, 2010: 16). ცნების „უმცირესობა“ ინკორპორირება ევროკავშირის ძირითად კანონმდებლობაში რამდენიმე წლის წინ, ლისაბონის ხელშეკრულების რატიფიცირებით, განხორციელდა (Park, 2012: 51).

თავდაპირველი იგნორირების მიუხედავად, დღეს, უმცირესობების პატივისცემა ორგანიზაციაში გაწევრიანების ერთ-ერთ აუცილებელ კრიტერიუმს წარმოადგენს. 1990 წელს ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის კონფერენციაზე შემუშავებული იქნა ე.წ. კოპენჰაგენის პრინციპები, რომელიც მონაწილე სახელმწიფოებისგან უმცირესობების უფლებების დაცვას და უმცირესობისა და უმრავლესობის წარმომადგენლებს შორის თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველყოფას მოითხოვდა (Document of the Copenhagen Meeting, 1990) კოპენჰაგენის პრინციპებმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა 1993 წლიდან შეიძინა, როდესაც ეს უკანასკნელნი ევროკავშირში გაწევრიანების წინაპირობად განისაზღვრა. იმისთვის, რომ კანდიდატი ქვეყანა ევროკავშირის სრულუფლებიანი წევრი გახდეს, მან ზედმიწევნით უნდა დააკმაყოფილოს კოპენჰაგენის სამი ფართო კრიტერიუმი. პირველი მათგანი ე.წ. პოლიტიკურ კრიტერიუმად იწოდება და დემოკრატიული ინსტიტუტების სტაბილურობის, კანონის უზენაესობის, ადამიანის უფლებების პრინციპებთან ერთად უმცირესობების პატივისცემა მოიაზრებს (Rezler, 2011: 392)

თურქეთ-ევროკავშირის შორის ურთიერთობებში კოპენჰაგენის პოლიტიკური კრიტერიუმის როლი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. დემოკრატია, კანონის უზენაესობა, ადამიანისა და უმცირესობის უფლებები ერთ მთლიანობას წარმოადგენს და ერთმანეთს განაპირობებს. როდესაც ირღვევა ერთი, როგორც წესი, ირღვევა დანარჩენიც. თურქეთის ქურთული საკითხი, რომელიც თავისი არსით უმცირესობის უფლებების კატეგორიას განეკუთვნება, საბოლოო ჯამში კომპლექსური პრობლემის საფუძველი გახდა. სწორედ ამიტომ, ქურთულ ეთნოსთან დაკავშირებული პრობლემა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში ერთ-ერთ ყველაზე მწვავე საკითხად ჩამოყალიბდა. აღნიშნულ პრობლემაზე ორგანიზაციის პოლიტიკური ინსტიტუტები ოფიციალურ დოკუმენტებში ხშირად აპელირებენ და თურქეთს ქურთული საკითხის მშვიდობიანი, დემოკრატიული საშუალებებით მოგვარებისკენ მოუწოდებენ.

პირველი ოფიციალური განაცხადი ქურთული პრობლემის შესახებ ევროპარლამენტმა რეზოლუციაში #190/119 - „რეზოლუცია სომხური საკითხის პოლიტიკური მოგვარებისთვის“ - გააკეთა. რეზოლუციაში პარლამენტი ადამიანის უფლებების სფეროსთან დაკავშირებულ პრობლემაზე აპელირებს და ამ კუთხით ერთ-ერთ სერიოზულ გამოწვევად ქურთული ეთნოსის, როგორც უმცირესობის, სრულ იგნორირებას ასახელებს. აღნიშნული გამოწვევა თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის გზაზე მნიშვნელოვან დაბრკოლებად განიხილება. (Resolution on a Political Solution to the Armenian Issue, 1987: 2) რეზოლუცია #190/119 1987 წლის ივნისში, თურქეთის მიერ ევროკავშირის წევრობაზე ოფიციალური განაცხადის გაკეთებიდან რამდენიმე თვეში, იქნა მიღებული (თურქეთმა გაწევრიანების თაობაზე ორგანიზაციას 1987 წლის აპრილში მიმართა).

ქურთულ პრობლემასთან მიმართებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პროგრესის შეფასების 1998 წლის მოხსენება, სადაც ევროკომისია ქურთული უმცირესობის საკითხს თურქეთში დაუფარავად ეხება და ოფიციალურ თურქეთის მიმართ რეკომენდაციასაც აჟღერებს:

„თურქეთის ხელისუფლება არ სცნობს ქურთული უმცირესობის არსებობას ქვეყანაში. ისინი ქურთული წარმოშობის თურქებად მიიჩნევიან და ძირითადად ქვეყნის სამხრეთ-

აღმოსავლეთ ნაწილში არიან დასახლებულნი. ქურთები რეგიონში მოქმედი საგანგებო რეჟიმის გამო ტერორისტული თავდასხმებისა და შეტაკებების მუდმივ სამიზნეს წარმოადგენენ. შეზღუდული აქვთ პოლიტიკური და სოციალური უფლებებით სარგებლობის შესაძლებლობა. თურქეთის ხელისუფლებამ ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონის პრობლემასთან მიმართებაში პოლიტიკური სტრატეგია უნდა შეიმუშავოს, იმდენად, რამდენადაც, მილიტარისტულმა მიდგომამ უდიდესი ადამიანური და ფინანსური ზარალი გამოიწვია და რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება მნიშვნელოვნად შეაფერხა. პრობლემის გადაჭრის პოლიტიკური გზა გულისხმობს ქურთული კულტურული იდენტობის გარკვეული ფორმით აღიარებას და კულტურული გამოხატვის მიმართ ხელისუფლების ტოლერანტულ მიდგომას, რაც თავისთავად არ მოიაზრებს სეპარატიზმის მხარდაჭერას (Regular Report from the Commission, 1998: 20).

ევროკავშირისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უმცირესობების დაცვის მიმართულებით ევროპის საბჭოს მიერ შემუშავებულ ინსტრუმენტების ჩართვა ყოველდღიურ პრაქტიკაში. „ეროვნული უმცირესობების დაცვის ჩარჩო კონვენცია“ და „ევროპული ქარტია რეგიონული/უმცირესობების ენები შესახებ“ წარმოადგენს ძირითად გაიდლაინს, რომლითაც ორგანიზაცია როგორც წევრ, ასევე კანდიდატ ქვეყნებთან, განსაკუთრებით თურქეთთან ურთიერთობაში ხელმძღვანელობს: ქურთული წარმოშობის თურქეთის მოქალაქეებს უნდა მიეცეთ შესაძლებლობა ისარგებლონ მშობლიური ენით და შეინარჩუნონ კულტურული ტრადიციები, როგორც ეს ევროპის საბჭოს შესაბამისი კონვენციებით არის განსაზღვრული (Regular Report from the Commission, 1998: 14). ევროკავშირის სტანდარტი უმცირესობებთან მიმართებაში ადგენს - აღნიშნულ ჯგუფებს მიეცეთ მშობლიურ ენაზე მაუწყებლობისა და განათლების მიღების უფლება. ისარგებლონ მშობლიურ ენაზე შედგენილი ინსტრუქციებით. გამოიყენონ ლოკალური დასახელებები. (Kizilkan-Kisacik, 2010: 17)

2003 წლის მოხსენებაში „ევროკავშირში გაწევრიანების თაობაზე თურქეთის განაცხადთან დაკავშირებით“ , ევროპარლამენტი ქურთულ საკითხზე მნიშვნელოვან

აქცენტებს აკეთებს და თურქეთს ქურთულ უმცირესობასთან ურთერთობის მიმართულებით რამდენიმე რეკომენდაციებს აძლევს:

საარჩევნო სისტემა უნდა უზრუნველყოფდეს წარმომადგენლობითი დემოკრატიის პრინციპის რეალიზაციას პარლამენტში, განსაკუთრებით ქურთული და სხვა უმცირესობების წარმომადგენლების ჩართულობას ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს ფუნქციონირებაში. იმ ფაქტმა, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ცხოვრობენ, არ უნდა შეაფერხოს ხელისუფლების კონსტრუქციული, ტოლერანტული პოლიტიკა ქურთული უმცირესობის მიმართ.

მოვუწოდებთ თურქეთს უზრუნველჰყოს კულტურული მრავალფეროვნება და უფლებები ქვეყნის ყველა მოქალაქისთვის, განურჩევლად მათი წარმომავლობისა, შექმნას შესაბამისი პირობები ტელე-რადიო მაუწყებლობაზე ეფექტური წვდომისთვის, კერძო მედია საშუალებების ჩათვლით, გააუქმოს განათლების მიმართულებით დარჩენილი შეზღუდვები და შექმნას ქურთულ და სხვა უმცირესობების ენაზე განათლების მიღების გარანტირებული შესაძლებლობები.

მოვუწოდებთ ხელისუფლებას, ქვეყნის ტერიტორიული ინტეგრაციის კონტექსტში, ქურთული მოსახლეობისა და სხვა უმცირესობების ლეგიტიმური ინტერესების დასაკმაყოფილებლად თანმხვედრი ნაბიჯები გადადგას. უზრუნველჰყოს მათი ჩართულობა პოლიტიკურ პროცესებში.

ევროპარლამენტი აფიქსირებს საკუთარ პატივისცემას თურქულის, როგორც სახელმწიფო ენის მიმართ, მაგრამ ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ხსენებული ფაქტორი ხელს არ უნდა უშლიდეს სხვა ადგილობრივი (ქურთული და სომხური) და ლიტურგიული (არამეული) ენების არსებობას, რომელთა გამოყენება მოქალაქეთა დემოკრატიულ უფლებას წარმოადგენს.

პარლამენტი მიესალმა საგანგებო მდგომარეობის დასრულებას დარჩენილ ორ პროვინციაში, დიარბარქირში და სირნაკში. მოუწოდა თურქეთის ხელისუფლებას მიეღო შესაბამისი ზომები ქურთულ მოსახლეობასთან დამაბული ვითარების

დასასრულებლად და ქურთული რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განუვითარებლობის აღმოსაფხვრელად, განეხორციელებინა საჭირო ღონისძიებები იძულებით გადაადგილებული ქურთების საცხოვრებელ სახლებში დასაბრუნებლად, ქურთულ და სირიულ სოფლებში მოქმედი ე.წ. სოფლის დაცვის სისტემის გასაუქმებლად (Report on Turkey's Application for Membership of the European Union, 2003).

2005 წლის პროგრესის რეპორტში ევროპული კომისია აღნიშნავს, რომ თურქეთმა მიაღწია მნიშვნელოვან პროგრესს ადამიანის უფლებების სფეროში. განსაკუთრებული აქცენტი გაკეთდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიაში საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმის დასრულებაზე, რომელმაც რეგიონის მოსახლეობის ცხოვრებაზე პოზიტიური გავლენა მოახდინა: გათავისუფლდა რა საგანგებო მდგომარეობის მარწუხებისგან, სამხრეთ-აღმოსავლეთის მოსახლეობამ შეძლო ესარგებლა ძირითადი უფლებებით და თავისუფლებით. გაუმჯობესდა სოციალური მდგომარეობა. დაიწყო კულტურული აქტივობების განხორციელება სახელმწიფოსგან ზეწოლის შიშის გარეშე. როგორც პროგრესის შეფასების მოხსენებაშია აღნიშნული - სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ გატარებულმა კულტურულმა და სოციალურმა რეფორმებმა პოზიტიური გავლენა მოახდინა თურქეთის პრესტიჟზე ევროპაში. (Osma, 2012: 73).

ქურთულ საკითხთან მიმართებაში მნიშვნელოვანია ევროპარლამენტის 2006 შეფასებები, რომელიც საკანონმდებლო ორგანომ ოფიციალური პრეს რელიზით გამოაქვეყნა. ევროპარლამენტი მიესალმება მაუწყებლობის დაწყებას ქურთულ ენაზე, თუმცა, ამავდროულად მიუთითებს სამოქალაქო საზოგადოების მიმართ არსებულ ტერორის პოლიტიკაზე ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში. ევროპარლამენტი ქურთული პრობლემის დემოკრატიული საშუალებებით გადაჭრის იმედს გამოთქვამს და პოზიტიურ მოლოდინებს პრემიერ რეჯეპ ტაიპ ერდოღანის მიერ 2005 წელს გამოთქმულ დაპირებებზე ამყარებს. ქურთულ პრობლემას რამდენიმე პოლიტიკური სპიკერიც ეხება. ვიტორიო აგნოლეტოს განცხადებით მისი პოლიტიკური გუნდი (the GUE/NGL group) თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანებას სრულ მხარდაჭერას უცხადებს, თუმცა, ამისთვის ქურთული საკითხის დიპლომატიური და პოლიტიკური

გზით გადაწყვეტა უნდა მოხერხდეს. ანდრეას მოლზერი ქურთულ საკითხს თურქეთ-ევროკავშირს შორის დაბრკოლებად მიიჩნევს. მისი განცხადებით, თუკი დღეს თურქეთი ევროკავშირის წევრობისთვის მზად არ არის, ამის ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი სწორედ მოუგვარებელი ქურთული პრობლემაა (European Parliament Critical of Slowdown in Turkey's Reform Process, 2006)

მნიშვნელოვანია 2011 წლის ევროპარლამენტის რეზოლუცია, რომელშიც ევროკავშირის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო კომისიის ამავე წლის პროგრესის შეფასების რეპორტს აჯამებს და ქურთულ საკითხთან მიმართებაში საკუთარ რეკომენდაციებს აწვდის:

მოვუწოდებთ თურქეთს გააძლიეროს ძალისხმევა ქურთების საკითხის პოლიტიკური გზით გადაჭრის უზრუნველსაყოფად. ვთხოვთ პოლიტიკურ ძალებს იმუშავონ ერთობლივად იმისთვის, რომ გაზარდონ ქურთული წარმოშობის მოსახლეობის ჩართულობა ქვეყნის პოლიტიკურ, კულტურულ და სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში. უზრუნველყოფილი იქნეს გამოხატვის, შეკრებისა და სხვა ტიპის თავისუფლებები მათთვის. განათლების მიღება მშობლიურ ენაზე არის უმნიშვნელოვანესი უფლება, რომელიც გარანტირებული უნდა იყოს ქურთი მოსახლეობისთვის. მოვუწოდებთ თურქეთის ხელისუფლებას გადადგას ადექვატური ნაბიჯები ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უზრუნველსაყოფად, შექმნას მშვიდობიანი პლატფორმა ქურთი პოლიტიკოსებისთვის, თავისუფალი და პლურალისტური დებატების ჩასატარებლად. ხაზგასმით აღვნიშნავთ ქურთული საკითხების გარშემო დემოკრატიულ ინსტიტუტების, განსაკუთრებით თურქეთის დიდი ნაციონალური ასამბლეის, ფარგლებში დისკუსიის წახალისების მნიშვნელობას (European Parliament Resolution on the 2011 Progress Report on Turkey, 2011)

ქურთული უმცირესობის საკითხი თურქეთ-ევროკავშირს შორის ურთიერთობებში რომ ერთ-ერთ პრიორიტეტულ საკითხს წარმოადგენს, ამაზე ევროკავშირის ოფიციალური ნარატივი მეტყველებს. ქურთული პრობლემის გადაჭრა უკვე მრავალი წელია თურქეთისთვის გაწევრიანების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს.

ორგანიზაციის შემადგენელი ინსტიტუტების მიერ შემუშავებულ რეზოლუციებში, მოხსენებებში, რეკომენდაციებში მუდმივად ხდება ქურთულ უმცირესობასთან დაკავშირებულ პრობლემაზე და მისი მშვიდობიანი გზით გადაჭრის აუცილებლობაზე აპელირება. 1998 წლიდან რეგულარულად ქვეყნდება ევროკომისიის პროგრესის შეფასების მოხსენებები, სადაც ქურთულ საკითხს მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა. კომისია დეტალურად შეისწავლის ქურთული უმცირესობების მდგომარეობას თურქეთში, ქურთებთან მიმართებაში თურქეთის მიერ გატარებულ პოლიტიკას, განხორციელებულ პროგრესს, დაშვებულ გადაცდომებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ქურთული უმცირესობის პატივისცემა თურქეთის მიმართ ევროკავშირის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოთხოვნას წარმოადგენდა, ორგანიზაციის წარმომადგენლები აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში გარკვეულ სიფრთხილეს იჩენდნენ, განსაკუთრებით გაწევრიანების თაობაზე მოლაპარაკებების ოფიციალურად დაწყებამდე (2005 წ). სიფრთხილის მიზეზს ქურთული საკითხის სენსიტიურობა და ე.წ. „სევრის სინდრომის“ ფენომენი წარმოადგენდა. ხშირად გამოიყენებოდა ისეთი ბუნდოვანი ფორმულირებები, როგორცაა „საგანგებო მდგომარეობა აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ თურქეთში“, „შეიარაღებული თავდასხმები, რომლებიც იწვევს მსხვერპლს“, „მაუწყებლობა და განათლების მიღება თურქულის გარდა სხვა ენებზე“, „სიტუაცია უსაფრთხოების კონტექსტში“, „სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემები“.

ბუნდოვანი ფორმულირებები ოფიციალურ დოკუმენტებში გაწევრიანების თაობაზე მოლაპარაკებების დაწყების შემდეგ იკლებს. მაგალითად: ევროკავშირმა თურქეთისთვის, როგორც კანდიდატი სახელმწიფოსთვის, 2000 წელს იმ პრიორიტეტების ნუსხა შეიმუშავა, რომლის დაკმაყოფილებაც ამ უკანასკნელს მომავალი წლების განმავლობაში მოუწევდა. მათ შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოთხოვნას უმცირესობების პატივისცემა და მათი უფლებების დაცვა წარმოადგენდა (Council Decision on the Principles, Priorities, Intermediate Objectives and Conditions, 2001). მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთში უმცირესობებთან დაკავშირებული პრობლემის საფუძველს, რეალურად, ქურთული გამოწვევა წარმოადგენდა, ქურთების საკითხი დოკუმენტში ნახსენები საერთოდ არ არის. 2007 წლის ანალოგიური დოკუმენტი

უმცირესობებთან მიმართებაში მეტად დაკონკრეტებულია. მასში უშუალოდ ქურთები და ძირითადად ქურთული ეთნოსით დასახლებული სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონია მოხსენიებული: „თურქეთს მოუწევს შეიმუშავოს კომპლექსური მიდგომა რეგიონული უთანასწორობის აღმოსაფხვრელად. განსაკუთრებული აქცენტი უნდა გაკეთდეს ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში არსებული მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, იმისთვის, რომ გაიზარდოს ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული შესაძლებლობები იქ მცხოვრები მოსახლეობისთვის, ქურთული მოსახლეობის ჩათვლით“ (Council Decision on the Principles, Priorities, Intermediate Objectives and Conditions, 2008).

2.2. ოფიციალური თურქეთის კომპრომისები

თურქეთის მიერ ევროკავშირის სრულუფლებიან წევრობაზე გაკეთებული განაცხადის (1987 წ) შემდეგ ორგანიზაციის გავლენა პოტენციური წევრი ქვეყნის პოლიტიკაზე ეტაპობრივად გაიზარდა. იმდენად, რამდენადაც ქურთული საკითხი მხარეებს შორის უთანხმოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო იყო, ხშირ შემთხვევაში, სწორედ ქურთების მიმართ გატარებული პოლიტიკა წარმოადგენდა ევროკავშირისა და მისი პოლიტიკური ინსტიტუტების კრიტიკის სამიზნეს. თურქეთი, თავის მხრივ, იძულებული გახდა გარკვეულ დათმობებზე წასულიყო, მათ შორის, მისთვის ეგზისტენციური მნიშვნელობის საკითხებთან მიმართებაში.

1980-იანი წლების ბოლოს თურქეთის პრეზიდენტმა თურგუთ ოზალმა ქურთული გამოწვევის გადაჭრის სრულიად ახლებური ხედვა შეიმუშავა. თუკი მანამდე ქურთული საკითხი სამხედრო პერსპექტივიდან განიხილებოდა, ამიერიდან აღნიშნული პრობლემა სოციალურ, პოლიტიკურ, კულტურულ გამოწვევად განისაზღვრა. პრეზიდენტმა მხარი დაუჭირა ინიციატივას ქურთული უმცირესობის მიმართ თურქეთის ოფიციალური პოლიტიკის ცვლილებასთან დაკავშირებით. ამ მიმართულებით, ერთ-ერთ პირველ ნაბიჯად ქურთული ენის გამოყენებაზე დაწესებული შეზღუდვების მოხსნა მიიჩნია და მაუწყებლობისა და განათლების ქურთულ ენაზე დაშვების მოწოდებით გამოვიდა (Osma, 2012: 47). ეროვნული

იდენტობისა და კულტურის დაკნინების მრავალწლიანი პრაქტიკის ფონზე ქართულ ენაზე სწავლებისა და ტელე-რადიო მაუწყებლობის დაშვება ფაქტობრივად უპრეცედენტო ინიციატივას წარმოადგენდა. პრეზიდენტი თურგუთ ოზალის განცხადებით, ის იყო პირველი ლიდერი თურქეთში, რომელმაც დაამსხვრია ტაბუ და ქურთებს ქურთები უწოდა. „მოვიდა დრო შეიცვალოს დამოკიდებულება ქურთების მიმართ და გატარდეს შესაბამისი რეფორმები ქურთული უმცირესობის უფლებების უზრუნველსაყოფად“ - განაცხადა ერთ-ერთ გამოსვლაში ქვეყნის უმაღლესმა პოლიტიკურმა ფიგურამ (Cohen, 1991).

თურგუთ ოზალის ქურთული პოლიტიკის მორიგ უპრეცედენტო ნაბიჯს ქურთისტანის ლიდერებთან მოლაპარაკების პროცესის დაწყება წარმოადგენდა. ორმხივი მოლაპარაკების პროცესი ჩრდილოეთ ერაყის ტერიტორიაზე წარიმართა. პრეზიდენტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინიციატივას წარმოადგენდა თურქ და ქურთ ერს შორის კავშირების გააქტიურება, რისთვისაც ოზალმა შიდა მიგრაციის პროცესის წახალისებას შეუწყო ხელი.

შეცვლილი რიტორიკა ქურთულ საკითხთან მიმართებაში და პრეზიდენტ ოზალის მიერ ინიცირებული ცვლილებები, თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების სტრატეგიის ერთ-ერთ პირველ ტაქტიკურ ნაბიჯად შეგვიძლია განვიხილოთ. გაწევრიანების თაობაზე განაცხადის ოფიციალურად გაკეთებიდან რამდენიმე თვეში ევროკავშირმა თურქეთს სწორედ ქურთული პრობლემა შეახსენა და აღნიშნული გამოწვევა ორმხრივ ურთიერთობებში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დაბრკოლებად განსაზღვრა (Resolution on a Political Solution to the Armenian Issue, 1987: 2). დასავლელი დიპლომატების მოსაზრებით ოზალის მოქმედებები მნიშვნელოვანწილად თურქეთის ევროკავშირთან დაახლოვების მოტივებით იყო ნაკარნახევი, მითუმეტეს, რომ ქვეყანამ 1987 წლიდან ევროპული ინტეგრაციის პროცესი ოფიციალურად დაიწყო (Cohen, 1991). თურგუთ ოზალის შერბილებული ქურთული პოლიტიკა დასავლური პოლიტიკური ინსტიტუტების, მათ შორის ევროპის საბჭოსა და ევროპული პარლამენტის, მხრიდან წინგადადგმულ ნაბიჯად იქნა შეფასებული.

თურგუთ ოზალის მიერ ინიცირებულ ცვლილებებს ქვეყნის შიგნით მომხრეებთან ერთად მოწინააღმდეგეებიც გამოუჩნდნენ. ოპოზიციურად განწყობილი პოლიტიკური ძალები (მათ შორის მმართველი გუნდის შემადგენლობაში) და მოსახლეობა შიშობდა, რომ ქურთული მოსახლეობისთვის დაშვებულ გამონაკლისს შესაძლოა ნეგატიური შედეგი გამოეღო - უფლებრივად მომძლავრებულ ქურთულ მოსახლეობას უფრო მეტი კომპრომისი მოეთხოვა ოფიციალური თურქეთის მხრიდან, რაც სამომავლოდ ქვეყანას სეპარატიზმისა და დეზინტეგრაციის ფასად დასჯდომოდა. იმდენად, რამდენადაც თურგუთ ოზალის მმართველობა ხანმოკლე აღმოჩნდა, მომავალმა პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა კი ქურთების მიმართ ძველი პოლიტიკური კურსი განაახლა, თურქეთის პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ სპექტრში გაჩენილი ქურთული დილემა დღის წესრიგიდან მალევე მოიხსნა.

ქურთული საკითხი ათეულობით წლის განმავლობაში ეროვნული უსაფრთხოების პრობლემად განიხილებოდა, რომელშიც გარე ძალების ჩარევა ყოველად მიუღებელ ანომალიას წარმოადგენდა. აღნიშნული ნაციონალისტური მიდგომა ქვეყნის პოლიტიკურ დისკურსში 1920-იანი წლებიდან გაბატონდა და ფაქტობრივად მეოცე საუკუნის ბოლომდე დომინირებდა. ევროკავშირში გაწევრიანების სურვილი გახდა მთავარი მოტივი, რის გამოც თურქეთმა ე.წ. „სევრის სინდრომი“ დაძლია, მნიშვნელოვან კომპრომისებზე წავიდა და გარე ძალას თურქულ-ქურთულ ურთიერთობებში ჩარევის უფლება მისცა. შედეგად, 1998 წლიდან, ევროკავშირმა, მისი შემადგენელი ინსტიტუტის, ევროკომისიის საშუალებით, თურქულ-ქურთული ურთიერთობების შესწავლის პროცესი დაიწყო. რეგულარულად ანალიზებდა თურქეთის დამოკიდებულებას ქურთული უმცირესობების მიმართ, ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში გატარებული პოლიტიკის ლაფსუსებზე აპელირებდა და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, თურქეთს ქურთული პრობლემის გადაჭრის მიმართულებით გარკვეულ რეკომენდაციებსაც აძლევდა. უდიდეს კომპრომისს წარმოადგენდა ევროკომისიის რეგულარულ მოხსენებებში ქურთული საკითხის უმცირესობების ბლოკში განხილვის დაშვება, მაშინ, როდესაც ოფიციალური კანონმდებლობა ქურთულ მოსახლეობას უმცირესობად არ აღიარებდა.

თურქეთის ხელისუფლებამ გააანალიზა, რომ უმცირესობის საკითხის მოწესრიგება ევროკავშირთან დაახლოების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა და ქურთული გამოწვევის გადაჭრის გარეშე თურქეთის რესპუბლიკა ევროკავშირში ვერასოდეს გაწევრიანდებოდა. ქურთული პრობლემის ტრნსოფორმაციაზე ზრუნვა თურქეთმა განსაკუთრებით აქტიურად კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მიღების შემდეგ დაიწყო. ევროპულ სტანდარტებთან თანხვედრის მიზნით ხელი რამდენიმე მნიშვნელოვან საერთაშორისო დოკუმენტს მოაწერა, დააფიქსირა მზაობა მხედველობაში მიეღო ევროპული კონვენციის შესაბამისი მუხლები ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის მიმართულებით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ნაბიჯს ადამიანის უფლებების ევროპული კონვენციის მე-6 პროტოკოლის რატიფიცირება წარმოადგენდა, რომლითაც თურქეთის რესპუბლიკამ სიკვდილით დასჯის გაუქმება ოფიციალურად გამოაცხადა (Rumelili, 2006: 211). საკანონმდებლო რეფორმა ევროკავშირის მიერ იქნა ინიცირებული და მიზნად სიკვდილმისჯილი ქურთი ლიდერის აბდულა ოჯალანის განაჩენის შეცვლას ისახავდა. თურქეთის მხრიდან ამ ტიპის დათმობაზე წასვლა კიდევ ერთ ნიშანს წარმოადგენდა, რომ ქვეყანას ევროკავშირში გაწევრიანება მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი. საკანონმდებლო ცვლილებით თურქეთმა ფაქტობრივად ის ადამიანი შეიწყალა, რომელიც სახელმწიფოს ერთიანობისა და ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ მიმართული მოძრაობის მთავარ იდეოლოგს წარმოადგენდა.

ოფიციალური თურქეთის მხრიდან კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი კომპრომისი ქურთი პოლიტიკური აქტივისტის ლეილა ზანასა და ქურთული წარმოშობის კანონმდებლების ციხიდან გათავისუფლება იყო. ამ უკანასკნელთა პატიმრობის საკითხი ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში თურქეთ-ევროკავშირის შორის უთანხმოების მიზეზს წარმოადგენდა. ევროპული ინსტიტუტების ტრიბუნიდან არაერთხელ გაიჟღერა გაფრთხილებამ თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პერსპექტივაზე ქურთი აქტივისტების დაკავების ფაქტების შესაძლო ნეგატიური გავლენის შესახებ. 2004 წლის განჩინებით სასამართლომ ლეილა ზანას ქურთ კანონმდებლებთან ერთად ბრალი ოფიციალურად მოუხსნა (Goodman, 2004).

ევროპული კვლევების თანახმად, თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ცვლილება ქურთულ საკითხთან მიმართებაში ევროკავშირმა განაპირობა. ორგანიზაციის გავლენის ბერკეტები თურქეთისთვის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მინიჭების (1999 წ) შემდეგ კიდევ უფრო გაიზარდა. ორგანიზაციაში გაწევრიანება იყო მნიშვნელოვანი სტიმული ქურთულ საკითხთან მიმართებაში ცვლილებების პროცესის დასაწყებად. თუკი ათეულობით წლის განმავლობაში ქურთული კონფლიქტი განუვითარებლობისა და ტერორიზმის პრობლემად მიიჩნეოდა, 1999 წლიდან თურქულ პოლიტიკურ წრეებში ქურთების სოციალურ, პოლიტიკურ, კულტურულ და სამოქალაქო უფლებებზე ალაპარაკდნენ (Rumelili, 2006: 212). შეიცვალა ოფიციალური პოლიტიკური დისკურსი ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში. მოხდა ქურთული საკითხის პრობლემად აღიარება და მისი გადაჭრის დემოკრატიული გზების ძიება. თურქეთმა ქურთული ეთნოსი დე-ფაქტო უმცირესობად აღიარა.

XXI საუკუნის დასაწყისიდან ქურთულ საკითხზე არსებული ტაბუ ეტაბობრივად იხსნება. ოფიციალური პოლიტიკური დისკურსი ქურთული გამოწვევის მიმართ უფრო გახსნილი ხდება. პრემიერ მინისტრ რეჯეპ ტაიპ ერდოღანის 2005 წლის დიარბაქირის გამოსვლა ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ ქურთული პრობლემის იგნორირების პოლიტიკა წარსულს ჩაბარდა. ქვეყნის უმღალესმა პოლიტიკურმა ფიგურამ ქურთული საკითხის საჯაროდ განხილვით პრობლემის აღიარების მიმართულებით პოზიტიური პრეცედენტი შექმნა. პრემიერმა აუდიტორიის წინაშე განაცხადა, რომ „ქურთულ ეთნოსთან მიმართებაში წარსულში შეცდომები მართლაც იქნა დაშვებული. ამ შეცდომების არ აღიარება თურქეთის მსგავსი ძლიერი სახელმწიფოს მხრიდან შესაფერისი საქციელი ვერ იქნება. საჭიროა მოხდეს მათი გამოსწორება და მრავალწლიანი პრობლემის დემოკრატიული და არა სამხედრო ბერკეტებით გადაწყვეტა. ქურთული პრობლემა თურქეთის საერთო პრობლემაა“ (Turkish PM Addresses Kurdish Question, 2005).

მნიშვნელოვანია პრემიერ მინისტრის 2011 წლის სიტყვით გამოსვლა ანკარაში. ერდოღანმა 1936-1939 წლების დერსიმის მოვლენებზე ისაუბრა, რომლის დროსაც მმართველი ძალის მიერ განხორციელებულ საჰაერო და სახმელეთო ოპერაციებს ათასობით ქურთი მოქალაქის სიცოცხლე შეეწირა: „თუ სახელმწიფოს მხრიდან

მოზოდინებაა საჭირო, მაშინ მე მოვიზოდინებ. ბოდიშს ვიხდი“ - განაცხადა პრემიერმა. ერდოლანის შეფასებით დერსიმის მოვლენა თურქეთის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული ინციდენტია, რომლის გარშემოც უამრავ კითხვას პასუხი უნდა გაეცეს (Turkey Apologises, 2011).

2.3. ქურთული უმცირესობის პრო-ევროპული განწყობები

ქურთული საკითხის პრობლემად აღიარებით და თურქეთისთვის ქურთული გამოწვევის მშვიდობიანი გზით გადაჭრის პასუხისმგებლობის დაკისრებით ევროკავშირმა ქურთულ უმცირესობაში ნდობა და ოპტიმისტური მოლოდინები გააჩინა. იმ ფაქტმა, რომ უმცირესობების პატივისცემა ევროკავშირის ერთ-ერთ ძირითად მოთხოვნას წარმოადგენდა, როგორც წევრი, ასევე გაწევრიანების პროცესში მყოფი ქვეყნების მიმართ, ქურთული უმცირესობების პოზიტიურ მოლოდინებს კიდევ უფრო მტკიცე საფუძველი შეუქმნა. ორგანიზაცია აღქმული იქნა, როგორც მხარდამჭერი საგარეო ძალა, რომლის გავლენის გამოყენება ქურთული პრობლემის მოგვარების რეალურ შესაძლებლობებს შექმნიდა. შესაბამისად, ევროკავშირში გაწევრიანების იდეის ლობირება (გაწევრიანების პროცესის ოფიციალური დაწყების პირველივე დღეებიდან) ქურთული უმცირესობის მხრიდან ლოგიკურ და მოსალოდნელ ნაბიჯს წარმოადგენდა.

1990-იან წლებში ოფიციალური თურქეთის მხრიდან ქურთების მიმართ განსაკუთრებით ხისტი და დისკრიმინაციული პოლიტიკის ამოქმედებამ ქურთულ უმცირესობაში თურქეთის ევროინტეგრაციის იდეის მხარდაჭერა გაამდიდრა. ქურთი პოლიტიკოსების ვიზიტებმა ევროკავშირის ინსტიტუტებში ინტენსიური ხასიათი მიიღო. აღნიშნული ვიზიტები ერთ საერთო მიზანს ემსახურებოდა: ევროპელი პოლიტიკოსების გავლენის გამოყენებით მოეხდინათ თურქეთის პოლიტიკური სისტემის ტრანსფორმაცია და დაესრულებინათ ადამიანის უფლებების შელახვის არსებული პრაქტიკა ქვეყნის შიგნით. თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის იდეას აქტიურად უჭერდა მხარს ქურთული ეთნოსის ევროპული დიასპორა. დიასპორის წარმომადგენლები, თურქეთში მოღვაწე ქურთი პოლიტიკოსებისა და აქტივისტების

მსგავსად, ევროინტეგრაციაში ხედავდნენ ქურთების მდგომარეობის გაუმჯობესების გამოსავალს. ევროკავშირის ინსტრუმენტებს უნდა უზრუნველყოთ ქურთული პარტიებისა და ორგანიზაციების შეუზღუდავი ფუნქციონირება თურქეთის შიგნით (Balci, 2013: 77).

1990-იან წლებში ქურთულმა პარტიებმა საკუთარი პოლიტიკა ძირითადად ადამიანის უფლებების, დემორკრატიისა და კანონის უზენაესობის პრინციპებზე დააფუძნეს, რაც ევროკავშირის კოპენჰაგენის კრიტერიუმების ერთგვარ გამოძახილს წარმოადგენდა. ქურთული მოძრაობების პრო-ევროპული პოზიცია განსაკუთრებით 90-იანი წლების მეორე ნახევარიდან გაძლიერდა. თურქეთის მიერ კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მიღებამ ევროინტეგრაციის ქურთული მხარდაჭერა კიდევ უფრო გააძლიერა. ქურთების მუშათა პარტია და თურქეთში მოქმედი ლეგალური ქურთული პოლიტიკური მოძრაობები ქვეყნის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეას ოფიციალური წერილებით და დოკუმენტებით გამოეხმაურნენ: გაერთიანებულ დეკლარაციაში ქურთულმა პარტიამ “HADEP” თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის პერსპექტივისადმი მხარდაჭერა ოფიციალურად გამოთქვა და დააფიქსირა, რომ იზიარებდა კოპენჰაგენის ხელშეკრულებით განსაზღვრულ წინაპირობებს დემოკრატიზაციის, ადამიანის უფლებებისა და კანონის უზენაესობის პრინციპებთან მიმართებაში (Rubin, Heper, 2002: 134). ოფიციალური წერილით თურქეთის ევროინტეგრაციას მხარდაჭერა გამოუცხადა ქურთების მუშათა პარტიამაც. ქურთული მოძრაობის სამხედრო ფრთამ თურქეთისთვის გაწევრიანების წინაპირობად კოპენჰაგენის პოლიტიკური კრიტერიუმების წამოყენება მოიწონა და განაცხადა, რომ პარტიის იმჟამინდელი პროგრამა თანხვედრაში იყო ევროკავშირის სტრატეგიასთან. (Balci 2013, 78). თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეისადმი ქურთული მხარდაჭერის მორიგ მტკიცებულებას დაპატიმრებული ქურთი პოლიტიკოსის ლეილა ზანას წერილი წარმოადგენს. ევროპარლამენტის სპიკერის პატ კოქსისადმი გაგზავნილ წერილში ზანა აცხადებს, რომ „ურჩევნია იყოს იმ ქვეყნის პატიმარი, რომელმაც ევროკავშირთან ინტეგრაციის თაობაზე მოლაპარაკებები დაიწყო, ვიდრე იცხოვროს სახელმწიფოში, რომლისთვისაც ორგანიზაციის კარი დაკეტილია“ (Guncelleme, 2004).

2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული კატასტროფის შემდეგ ურთიერთობები ევროკავშირსა და ქურთული უმცირესობის ბლოკს შორის მნიშვნელოვნად შეიცვალა. ევროკავშირმა ქურთების მუშათა პარტია ტერორისტული ორგანიზაციების სიაში შეიტანა, დაგმო პარტიის მოქმედებები და თურქეთის რესპუბლიკას ტერორიზმის წინააღმდეგ ბროლაში სოლიდარობა გამოუცხადა (European Parliament Resolution of 21 May 2008). ბრალდებებისა და დაგმობის პოლიტიკის პასუხად, ქურთისტანის მუშათა პარტიამ პრო-ევროპული ვექტორი შეცვალა და თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის იდეის მოწინააღმდეგეთა ბანაკს შეუერთდა (Casier, 2010).

ქურთისტანის მუშათა პარტიის დაგმობამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია საერთო ქურთულ განწყობებზე ევროკავშირის მიმართ. XXI საუკუნის დასაწყისიდან, თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეის გარშემო აზრი ორად გაიყო: ერთი ნაწილი ევროინტეგრაციის იდეის მომხრედ დარჩა, მეორეს გარკვეული ეჭვები გაუჩნდა. უნდობლობისა და კრიტიკის ძლიერი ტალღის მიუხედავად, ქურთულმა ბლოკმა ურთიერთობები ევროკავშირის ინსტიტუტებთან ბოლომდე არ გაწყვიტა (Casier, 2010). მოლოდინი იმის, რომ ევროკავშირში ინტეგრაცია თურქეთის პოლიტიკურ სისტემაში მნიშვნელოვან ცვლილებებს დაუდებდა სათავეს, საკმაოდ ძლიერი აღმოჩნდა. ქურთული პოლიტიკური პარტიის „DTP“ თავმჯდომარის აისელ თულლუქის განცხადებით “კოპენჰაგენის კრიტერიუმის ინტეგრირება თურქეთის კონსტიტუციაში ქურთული პრობლემის გადაჭრას შესაძლებელს გახდიდა” (Balci, 2013: 83).

თავი III. თურქეთის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაცია - აღმავალი და დაღმავალი ფაზები

3.1. შეცვლილი დამოკიდებულება ქურთების მიმართ - ლიბერალიზაციის პოლიტიკის დასაწყისი

ქურთულ უმცირესობასთან დაკავშირებული საკითხი თურქეთისთვის თითქმის ერთი საუკუნეა ეგზისტენციური მნიშვნელობის პრობლემას წარმოადგენს. რესპუბლიკის დაარსების დღიდან ქურთული უმცირესობის არსებობა ქვეყნის დეზინტეგრაციის საშიშროებასთან ასოცირდება. ქურთული განმათავისუფლებელი ბრძოლები ჯერ კიდევ ოტომანთა იმპერიის საზღვრებში იქნა დაწყებული. 1920-იან წლებში, დასავლური სახელმწიფოების ჩარევითა და მონდომებით, ქურთისტანის დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის იდეა ყველაზე რეალურ საშიშროებად იქცა. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთის რესპუბლიკამ არ დაუშვა საკუთარ საზღვრებში დამოუკიდებელი ქურთისტანის ფორმირება, ქურთული საკითხი ქვეყნის მომავალი ერთიანობის სერიოზულ გამოწვევად დარჩა.

გამოწვევის ერთ-ერთ პირველ პასუხს ქურთული ეთნოსის უმცირესობად არ აღიარება წარმოადგენს. ეს მაშინ, როდესაც ქურთი მოსახლეობის რაოდენობრივი წილი ქვეყნის მთლიანი პოპულაციის დახლოებით 1/5-ს შეადგენდა. ამას დაემატა მონოეთნიკური საზოგადოების ფორმირების იდეა და ე.წ. „თურქიფიკაციის“ პოლიტიკა, რომელმაც ქურთული დისკრიმინაციისთვის დამატებითი საფუძვლები შექმნა. ათეულობით წლის განმავლობაში ქურთული უმცირესობა მკაცრად იდევენებოდა, ძალადობრივად იხშობოდა მათი იდენტობის გაამოვლინების ნებისმიერი მცდელობა, ნადგურდებოდა კულტურული ფასეულობები, იკრძალებოდა ნაციონალური ენა. ეს იყო ქურთულ ერში სახელმწიფოებრივი ელემენტების მიზანმიმართული ობსტრუქცია, რომელიც ფაქტობრივად მთელი მეოცე საუკუნის მახინჯ პრაქტიკად იქცა.

თურქულ-ქურთულ ურთიერთობებში ახალი ეტაპი მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულიდან იწყება. მანამდე არსებული ხისტი პოლიტიკური კურსი

გაურკვევლწილად რბილდება, XXI საუკუნის დასაწყისიდან კი მკვეთრად ლიბერალიზდება. იმდენად, რამდენადაც ევროპული სახელმწიფოების კლუბში გაწევრიანება თურქეთის რესპუბლიკის სანუკვარ მიზანს წარმოადგენდა, სწორედ ევროკავშირის ფაქტორით აიხსნება ქურთების მიმართ ოფიციალური სახელმწიფო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია.

1999 წლიდან თურქეთმა დემოკრატიული რეფორმაციის პროცესი დაიწყო, რომელმაც პირდაპირი გავლენა მოახდინა ქვეყანაში მცხოვრები ქურთული ეთნოსის მდგომარეობაზე. გადაიდგა ქმედითი ნაბიჯები ქურთი მოსახლეობის სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ ცხოვრებაში ინტეგრაციის მიზნით. ევროკავშირმა მის ხელთ არსებული ბერკეტების, მათ შორის უმცირესობების დაცვის მიმართულებით შემუშავებული კონვენციების, გამოყენებით ხელი შეუწყო ქურთების უფლებრივი მდგომარეობის ეტაპობრივად გაუმჯობესებას. ქურთული ეთნოსის სასარგებლოდ თურქეთის პოლიტიკური სისტემის ტრანსფორმაციის პროცესში კოპენჰაგენის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული კრიტერიუმების როლი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. ე.წ. პოლიტიკური კრიტერიუმი, როგორც გაწევრიანების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი წინაპირობა, თურქეთის ქურთული ლიბერალიზაციის მთავარი მოტივატორი გახდა.

2001 წლის ეროვნული პროგრამა, სახელწოდებით „ეროვნული პროგრამა ევროკავშირის მოთხოვნების შესასრულებლად“, წარმოადგენდა ოფიციალური თურქეთის პასუხს ევროკავშირის მიერ შემუშავებულ გაწევრიანების სამოქმედო გეგმაზე. აღნიშნულ პროგრამაში, რომელიც ევროინტეგრაციის პროცესში შემუშავებული ერთ-ერთი პირველი ოფიციალური დოკუმენტია, ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის პირველი ნიშნები იკვეთება. დოკუმენტის თანახმად თურქეთის მოქალაქეებისთვის დაშვებული იქნა სხვადასხვა ენისა და დიალექტის შეუზღუდავად გამოყენება ყოველდღიურ ცხოვრებაში (Executive Summary of the Turkish National Programme, 2001: 25). მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ჩანაწერით თურქეთი უმცირესობების საკითხზე პირდაპირ არ აპელირებს, ლინგვისტური მრავალფეროვნების დაშვება ქურთებთან მიმართებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების დასაწყისზე მიუთითებს.

რამდენიმე ათწლეულიანი აკრძალვის შემდეგ ქურთული ენის ლეგალიზაციის მიმართულებით პირველი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იქნა გადადგმული.

ეროვნული პროგრამის პასუხად სახელმწიფომ მნიშველოვანი საკანონმდებლო ცვლილებების განახორციელებას ჩაუყარა საფუძველი. ე.წ. „ჰარმონიზაციის პაკეტების“ ფარგლებში, 2002-2004 წლებში, მიღებული იქნა მთელი რიგი საკონსტიტუციო ცვლილებებისა, რომლითაც ერთ-ერთი პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი ბენეფიტი სწორედ ქურთულმა ეთნოსმა მიიღო. დაიწყო ქურთული უმცირესობის კულტურისა და იდენტობის ელემენტების ეტაპობრივი აღიარება, ათეულობით წლის განმავლობაში შელახული სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების აღდგენა, ქურთული უმცირესობის წარმომადგენლების თურქეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ინტეგრაციაზე ზრუნვა.

„ჰარმონიზაციის პროცესის“ ფარგლებში ერთ-ერთ პირველ და ყველაზე რეზონანსულ მიღწევას ქურთული ენის ლეგალიზაციის მიმართულებით შემუშავებული საკანონმდებლო ცვლილებები წარმოადგენდა. უმცირესობების ენების დაცვა იყო ევროკავშირის მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი. ამ მიმართულებით მის ერთ-ერთ სახელმძღვანელო დოკუმენტს წარმოადგენდა „ევროპული ქარტია რეგიონული/უმცირესობების ენები შესახებ“, რომლის გარანტირებული დაცვის ვალდებულება ევროკავშირის თითოეული წევრი და კანდიდატი ქვეყნის მტკიცე ვალდებულება იყო. თურქეთმა, როგორც კანდიდატმა ქვეყანა, ნაკისრი ვალდებულების შესასრულებლად შესაბამისი ნაბიჯები გადადგა. ოფიციალური თურქეთის მიერ გატარებული საკანონმდებლო ცვლილებების პირველი პაკეტი ქურთულ ენაზე აზრის გამოხატვის, მაუწყებლობისა და განათლების მიღების უფლებებს შეეხო და ამ მიმართულებით არსებული საკანონმდებლო დევიაციები გამოასწორა.

კონსტიტუციური შესწორებით #4709 (2001 წლის ოქტომბერი) ქვეყნის უზენაესი კანონიდან ამოღებული იქნა ნორმა „აკრძალულ ენებზე აზრის გამოხატვისა და გავრცელების დაუშვებლობის შესახებ“. იმავე ჩასწორებით კონსტიტუციის 28 მუხლიდან ამოღებული იქნა ჩანაწერი „აკრძალულ ენებზე პუბლიკაციების გამოქვეყნების დაუშვებლობის შესახებ“. აღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილებები,

რომელიც გამოხატვის თავისუფლების სფეროს არეგულირებდა, ძირითადად ქურთული პრობლემის გადაჭრაზე იყო ორიენტირებული. ჩასწორებული ნორმები, თავის დროზე, გამოყენებული იქნა ქურთული ენის ასაკრძალად, ტერმინის „ქურთული“ დაკონკრეტების გარეშე (Kisacik, 20).

ჰარმონიზაციის პროცესის მორიგ პროგრესულ ნაბიჯს უმცირესობების ენებზე მაუწყებლობის დაშვება წარმოადგენდა. საკონსტიტუციო ჩასწორებით #4771 თურქულმა რადიო და სატელევიზიო სადგურებმა ქურთულ ენაზე მაუწყებლობის უფლება მიიღეს (Kizilkan-Kisacik, 2010: 21). კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ცვლილება, რომელიც რამდენიმე ათწლეულიანი დისკრიმინაციული პოლიტიკის ოფიციალურ დასასრულზე მიუთითებდა. ქურთულ (ისევე როგორც სხვა უმცირესობათა) ენაზე ტრანსლაცია პირველ ეტაპზე დროითი და სამაუწყებლო ლიმიტის ფარგლებში დაიშვა. კერძოდ, მაუწყებლობის უფლება მხოლოდ სახელმწიფო მფლობელობაში არსებულ ტელე და რადიო სადგურებს ჰქონდა, ისიც 45 წუთი დღის და 4 საათი კვირის განმავლობაში (Turkey Allows Broadcasting of Kurdish-Language Shows, 2002). აღნიშნული შეზღუდვა მომდევნო წლებში მნიშვნელოვნად ლიბერალიზდა, საბოლოოდ კი მთლიანად გაუქმდა.

ქურთულ ენაზე აზრის გამოხატვის თავისუფლების დაშვება და ტელე-რადიო გადაცემების ქურთულენოვანი ტრანსლაცია წარმოადგენდა უპრეცედენტო მოვლენას თურქეთის ისტორიაში. პირველად, თითქმის საუკუნოვანი აკრძალვის შემდეგ, ქურთული ენის ლეგალიზაციის მიმართულებით რეალური ნაბიჯების გადადგმა დაიწყო. „თურქეთის სამაუწყებლო ხელისუფლებამ დაუშვა გარკვეული რადიო და სატელევიზიო პროგრამების მაუწყებლობა ერთ დროს აკრძალულ ქურთულ ენაზე. ეს არის ნაბიჯი, რომელიც ქვეყანამ ევროკავშირში გაწევრიანების მოთხოვნათა პასუხად გადადგა. თურქეთის პარლამენტის 2002 წლის აგვისტოს გადაწყვეტილებით სატელევიზიო და რადიო სადგურებს უფლება მიეცათ დაეწყო მაუწყებლობა ქურთულ ენაზე. ევროკავშირი მიესალმა აღნიშნულ რეფორმას, მაგრამ დასძინა, რომ დაელოდებოდა რამდენად პირნათლად მოხდებოდა მიღებული რეფორმის განხორციელება“ - წერდა დასავლური მედია (Turkey Allows Broadcasting of Kurdish-Language Shows, 2002).

ქართულ საკითხთან მიმართებაში „ჰარმონიზაციის პროცესის“ მიღწევას ქართულონოვანი კურსების გახსნის დაშვება წარმოადგენდა. საკონსტიტუციო შესწორებთ #4771 (2002 წლის აგვისტო) ნებადართული იქნა კერძო კურსების გახსნა თურქეთის მოქალაქეების მიერ ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოყენებულ ენებზე და დიალექტებზე (Kizilkan-Kisacik, 2010: 21). ეს იყო კიდევ ერთი საკანონმდებლო ნორმა ქართული ენის ლეგალიზაციის მიმართულებით, ტერმინის „ქართული“ დაკონკრეტების გარეშე. კერძო კურსების ლეგალიზება ქართულ ენაში ევროინტეგრაციის პროცესის მორიგ თანმხვედრ ნაბიჯს წარმოადგენდა. თურქეთმა ოფიციალურად აღიარა ქართული უმცირესობის უფლება საფუძვლიანად შეესწავლა მშობლიური ენა. ქართული ენის კურსები მთელი ქვეყნის, მათ შორის დიდი ქალაქების (მაგალითად სტამბული), მასშტაბით გაიხსნა. მაგრამ, არსებობს მედლის მეორე მხარე. მაუწყებლობის რეფორმის მსგავსად, შეზღუდვები განათლების კანონსაც შეეხო. ოფიციალური რეგულაციების თანახმად, კურსების დასაშვები ხანგრძლივობა 10 კვირას შეადგენდა, მაქსიმალური 18 საათიანი სასწავლო ბადით კვირაში. აღნიშნული კურსების ღირებულება იყო საკმაოდ მაღალი და რაც მთავარია, არ ფინანსდებოდა სახელმწიფოს მხრიდან. ენის გაკვეთილებს მხოლოდ თურქი ეროვნების მასწავლებლები ჩაატარებდნენ (Arslan, 2015: 77).

3.2. სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პრო-ევროპული კურსი და ქართული ლიბერალიზაცია

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ, რომელიც ხელისუფლების სათავეში 2002 წლის ნოემბერში მოვიდა, ქვეყნის პრო-დასავლური კურსი კიდევ უფრო განამტკიცა. სახელისუფლებო პარტიის ლიდერმა რეჯეპ ტაიპ ერდოღანმა პარტიის არჩევნებში გამარჯვებიდან რამდენიმე საათში ოფიციალურად განაცხადა, რომ „მისი პარტია საკუთარ მიმართველობაში მტკიცედ მიჰყვება სეკულარიზმის პრინციპებს და მხარს დაუჭერს თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების კურსს“ (Mann, Rodgers, 2002). სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ ხელისუფლებაში მოსვლის პირველივე

დღეებიდან დააფიქსირა საკუთარი განზრახვა თურქეთის ევროპულ სახელმწიფოდ ფორმირებასთან დაკავშირებით და განაცხადა, რომ მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი დემოკრატიზაციის პროცესის დაჩქარების გზით მოახდინოს კოპენჰაგენის კრიტერიუმების დაკმაყოფილება (Osma, 2012: 62).

ევროკავშირში გაწევრიანება სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პოლიტიკური კურსის ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტად განისაზღვრა. აღნიშნული პრიორიტეტის ფარგლებში ახალმა სახელისუფლებომ ძალამ რეფორმაციის დაწყებული პროცესი გააგრძელა. 2002-2004 წლებში ე.წ. ჰარმონიზაციის 6 ახალი პაკეტი ამოქმედდა (Aknur, 2012: 295). ინტენსიური რეფორმაციის პროცესი მიზნად კოპენჰაგენის ხელშეკრულებით წამოყენებული მოთხოვნების დაკმაყოფილებას და ევროკავშირთან გაწევრიანების თაობაზე მოლაპარაკებების პროცესის დაწყებას ისახავდა. მმართველი პარტიის მიერ ევროინტეგრაციის პროცესში განხორციელებული რეფორმები, ძირითადად, საკანონმდებლო და ადმინისტრაციულ სფეროს შეეხო. მიმდინარე რეფორმები ევროკავშირში გაწევრიანების პროგრამის ცენტრალურ ნაწილად და ქვეყნის ეკონომიკური და დემოკრატიული წინსვლის, ძირითად მექანიზმად განსაზღვრა (Elicin, 108).

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ მნიშვნელოვანი რეფორმები იქნა განხორციელებული ადამიანისა და უმცირეობების უფლებების სფეროში. საკანონმდებლო ცვლილებები შეეხო შეკრებისა, გამოხატვის, აღმსარებლობის თავისუფლების ნორმებს და ამ მიმართულებით თურქეთში არსებული ვითარების მნიშვნელოვან გაუმჯობესებას შეუწყო ხელი. გამკაცრდა რეგულაციები წამების, დამამცირებელი და არადამიანური მოპყრობის დანაშაულის მიმართ. (kubicek, 2013: 42)

ოფიციალური თურქეთის მიერ გატარებულ რეფორმატორულ კურსს 2003 წლის მაისში ევროპარლამენტი გამოეხმაურა. ევროკავშირის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს მიერ თურქეთის რესპუბლიკაში დაფიქსირებული პროგრესი პოზიტიურად იქნა შეფასებული:

„ბოლო პერიოდში ოფიციალური თურქეთის მხრიდან დაფიქსირდა მზადყოფნა, გაატაროს რეფორმები კანონის უზენაესობის სფეროში. შეგვიძლია აღვნიშნოთ საკონსტიტუციო რეფორმები (2001 წლის ოქტომბერი) და ახალი სამოქალაქო კოდექსი (2001 წლის ნოემბერი), სამი დამატებითი საკანონმდებლო რეფორმა (2002 წლის თებერვალი, მარტი და აგვისტო), და ჰარმონიზაციის მე-4 და მე-5 პაკეტი (2003 წლის იანვარი). ბოლო საკანონმდებლო პაკეტი გულისხმობს თურქეთის სასამართლო სისტემის უფლებას, დაიწყოს საქმის ხელმეორედ განხილვა, იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანის უფლებების ევროპული სასამართლო დაადგენს წინა სასამართლო გადაწყვეტილების შეუთავსებლობას ადამიანის უფლებების ევროპულ კონვენციასთან. ახალი საკანონმდებლო ჩანაწერი პოზიტიურად იმოქმედებს დაპატიმრებული ქურთი პარლამენტარების ქეისებზე, რომელთაგან ერთ-ერთს სახაროვის პრიზით დაჯილდოებული დეპუტატი ლეილა ზანა წარმოადგენს. პარლამენტი ბოლო ცხრა წელია უშედეგოდ მოუწოდებს თურქეთის ხელისუფლებას დაპატიმრებული ქურთი პოლიტიკოსების გათავისუფლებისკენ (Report on Turkey's Application for Membership of the European Union, 2003).

ქურთული პრობლემა, როგორც ევროინტეგრაციის პროცესის გამოწვევა, სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პოლიტიკური დღის წესრიგის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი გახდა. წინა ხელისუფლების მიერ ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში ამოქმედებული ლიბერალური პოლიტიკური კურსი ახალმა მმართველმა პარტიამ ძალაში დატოვა. მეტიც, სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მმართველობის პირველ პერიოდში ქურთული ლიბერალიზაციის მიმართულებით კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა.

სახელისუფლებო პარტიამ ქურთული საკითხისადმი სრულიად ახლებური ხედვა ჩამოყალიბა. ქურთული პრობლემა, როემლიც შიდა სახელმწიფოებრივ გამოწვევად იქნა მიჩნეული, მხოლოდ პოლიტიკური და დემოკრატიული ბერკეტების გამოყენებით შეიძლებოდა გადაჭრილიყო. ახალმა მმართველმა ძალამ დღის წესრიგში ქურთებისთვის სუბიდენტობის მინიჭების საკითხი დააყენა, რაც ქურთებს საკუთარი იდენტობით სარგებლობის შესაძლებლობას მისცემდა, რაღა თქმა უნდა თურქული

იდენტობის შემდეგ (Osma, 2012: 65) ქართული სუბიდენტობის ფორმირებას ხელი მნიშვნელოვანწილად მშობლიური ენის ლეგალიზაციამ, მასზე მაუწყებლობისა და განათლების უფლების დაშვებამ, ქართული ეთნოსისთვის კულტურული უფლებების უზრუნველყოფამ განაპირობა.

უმცირესობების ენების სწავლების დაშვების შესახებ შესაბამისი საკანონმდებლო ნორმა 2003 წლის დეკემბერში ამოქმედდა. 2004 წლისთვის თურქეთის 6 ქალაქის, მათ შორის, ადანას, დიარბარქირის, სტამბულის, კერძო სკოლებში უკვე ისწავლებოდა ქართული ენა (Regular Report from the Commission on Turkey's Progress, 2004: 49). უნივერსიტეტებში დაშვებული იქნა ქართული ენის არჩევითი კურსების გახსნა. აღნიშნული საგანმანათლებლო პოლიტიკა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიაში მოქმედი სასწავლებლების გარდა, სტამბულის რამდენიმე პრესტიჟულ უნივერსიტეტს, მათ შორის, ბილგისა და საბანჯის, შეეხო. მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა კურსებზე თურქი სტუდენტების დარეგისტრირების დაშვება. (Osma, 2012: 73). ინიციატივის მოტივი თურქი და ქართი ეთნოსების დაახლოვება იყო, რაც გარკვეულწილად პარადოქსულ პრეცედენტს ქმნიდა. თუკი ათეულობით წლის განმავლობაში ქართული ენა სახლემწიფოს დეზინტეგრაციისკენ მიმართულ პირდაპირ საშიშროებად განიხილებოდა, დღეს ამ ენას ქვეყნის მოსახლეობის „გამაერთიანებლის“ ფუნქცია უნდა ეკისრა.

ქართული ლიბერალიზაციის ფარგლებში მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენდა სამოქალაქო რეგისტრაციის კანონში შესული ცვლილება (2003 წ), რომლის შედეგად მშობლებს უფლება მიეცათ საკუთარი შვილებისთვის ქართული სახელები დაერქმიათ: აღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილებით, რომელიც ე.წ. ჰარმონიზაციის მე-6 პაკეტის ფარგლებში ამოქმედდა, ოფიციალურმა თურქეთმა ქართ ეთნოსს იდენტობის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტი აღუდგინდა. ჩანაწერი „პოლიტიკურად“ შეურაცხმყოფელი სახელი წაიშალა კონსტიტუციური ნორმიდან. საკანონმდებლო აკრძალვა შენარჩუნდა ასოების - q, x, w - შემცველ ქართულ სახელებზე (Regular Report from the Commission on Turkey's Progress, 2003: 37).

ჰარმონიზაციის მე-6 პაკეტით, ერთი წლის წინ მიღებული სამაუწყებლო კანონის მასშტაბები გაფართოვდა. ახალი ჩანაწერით სხვადასხვა ენებზე და დიალექტებზე ტრანსლაციის უფლება ეძლეოდა როგორც საზოგადოებრივ, ასევე კერძო ტელე და რადიო კომპანიებს (Regular Report from the Commission on Turkey's Progress, 2003: 37). სამაუწყებლო კანონის ჩარჩოების გაფართოებამ ხელი შეუწყო ქურთულენოვანი სამაუწყებლო კომპანიების მომრავლებას ქვეყანაში. 2007 წლისთვის თურქეთში ქურთულ ენაზე უკვე 4 ადგილობრივი რადიო და ტელე სადგური მაუწყებლობდა (Commission Staff Working Document, 2007) 2009 წელს, TRT 6-ის დაფუძნებით, ქურთულენოვანი მაუწყებლობა 24 საათიან რეჟიმზე გადავიდა. ახალი ქურთული არხის საინაუგურაციო ცერემონიაზე თურქეთის პრემიერ მინისტრმა რამდენიმე სიტყვა ქურთულ ენაზე წარმოთქვა. რეჟებ ტაი ერდოღანი გახდა პირველი თურქი ლიდერი, რომელმაც ქურთული ენა საჯარო გამოსვლაში გამოიყენა (Siddique, 2009).

პარლამენტის მიერ მიღებული „კანონით სოციალური რეინტეგრაციის შესახებ“ (2003 წ) დაიწყო ქურთების მუშათა პარტიის საქმიანობაში მონაწილეობის ბრალდებით დაკავებული პირების ამნისტიის/სასჯელის ზომის შემცირების პროცესი (2003 წლის დეკემბერში 2067 პატიმრიდან 524 იქნა გათავისუფლებული). იძულებით გადაადგილებულ პირთა საკუთარ სახლებში დაბრუნების პროგრამის ფარგლებში, 2000-2004 წლებში, მშობლიურ კერას 124 218 ადამიანი დაუბრუნდა (Gresh and Chorev, 4) 2004 წლის მდგომარეობა ევროკავშირის მხრიდან განსაკუთრებით პოზიტიურად შეფასდა: თურქეთი შეუერთდა შესაბამის ევროპულ და საერთაშორისო კონვენციებს, რომლებიც არეგულირებენ ადამიანის უფლებების პატივისცემისა და ფუნდამენტური თავისუფლებების გარანტიების სფეროებს. რესპუბლიკამ ოფიციალურად სცნო აღნიშნული კონვენციების უზენაესობა ადგილობრივ კანონმდებლობასთან მიმართებაში და ხელს უწყობს მათი აღსრულების პრაქტიკას ქვეყნის შიგნით. ქვეყნის აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონში არსებული ვითარება, სადაც მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ქურთები შეადგენენ, 1999 წლიდან ეტაპობრივად უმჯობესდება. იზრდება უსაფთხოებისა და ადამიანთა ფუნდამენტური თავისუფლებების უზრუნველყოფის ხარისხი. დაიშვა მაუწყებლობა ქურთულ ენაზე.

სულ ახლახანს რამდენიმე ქურთულენოვანი სკოლა გაიხსნა (Regular Report from the Commission on Turkey's Progress, 2004: 50-55).

ქურთულ საკითხთან მიმართებაში პოზიტიური დინამიკა შეიმჩნევა ევროკავშირის 2005 წლის მოხსენებაშიც: გაუმჯობესდა ქურთული სამოქალაქო ჯგუფების მდგომარეობა თურქეთში. უმცირესობების წარმომადგენლებისთვის მოქმედი შესაბამისი აკრძალვის მიუხედავად, დაარსდა რამდენიმე ასოციაცია, მათ შორის დიარბარქირის „ქურთ მწერალთა ასოციაცია“ (Regular Report from the Commission on Turkey's Progress, 2004: 42). ანკარას ქურთული დემოკრატიული და კულტურული გაერთიანებების, მწერალთა კავშირების წარმომადგენლებმა შეძლეს ესარგებლათ თავისუფლების უპრეცედენტო ხარისხით. 2005 წლის ევროკავშირის ოფიციალური შეფასებით მნიშვნელოვნად გამარტივდა ქურთულ თემატიკაზე დაწერილი ნაშრომების გამოქვეყნება. პუბლიკაციების ავტორების წინააღმდეგ აღძრული სასამართლო დავების უდიდესი ნაწილი სწორედ ამ უკანასკნელთა გამართლებით დასრულდა. ნაწილობრივი ლიბერალიზაციის მიუხედავად, ქურთულ საკითხებზე გამოცემულ პუბლიკაციებთან მიმართებაში გარკვეული შეზღუდვები ჯერ კიდევ ძალაშია (Turkey 2005 Progress Report, 2005: 26). ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონში დაფიქსირებული პროგრესის შეფასებისას გამოყენებული იქნა ტერმინები „ნელი“ და „არათანაბარი“. ხაზგასმით აღინიშნა პრემიერ ერდოღანის 2005 წლის ვიზიტი დიარბარქირში და მის მიერ ქურთული პრობლემის გადაჭრის დემოკრატიულ გზებზე აპელირება.

იმავე 2005 წლის შეფასებით შემცირდა სამხედრო და პოლიციური ძალების მიერ განხორციელებული ძალადობრივი მოქმედებები. თურქეთმა მიაღწია მნიშვნელოვან პროგრესს ადამიანის უფლებების სფეროში. განხორციელა ნულოვანი ტოლერანტობის პოლიტიკა ადამიანის უფლებების დამრღვევთა წინააღმდეგ. ქურთული ლიბერალიზაციის მიმართულებით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ნაბიჯს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიაში საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმის გაუქმება წარმოადგენდა. ევროკავშირის მოთხოვნის პასუხად, ოფიციალურმა თურქეთმა ქურთებით დასახლებულ რეგიონში 15 წლიანი სამხედრო კონტროლი ეტაპობრივად დაასრულა. ხელი შეუწყო ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას, მათი

მხრიდან სამოქალაქო, პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობას და კულტურული აქტივობების უშიშრად განხორციელებას (Osma, 2012: 73).

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ერთ-ერთ პრიორიტეტს ქურთულ რეგიონში ადექვატური სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის შექმნა წარმოადგენდა. ამით ახალმა მმართველმა ძალამ საკუთარი პოლიტიკური კურსი წინა სახელისუფლებო პარტიების პოლიტიკისგან კიდევ ერთხელ გამოიწინა. გაზარდა სამედიცინო პერსონალის წილი ქურთულ დასახლებაში: თუკი 2001 წელს 2314 ადამიანზე საშუალოდ ერთი ექიმი მოდიოდა, 2006 წლის მონაცემით აღნიშნული მაჩვენებელი 1349-მდე შემცირდა. პროგრესი თურქეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონში აღმოჩნდა 4-ჯერ უფრო მაღალი ქვეყნის დანარჩენ ნაწილთან შედარებით. დაფიქსირდა მნიშვნელოვანი წინსვლა განათლების სისტემაშიც. 2006-2008 წლებში მოსწავლეების წილი მასწავლებლებთან მიმართებაში მნიშვნელოვნად შემცირდა და ფაქტობრივად ეროვნულ მაჩვენებელთან გათანაბრდა (19)მთავრობამ დაიწყო შესაბამისი პროგრამების განხორციელება კერძო სექტორის განსაკუთრებულად - 2001-2008 წლებში კერძო სექტორის მხარდაჭერის მაჩვენებელი ქურთულ რეგიონში 7-ჯერ გაიზარდა, მაშინ, როდესაც იგივე მაჩვენებელი მხოლოდ 3-ჯერ გაუმჯობესდა ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში. დაიწყო კრედიტების შეთავაზება. გაიზარდა ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტი. (Aydin, Emrence, 2016: 8)

წინა სახელისუფლებო პარტიებისგან განსხვავებით, სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ლიდერებმა ქურთულ პოლიტიკურ სექტორთან ურთიერთობის დამყარების მიზნით მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგეს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია პრემიერ ერდოღანისა და მისი მოადგილეების ძალისხმევა დიალოგი ეწარმოებინათ ქურთისტანის „დემოკრატიული საზოგადოების პარტიის“ (DTP) წარმომადგენლებთან. პარტია, რომლის მიზანს თურქეთის დიდ ნაციონალურ ასამბლეაში (TGNA) ქურთული ინტერესების დაცვა წარმოადგენდა, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიაში უდიდესი მხარდაჭერით სარგებლობდა (Osma, 2012: 65). ქურთისტანის ერთ-ერთ წამყვან პოლიტიკურ პარტიასთან თანამშრომლობის დამყარების მცდელობა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის კიდევ ერთი

მნიშვნელოვანი კომპრომისი იყო, რაც, თავისთავად, ხელს შეუწყობდა ქურთული ეთნოსის პოლიტიკური საქმიანობის ეფექტურობის ზრდას.

XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში რადიკალურად შეიცვალა ქურთული საკითხის თანამედროვე ხედვა. ქურთული ეთნოსის ბრძოლა, რომლებიც რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში სეცესიონისტურ ჭრილში განიხილებოდა, დემოკრატიული, კულტურული და სამოქალაქო უფლებებისთვის ბრძოლად განისაზღვრა. შეიცვალა მონოეთნიკური საზოგადოების ფორმირებაზე ორიენტირებული თურქული ნარატივი. თანამედროვე პოლიტიკურ დისკურსში წინა პლანზე მრავალეროვნული საზოგადოების ჩამოყალიბებისა და თითოეული ეთნოსისთვის თანაბარი უფლებების უზრუნველყოფის იდეები წამოვიდა.

3.3. ნეო-ოტომანიზმი, როგორც იდეოლოგია

ოტომანიზმი წარმოადგენს მეცხრამეტე საუკუნის პოლიტიკურ მოძრაობას, რომელმაც საერთო რელიგიურ, ეთნიკურ, ლინგვისტურ მახასიათებლებზე დაფუძნებული ოტომანთა ეროვნული იდენტობის ფორმირებას შეუწყო ხელი. იდენტობის აღნიშნულმა პროექტმა საკუთარი თავი XX საუკუნის 20-იან წლებში ამოწურა, როდესაც ქვეყნის პოლიტიკურ დისკურსში ქემალიზმი გაბატონდა. მომდევნო რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში თურქეთმა გაიზიარა აზრი ოტომანთა იმპერიის, როგორც კორუფციული და ჩამორჩენილი გაერთიანების შესახებ და სეკულარიზმის პრინციპის დანერგვით ახლო აღმოსავლეთის ისლამურ ტრადიციებსა მკვეთრად გაემიჯნა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქემალიზმი მეოცე საუკუნის დომინანტ პოლიტიკურ იდეოლოგიას წარმოადგენდა, 1980-იან წლებში ოტომანიზმმა, როგორც მოძღვრებამ, გარკვეული ფორმით თავი კიდევ იჩინა. 70-იანი და 80-იანი წლების გადატრიალებების სერიამ ისლამის, როგორც გამაერთიანებელი ფაქტორის, როლი წინა პლანზე წამოწია. საბჭოთა კავშირის დაშლამ, თავის მხრივ, თურქეთისთვის რეალური შესაძლებლობა გააჩინა ახლად დაფუძნებული ცენტრალური აზიის, კავკასიისა და ბალკანეთის

სახელმწიფოებთან უფრო მჭიდრო ურთიერთობები დაემყარებინა. ოტომანიზმის მოდიფიცირებული ვარიანტი ნეო-ოტომანიზმად იწოდება და თურქული პოლიტიკური ვექტორის დასავლეთიდან აღმოსავლეთით გადანაცვლებას, თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ე.წ. შუააღმოსავლეთიზაციას გულისმობს. XXI საუკუნის დასაწყისიდან ნეო-ოტომანიზმი, როგორც იდეოლოგია, თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ანგარიშგასაწევი ძალა ხდება. იზრდება მისი როლი და გავლენა თურქული პოლიტიკური ისტებლიშმენტის გადაწყვეტილებებზე.

ნეო-ოტომანიზტური ლოგიკით ოტომანთა მმართველობის პერიოდი მიიჩნევა მშვიდობის, მრავალეთნიკურობისა და ტოლერანტობის ოქროს ხანად. ოტომანთა იმპერიაში შემავალ ყოფილ ტერიტორიებში (ამჟამად სახელმწიფოებში) აღნიშნული პერიოდისადმი ძლიერი ნოსტალგია არსებობს. ნეო-ოტომანიზტური დისკურსის თანახმად, სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია, ყოფილი ოსმალეთის იმპერიის ფარგლებში თურქეთის გავლენის ხელახალი ზრდა მოხდეს, აღდგეს ამ უკანასკნელის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო, კულტურული დომინირება. თურქი პოლიტიკის მეცნიერის თარიქ ოღუზლუს განმარტებით, თურქეთს, როგორც ოტომანთა იმპერიის სამართალმემკვიდრეს, განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა აკისრია იმპერიის ყოფილი ტერიტორიების წინაშე (Wigen, 2009: 6). ამასთან, თურქეთის რესპუბლიკამ თავი უნდა დააღწიოს დასავლეთთან, განსაკუთრებით შეერთებულ შტატებთან, სუბორდინაციულ მდგომარეობას.

ნეო-ოტომანიზმის ნიშნები იკითხება საგარეო ურთიერთობებში ერდოღანის ყოფილი მრჩევლისა და ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრის აჰმეთ დავუთოღლუს ნაშრომში „სტრატეგიული სიღრმე“. საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტების განსაზღვრისას დავუთოღლუ ხაზს უსვამს ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობისა და ისტორიული კავშირების მნიშვნელობას: ევროპასა და აზიას, ახლო აღმოსავლეთსა და კავკასიას შორის მდებარეობა თურქეთს მთელ რიგ გეოგრაფიულ უპირატესობებს ანიჭებს. მეორე მხრივ, არსებობს იმპერიული წარსულის ფენომენი, რომელიც თურქეთის რესპუბლიკას ბრიტანეთის, საფრანგეთის, რუსეთისა და ჩინეთის მსგავსი სახელმწიფოების კატეგორიაში აქცევს (Onar, 2009: 13).

დავუთოდლუს მოსაზრებით, თურქეთმა საკუთარი ისტორიული და გეოგრაფიული სიღრმის/მნიშვნელობის თანაზომიერი პოლიტიკა უნდა გაატაროს, აღნიშნული მიზნის მისაღწევად კი ე.წ. „რბილი ძალა“ გამოიყენოს. თურქეთის რესპუბლიკამ ეტაპობრივად უნდა მოიშოროს მილიტარისტული სახელმწიფოს იმიჯი, განავითაროს ეკონომიკური თანამშრომლობა რეგიონული მასშტაბით. იმდენად, რამდენადაც წარმოადგენს ევროპულ, შუა აღმოსავლურ, ბალკანურ, კავკასიურ, ცენტრალური აზიის, ხმელთაშუა და შავი ზღვისპირეთის ქვეყანას, თურქეთს შეუძლია გავლენა მოახდინოს თითოეული ამ რეგიონის სახელმწიფოზე და გაატაროს ინტეგრირებული, მრავალგანზომილებიანი საგარეო პოლიტიკური კურსი (Grigoriadis, 2010: 4-5)

დავუთოდლუს რიტორიკაში გარკვეულწილად ანტი-დასავლური განწყობები იგრძნობა. ის, ერთი მხრივ, ამერიკის შეერთებულ შტატებს ადანაშაულებს ახლო დმოსავლეთისადმი არაკონსტრუქციული პოლიტიკის გატარებაში და მეორე მხრივ, თურქი იმიგრანტების მიმართ დაფიქსირებული ქსენოფობიური დამოკიდებულებების გამო დასავლეთ ევროპას აკრიტიკებს. ნათლად აფიქსირებს მოსაზრებას, თურქეთის მისწრაფების შესახებ, გაატაროს დამოუკიდებელი პოლიტიკა რეგიონული და გლობალური მასშტაბით და არ იმართებოდეს ზესახელმწიფოების ინსტრუქციებით (ყველაშვილი, 2013).

დავუთოდლუ თურქეთის გლობალური სტრატეგიული ამბიციების რეალიზაციისთვის ორ აუცილებელ პირობას გამოყოფს: პირველი მათგანი ქვეყნის საშინაო პოლიტიკას ეხება, რომლის თანახმად, თურქეთმა, ერთი მხრივ, ქურთული პრობლემა უნდა გადაჭრას და მეორე მხრივ, შეასრულოს ხიდის როლი ისლამისტურ და სეკულარისტულ ელემენტებს შორის საზოგადოების შიგნით. დავუთოდლუ ორივე კონფლიქტის გადაჭრას ლიბერალურ პრინციპებზე დაყრდნობით მოიაზრებს. მეორე პირობა, რომელსაც გლობალური თურქული სტრატეგია დაეფუძნება, მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობაზეა ორიენტირებული. თურქეთმა ე.წ. „ნულოვანი პრობლემების პოლიტიკა მეზობლებთან“ სტრატეგიის ფარგლებში, მეზობელ ქვეყნებთან არსებული ყველა კონფლიქტი უნდა დაასრულოს. რეგიონული ლიდერისა და გლობალური მოთამაშის როლის მოსარგებად მეზობელ ქვეყნებთან მეგობრული ურთიერთობების დამყარება აუცილებელია (Grigoriadis, 2010: 5).

3.4. თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ევრო-აზიანიზაცია და ქურთული ლიბერალიზაციის შენელება

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მეორე სახელისუფლებო ვადიდან თურქეთის საგარეო პოლიტიკური კურსი გარკვეულწილად მოდიფიცირდა. პრო-ევროპული ვექტორის გვერდით სახელისუფლებო პარტიის პროგრამაში აღმოსავლური აქცენტები ჩნდება. ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა მულტილატერალიზმისკენ იხრება, სადაც ევროპეიზაცია და ევროკავშირში ინტეგრაცია გრავიტაციის ცენტრს აღარ წარმოადგენს. დასავლური ორიენტაცია ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტად რჩება, მაგრამ უფრო მოქნილი და აღმოსავლურ ვექტორთან თავსებადი ხდება (Giannotta, 2010: 4).

თურქეთის ევროპული კურსის შესუსტებას მნიშვნელოვანი ბიძგი მისცა ევროკავშირის მხრიდან თურქეთის ევროინტეგრაციის იდეისადმი არასაკმარისმა მხარდაჭერამ. ევროპული კომისიის 2004 წლის რეპორტში გაჟღერებულმა იდეებმა, რომლის თანახმად თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების თაობაზე დაწყებულ მოლაპარაკებებს არ განესაზღვრა დროითი ლიმიტი, ხოლო გაწევრიანების პერსპექტივა არ იყო გარანტირებული, თურქულ მედიაში და საზოგადოებაში სერიოზული კრიტიკა გამოიწვია. გაჩნდა მოსაზრება, რომ ევროკავშირის დამოკიდებულება კანდიდატი ქვეყნების მიმართ იყო შერჩევითი, თურქეთისთვის სრულუფლებიანი წევრის სტატუსის მინიჭება კი საერთოდ არ წარმოადგენდა ორგანიზაციის საბოლოო მიზანს. 2005 წლის მონაცემებით, თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეას მხარი ქვეყნის მოსახლეობის 59 %-მა დაუჭირა, რაც 2004 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს 12 %-ით ჩამორჩებოდა (Goff-Taylor, 2017).

კვიპროსის ევროკავშირში გაწევრიანება წარმოადგენდა მორიგ კრიტიკულ ბარიერს თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში. იმ ფაქტმა, რომ ორად გაყოფილი კუნძულის ბერძნებით დასახლებული ნაწილი ორგანიზაციის წევრი გახდა, თურქეთში ევროსკეპტიციზმის ხარისხი კიდევ უფრო გაზარდა და განამტკიცა ეჭვი, ევროკავშირის მხრიდან კანდიდატი ქვეყნების მიმართ შერჩევითი დამოკიდებულებაზე. ამას დაემატა

იდეა, სრულფულეებიანი წევრობის ნაცვლად თურქეთისთვის „პრივილეგირებული პარტნიორის“ სტატუსის შეთავაზების შესახებ. ევროპელი ლიდერების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა (მათ შორის იყვნენ შემდგომში გერმანიის კანცლერი ანგელა მერკელი და საფრანგეთის მომავალი პრეზიდენტი ნიკოლა სარკოზი) აღნიშნულ მოსაზრებას მხარი დიად დაუჭირა, რამაც თურქული საზოგადოება კიდევ უფრო გაანაწყენა (Goff-Taylor, 2017).

მმართველი პარტიის მეორე სახელისუფლებო ვადიდან ოფიციალურ პოლიტიკურ დისკურსში გაძლიერდა იდეა, რომლის თანახმად თურქეთს, როგორც ოტომანთა იმპერიის სამართლმემკვიდრეს, შეუძლია უზრუნველყოს მშვიდობა და სტაბილურობა ახლო აღმოსავლეთში. მხოლოდ რეგიონული ლიდერის ფუნქციების მორგებით შეძლებს თურქეთის რესპუბლიკა დასავლეთს, და მათ შორის ევროკავშირს, საკუთარი თავი რელევანტურ ძალად წარმოუჩინოს. ევროკავშირში ინტეგრაციის პერსპექტივამ, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ქვეყნის, როგორც რეგიონული ლიდერის, იმიჯზე. გაწევრიანების თაობაზე მოლაპარაკებების ოფიციალურად დაწყების შემდეგ, თურქეთი ახლო აღმოსავლეთის მოსახლეობისთვის გახდა პოტენციური „მხსნელი“, რომელიც ევროკავშირში გაწევრიანების შემთხვევაში, რეგიონის განვითარებას და მოდერნიზაციას შეუწყობდა ხელს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აზროვნების ახლებურმა ასპექტებმა, ე.წ. ნეო-ოტომანიზმის ელემენტებმა, თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში დასავლური და აღმოსავლური კურსის ერთგვარი სინთეზი მოახდინა, აღმოსავლური აქცენტების სწრაფად მზარდი ტენდენციით. პრო-ევროპული კურსი განისაზღვრა, როგორც ქვეყნის საგარეო და საშინაო მიზნების რეალიზაციის საშუალება. ევროკავშირში გაწევრიანებით თურქეთი, ერთი მხრივ, მოიზიდავდა დამატებით ინვესტიციებს და ხელს შეუწყობდა ქვეყნის ეკონომიკური სისტემის განვითარებას, მეორე მხრივ, გაზრდიდა დემოკრატიის ხარისხს და გააუმჯობესებდა საზოგადოების მდგომარეობას ქვეყნის შიგნით. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი ევროინტეგრაციის იდეის ერთგული დარჩა, 2007 წლიდან, ევროენტუზიაზმმა აშკარად იკლო. ენთუზიაზმის კლება, თავის მხრივ, სახელისუფლებო პარტიის მიერ განხორციელებული რეფორმაციის პროცესის შენელებაში აისახა (Gianotta, 6-7).

ევროპული ენთუზიაზმის ხარისხის შემცირება მნიშვნელოვანწილად აისახა ოფიციალური თურქეთის პოლიტიკაზე ქურთული უმცირესობის მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ სახელისუფლებო რიტორიკა პრო-ევროპული დარჩა, რეფორმების ტემპი გარკვეულწილად შენედა. სამართიანობისა და განვითარების პარტიის მმართველობის მეორე ვადაში ქურთული უმცირესობის მიმართ განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებები, ერთგვარად, საუკუნის დასაწყისში აღებული ინერციის გაგრძელებას წარმოადგენდა. 2009 წელს თურქეთის ხელისუფლებამ ქურთული ლიბერალიზაციის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგა: ე.წ. „ქურთული გახსნილობის“ პოლიტიკური კურსის ფარგლებში დაიგეგმა მთელი რიგი ცვლილებების განხორციელება, რომლებიც ქურთული უმცირესობის მდგომარეობას მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებდა. მეორე საკითხია, რამდენად ზედმიწევნით შესრულდა დაგეგმილი რეფორმები.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ოფიციალური პოლიტიკის ფარგლებში გაგრძელდა ბრძოლა ქურთული უმცირესობების კულტურული უფლებების აღდგენისა და დაცვისთვის. შეიმჩნევა როგორც პოზიტიური, ასევე ნეგატიური დინამიკა. პირველ რიგში, შევეხოთ ლიბერალიზაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიღწევას - ქურთულენოვანი მაუწყებლობის დაშვებას და აღნიშნული რეფორმის შედეგებს ევრო-აზიანობის ეპოქაში. როგორც წინა თავში აღინიშნა, 2007 წლისთვის ქურთულ ენაზე თურქეთის მასშტაბით უკვე 4 ადგილობრივი ტელე და რადიო სადგური მაუწყებლობდა. გადაცემების (მუსიკალური პროგრამებისა) ტრანსლაცია დაუშვებელი იყო თურქულენოვანი თარგმანის ან სუბტიტრების გარეშე. უნდა აღინიშნოს, რომ რეგულაცია არათურქულენოვანი, მათ შორის ქურთულენოვანი, პროგრამების მაუწყებლობას ართულებდა და კომერციული თვალსაზრისით ნაკლებად მიმზიდველს ხდიდა. 2008 წლის ევროპული კომისიის მონაცემებით, ტელე-რადიო მაუწყებლობის უზენაესმა საბჭომ (RTUK) მკაცრი მონიტორინგი დააწესა ქურთულენოვან ტრანსლაციაზე. კიდევ ერთ შემაფერხებელ გარემოებას წარმოადგენდა ქურთულენოვანი პოლიტიკური დებატებისა და გასართობი გადაცემების მაუწყებლობის არდაშვება კერძო სატელევიზიო არხებზე. გაშუქებული პროგრამების შინაარსთან დაკავშირებით, არაერთი სასამართლო დავა იქნა აღძრული

ქურთულენოვანი სატელევიზიო არხის - GÜN TV-ის წინააღმდეგ (Commission Staff Working Document, 2008: 26).

ქურთული ლიბერალიზაციის ერთ-ერთ პრობლემურ ასპექტს პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქურთული ენის ლეგალიზაციის უზრუნველყოფა წარმოადგენდა. 2007 წლის მონაცემებით „დემოკრატიული საზოგადოების პარტიის“ (DTP) და „უფლებებისა და თავისუფლებების პარტიის“ (Hak-Par) არაერთი წარმომადგენელი იქნა გასამართლებული პარტიულ საქმიანობაში ქურთული ენის გამოყენების გამო (Commission Staff Working Document, 2007: 22). 2009 წელს, ანალოგიური ბრალდების საფუძველზე, სამართლებრივი საქმისწარმოება დაიწყო დემოკრატიული საზოგადოების პარტიის რამდენიმე წევრის წინააღმდეგ, მათთვის საპარლამენტო იმუნიტეტის მოხსნის მოთხოვნით (Commission Staff Working Document, 2009: 28).

გამოხატვისა და მედიის თავისუფლების მიმართულებით სამართიანობისა და განვითარების პარტიის მეორე სახლისუფლებო ვადიდან უარყოფითი ტენდენცია შეიმჩნევა. მოიმატა სამართლებრივი დავების რაოდენობამ იმ ადამიანების მიმართ, რომლებიც აფიქსირებდნენ მოსაზრებებს უმცირესობების, მათ შორის ქურთულ საკითხთან, მიმართებაში. (Commission Staff Working Document, 2007: 61). გაიზარდა ზეწოლა იმ პერიოდულ გამოცემებზე, რომლებიც ქურთულ თემატიკაზე წერდნენ. 2010 წლისთვის, რამდენჯერმე აიკრძალა გაზეთ „Azadiya Welat“-ის გამოცემა დიარბარქირში. ამასთან, პერიოდული გამოცემის ჟურნალისტები დაპატიმრებულნი იქნენ ტერორისტული პროპაგანდის ბრალდებით (Commission Staff Working Document, 2010: 20).

ქურთული საკითხის მიმართ სახელისუფლებო პარტიის მმართველობის პირველ პერიოდში შემუშავებული სამოქალაქო მიდგომა გარკვეულწილად სუსტდება, რის შედეგადაც, ქურთული გამოწვევა, ნელ-ნელა, უსაფრთხოების სფეროსთან დაკავშირებულ პრობლემად განიხილება. ამას ადასტურებს ზემოთმოყვანილი ფაქტი, ქურთულ საკითხზე მომუშავე ჟურნალისტების ტერორისტული პროპაგანდის ბრალდებით დაპატიმრების შესახებ. ამ ტიპის ბრალდებებით სამართალწარმოება მხოლოდ ჟურნალისტების წინააღმდეგ არ აღძრულა. 2009-2011 წლებში, დაახლოებით

2000 ადამიანი, რომელთაგან უდიდესი ნაწილი ქურთულ პოლიტიკურ სექტორს წარმოადგენდა, ქურთების მუშათა პარტიის ახალ უბრანულ ორგანიზაციასთან „ქურთისტანის საზოგადოებათა გაერთიანებასთან“ (KCK) კავშირის საფუძველზე იქნა დაპატიმრებული. 2009 წლის დეკემბერში საკონსტიტუციო სასამართლომ დემოკრატიული საზოგადოების პარტიას (DTP) საქმიანობის უფლება საერთოდ შეუჩერა (Aydin, Emrence, 2016: 9). 2008 წლის ქურთული ახალი წლის აღნიშვნისას, რამდენიმე პროვინციაში, მათ შორის ჰაკარში, იუკსეკოვანში და ვანში, დემონსტრანტების წინააღმდეგ ძალადობის ფაქტები დაფიქსირდა. დაიღუპა სამი მოქალაქე. (Commission Staff Working Document, 2008: 16).

2009 წელს დაანონსებულმა „ქურთული გახსნილობის“ პოლიტიკამ საზოგადოებაში პროგრესული ცვლილებების მოლოდინი გააჩინა. აღნიშნული პოლიტიკა მიზნად ისახავდა დაესრულებინა მიმდინარე დაპირისპირება ანატოლიაში და საბოლოოდ გადაეჭრა ქურთულ-თურქული კონფლიქტი. პრემიერ მინისტრ რეჯეპ ტაიპ ერდოღანის განცხადებით, „დემოკრატიული გახსნილობის კურსი შემუშავდა იმისთვის, რომ გაეუმჯობესებინა უმცირესობების უფლებრივი მდგომარეობა და მოეხდინა მიმდინარე ქურთული პრობლემის ღრმა ისტორიული საფუძვლების ანალიზი“ (Osma, 2012: 74). „ქურთული გახსნილობის“ პოლიტიკამ, რომელსაც შემდგომში „დემოკრატიული გახსნილობა“ ეწოდა, საფუძველი ე.წ. „ქურთულ სამშვიდობო პროცესს“ ჩაუყარა. პროცესი რამდენიმე წელს გაგრძელდა და ქურთისტანის მუშათა პარტიის ლიდერებათან (მათ შორის დაპატიმრებულ აბდულა ოჯალანთან) აქტიური კომუნიკაციის ფონზე წარიმართა. „ქურთული სამშვიდობო პროცესი“ ოფიციალურად 2015 წელს დასრულდა (Unver, 2016).

სტამბულის ბოგაზიჩის უნივერსიტეტის პროფესორმა ქემალ ქირისჯიმ „ქურთულ გახსნილობაზე“ საუბრისას რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტი გამოყო: პირველი მათგანი ე.წ. „ნდობის აღდგენის ღონისძიებების“ განხორციელებას გულისხმობდა. აღნიშნული კურსის ფარგლებში იმამებს საშუალება მიეცათ მეჩეთში ლოცვა ქურთულ ენაზე წაეკითხათ, დაიწყო 24 საათიანი ქურთული მაუწყებლობა თურქეთის საზოგადოებრივ მაუწყებელზე, ქურთულ ქალაქებსა და სოფლებს, რომლებსაც თურქიფიკაციის პოლიტიკის ფარგლებში სახელწოდებები შეეცვალათ, დაუბრუნდათ

ქურთული დასახელებები. „ქურთული გახსნილობის“ მეორე ეტაპი გულისხმობდა ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთისტანის მუშათა პარტიის მებრძოლების მიმართ ამნისტიის პროცესი დაწყებას. მესამე და ყველაზე რთულ ფაზას წარმოადგენდა კონსტიტუციური შესწორების ეტაპი, რაც, პირველ რიგში, თურქეთის მოქალაქის, როგორც ცნების, ახლებური განმარტებას გულისხმობდა. აღნიშნული ცნება ნაკლებად იქნებოდა კონცენტრირებული ეთნიკურ იდენტობაზე და მიიღებდა სამოქალაქო დატვირთვას. კონსტიტუციური შესწორები ქურთულ ენაზე განათლების მიღების ლეგალიზებასაც შეეხებოდა (The Kurdish Opening in Turkey, 2009)

დემოკრატიული გახსნილობის კურსს თან ახლდა გარკვეული პოზიტიური დინამიკა. დიარბარქირის მუნიციპალური თეატრის სცენაზე, პირველად ისტორიაში, დაიდგა ქურთული პიესა. მარდინის ართუქლუს უნივერსიტეტში დაფუძნდა ქურთული და ასირიული ენების დეპარტამენტი. ტელე-რადიო მაუწყებლობის უზენაესი საბჭოს რეგულაციის 2010 წლის შესწორებით მოიხსნა ყველანაირი შეზღუდვა ქურთულენოვან (და არ მხოლოდ) მაუწყებლობაზე, ადგილობრივი მასშტაბით მოქმედ კერძო და საზოგადოებრივ არხებზე. ამ ეტაპისთვის ქვეყნის მასშტაბით უკვე თოთხმეტი რადიო და ტელე არხი მაუწყებლობდა ქურთულ და არაბულ ენებზე. 2010 წლის საკანონმდებლო შესწორებამ (ჩასწორდა კანონი არჩევნებისა და საარჩევნო რეგისტრაციის ფუნდამენტური პრინციპების შესახებ) საარჩევნო კამპანიის დროს ქურთული ენის გამოყენება დე-ფაქტო დასაშვები გახადა („არჩევნებისა და პოლიტიკური პარტიების შესახებ“ კანონის თანახმად, პოლიტიკურ ცხოვრებაში თურქულის გარდა სხვა ენებით სარგებლობა იურიდიულად ისევ დაუშვებელი დარჩა) (Commission Staff Working Document, 2010: 32-33). განათლების უზენაესი საბჭოს (YÖK) 2011 წლის გადაწყვეტილებით მუშ ალფარსლანის უნივერსიტეტში ქურთული ენისა და ლიტერატურის დეპარტამენტი გაიხსნა. (Commission Staff Working Document, 2011: 39).

ევროკომისიის 2010 წლის შეფასებით, „დემოკრატიული გახსნილობის“ პოლიტიკური კურსში გაწერილი კრიტერიუმები ოფიციალურმა თურქეთმა მხოლოდ ნაწილობრივ დააკმაყოფილა. ქვეყანაში ტერორიზმის მაჩვენებელი გაიზარდა. კომისია ხელისუფლებას ქურთულ საკითხთან მიმართებაში შესაბამისი ღონისძიებების განხორციელების თაობაზე რეკომენდაციას აძლევს: საჭიროა მოხდეს ანტი-

ტერორისტული კანონის შესწორება, რაც ხელს შეუწყობს ადამიანის უფლებების სფეროში არსებული მდგომარეობის გაუმჯობესებას და ტერორიზმის ბრალდებით დაპატიმრებულ მოქალაქეთა რაოდენობის (მაჩვენებელი არაპროპორციულად მაღალია) შემცირებას. თურქეთმა გარკვეული პროგრესი დააფიქსირა კულტურული უფლებების მიმართულებით - მათ შორის აღსანიშნავია ქურთული ენის ლეგალიზაცია მაუწყებლობის სფეროში და 24 საათიანი ქურთულენოვანი მაუწყებლობა (არაბულენოვან მაუწყებლობასთან ერთად). მიუხედავად ამისა, ძალაში რჩება უმცირესობების ენებზე დაწესებული შეზღუდვები პოლიტიკურ, საგანმანათლებლო და საჯარო სექტორში (Commission Staff Working Document, 2010: 34).

თურქეთის ქურთული პოლიტიკის შეფასებისას კიდევ უფრო პესიმისტურია ევროპული კომისიის 2012 წლის მოხსენება: ქურთული საკითხი რჩება თურქული დემოკრატიის ძირითად გამოწვევად. პრემიერ მინისტრისა და მთავარი ოპოზიციური პარტიის “CHP” ლიდერის შეხვედრას, რომელიც მიზნად ქურთული პრობლემის გადაჭრის მიმართულებით გარკვეული პროგრესის მიღწევას ისახავდა, ჯერ-ჯერობით შედეგი არ მოჰყოლია. 2009 წელს დაწყებული „დემოკრატიული გახსნილობის“ კურსი, სრულფასოვნად არ განხორციელდა. სასამართლო დავების რიცხვი „ქურთისტანის საზოგადოებათა გაერთიანებასთან“ (KCK) კავშირის ბრალდებით მნიშვნელოვნად გაიზარდა. დაპატიმრებული იქნა ქურთული პოლიტიკური სექტორის არაერთი წარმომადგენელი, მათ შორის, ქურთი პოლიტიკური პარტიის “BDP” წევრები, მერები და მუნიციპალური საბჭოს წარმომადგენლები. გაიზარდა სასამართლო დავების რაოდენობამ ქურთულ თემატიკაზე მომუშავე მწერლების, ჟურნალისტების, მეცნიერების, მკვლევარების წინააღმდეგ. ქურთული ეროვნების არაერთი ჟურნალისტი იქნა დაპატიმრებული ტერორიზმის ხელშეწყობის ბრალდებით (Commission Staff Working Document, 2012: 22).

3.5. ანტი-ევროპული რიტორიკის მზარდი ტენდენცია ოფიციალურ დისკურსში და ქურთული ლიბერალიზაციის დადმასვლა

2013 წლის 30 სექტემბერს, პრემიერ მინისტრმა რეჯეპ ტაიპ ერდოღანმა მთავრობის მიერ დაანონსებული „დემოკრატიზაციის“ პაკეტის დაწყება ოფიციალურად გამოაცხადა. დაგეგმილი რეფორმატორული კურსით, რომელიც მიზნად ქვეყანაში დემოკრატიის ხარისხის ზრდას ისახავდა, მნიშვნელოვანწილად სწორედ ქურთული უმცირესობა ისარგებლებდა. კურსის ერთ-ერთ მიზანს 10 %-იანი საარჩევნო ბარიერის შემცირება წარმოადგენდა, რაც საარჩევნო გარემოს უფრო კონკურენტუნარიანს გახდიდა. აღნიშნული რეფორმით ქურთულ პარტიებს თურქეთის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში საკუთარი წარმომადგენლების გაგზავნის შესაძლებლობა ეძლეოდათ (2007 და 2011 წლების საპარლამენტო არჩევნების დროს ქურთულმა პოლიტიკურმა სპექტრმა საკუთარი წევრები პარლამენტში დამოუკიდებელი კანდიდატის სტატუსით წარადგინა). პაკეტით გათვალისწინებული მორიგი რეფორმა განათლების სფეროს ეხებოდა. კერძო (მაგრამ არა საჯარო) სკოლებში, არათურქული წარმოშობის ერების, მათ შორის ქურთული უმცირესობის, წარმომადგენლები, შეძლებდნენ განათლება მშობლიურ ენაზე მიეღოთ. ამ მიზნით უნდა მომხდარიყო „უცხოურ ენაზე განათლების მიღების შესახებ“ არსებული კანონის (#2923) შესწორება და მოდიფიცირება (აღნიშნული ნორმა პირველად 2003 წელს ჩასწორდა, რომლითაც უმცირესობების ენების შემსწავლელი კერძო კურსების გახსნა დასაშვები გახდა ქვეყნის მასშტაბით) (Ozbudun, 2013) „დემოკრატიზაციის“ პაკეტი ითვალისწინებდა ქურთული სოფლებისთვის პირვანდელი სახელების აღდგენას, ასოების - X, Q, W - გამოყენების დაშვებას ოფიციალურ დოკუმენტებში. ამასთან, დაწყებითი სკოლის მოსწავლეებს აღარ მოეთხოვებოდათ თურქული ერისადმი ერთგულების ფიცის დადება (Kurban, 2013: 1).

2013 წელს დაანონსებული დემოკრატიზაციის პაკეტი თურქეთის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის ფაქტობრივად უკანასკნელ მცდელობას წარმოადგენდა. გააქტიურდა ოფიციალური თურქეთის ძალისხმევა „ქურთული სამშვიდობო პროცესის“ წარმატებით დასრულებასთან და ქურთისტანის მუშათა პარტიის

მებრძოლების ქვეყნის ტერიტორიიდან გაყვანასთან დაკავშირებით. პოზიტიურმა შეფასებებმა გაიჟღერა ევროკავშირის მხრიდანაც. პროგრესის 2013 წლის მოხსენებაში ევროკომისია დადებითად აფასებს სამთავრობო ინიციატივებს და მას „ქურთული სამშვიდობო პროცესის“ გარდამტეხ მომენტად ასახელებს: ქურთული საკითხის გადასაჭრელად შემუშავებული გზა ქმნის პოზიტიურ მოლოდინებს. მთავრობას მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი დაასრულოს ტერორიზმი ქვეყნის შიგნით და უზრუნველყოს ქურთისტანის მუშათა პარტიის წევრების მშვიდობიანი გასვლა თურქეთის საზღვრებს მიღმა. პარლამენტარებს მიეცათ შესაძლებლობა ეწარმოებინათ მოლაპარაკებები PKK-ის დაპატიმრებულ ლიდერთან, აბდულა ოჯალანთან. ოჯალანმა პარტიის წევრებს საბრძოლო მოქმედებების დასრულებისკენ მოუწოდა. მნიშვნელოვანია ხელისუფლების გადაწყვეტილება სამოქალაქო კომისიის დაფუძნებასთან დაკავშირებით. კომისიის მიზანს სამშვიდობო პროცესისადმი საზოგადოებრივი მხარდაჭერის მოპოვება წარმოადგენს. სამშვიდობო პროცესს მხარს უჭერს საერთაშორისო საზოგადოება, მათ შორის ევროკავშირი (Commission Staff Working Document, 2013: 15).

ოფიციალური თურქეთის მხრიდან, „ქურთული სამშვიდობო პროცესის“ წარმატებით დასრულების მიმართულებით 2014 წელს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადაიდგა. პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომელიც გულისხმობდა ტერორიზმის წინააღმდეგ ადექვატური ღონისძიებების გატარებას, ქურთული მოსახლეობის სოციალური ჩართულობის უზრუნველყოფას, ქურთისტანის მუშათა პარტიის იმ მებრძოლების რეინტეგრაციას, რომლებმაც ტერორისტული დაჯგუფება დატოვეს (Turkey – Progress Report, 2014: 3).

პოზიტიური მოლოდინებისა და შეფასებების მიუხედავად, 2015 წლის შემდეგ ქურთულ-თურქული ურთიერთობები მზარდი ტერორის, ხშირ შემთხვევაში ძალადობის ფონზე მიმდინარეობს, რაც, ერთი მხრივ, თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების გაცივებითა, მეორე მხრივ კი სახელისუფლებო ავტორიტარიზმის მკვეთრი ტენდენციითაა გამოწვეული. ამას დაემატა სირიის სამოქალაქო კონფლიქტი და ავტონომიური ქურთული რეგიონის დაფუძნება ჩრ. სირიის ტერიტორიაზე, რამაც თურქეთის შიშები ქურთული სეპარატიზმის თაობაზე კიდევ უფრო გააძლიერა.

იმდენად, რამდენადაც ქურთული მოსახლეობის მიმართ ოფიციალური თურქეთის პოლიტიკის გამკაცრება ზემოთხსენებული ფაქტორების ერთგვარ კომბინაციას წარმოადგენს, განვიხილავ სამივე მათგანს. განსაკუთრებულ აქცენტს, რაღა თქმა უნდა, თურქეთ-ევროკავშირს შორის ურთიერთობების გაუარესებაზე და ევროსკეპტიკური რიტორიკის ზრდაზე გავაკეთებ.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიისა და მისი ლიდერის რეჯეპ ტაიპ ერდოღანის ავტორიტარული ამბიციები განსაკუთრებით აშკარა 2016 წლის წარუმატებელი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ გახდა. გადატრიალების მცდელობას, რომელსაც 250-ზე მეტი ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა, რეპრესიების რამდენიმეთვიანი ტალღა მოჰყვა - სამხედრო პერსონალის, მოსამართლეების, აკადემიური სფეროსა და მედიის წარმომადგენლების მასობრივი დაპატიმრება, სატელევიზიო და რადიო არხების, ჟურნალ-გაზეთების დახურვა, ელექტრონული მედიასაშუალებების დაბლოკვა, არასამათავრობო ორგანიზაციებისთვის ლიცენზიის შეჩერება (Solomon, Srivastava, 2016). სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ავტორიტარული ამბიციები 2017 წლის რეფერენდუმის შედეგებმა კიდევ უფრო განამტკიცა. რეფერენდუმში მონაწილეთა უმრავლესობამ მხარი ძლიერ საპრეზიდენტო მოდელს დაუჭირა, რითიც მმართველი პარტიის ლიდერის წისქვილზე დაასხა წყალი (Shaheen, 2017) ხელისუფლების ავტორიტარული კურსი, ტერორისა და რეპრესიებსი გააქტიურებული პოლიტიკა უარყოფითად აისახა ქვეყნის საერთო მდგომარეობაზე, განსაკუთრებით კი ქურთული უმცირესობის ყოფაზე თურქეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში.

სირიის ჩრდილოეთ ნაწილში, რომელიც ქურთებით დასახლებულ რეგიონს წარმოადგენს, 2003 წლიდან ფუნქციონირებს დემოკრატიული კავშირის პარტია (PYD). აღნიშნული გაერთიანება ქურთისტანის მუშათა პარტიის ყოფილი წევრებით იქნა დაკომპლექტებული და ოფიციალური თურქეთის მხრიდან ყოველთვის ოპოზიციურ ძალად ითვლებოდა. საფრთხისშემცველად განიხილებოდა მთლიანად ქურთებით დასახლებული როჯავას რეგიონი (განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც 2014 წლიდან ავტონომიურ რეგიონად გამოცხადდა), სადაც ქურთების მუშათა პარტიის სირიული ფრთა საკმაოდ დიდი გავლენით სარგებლობდა. სამოქალაქო კონფლიქტმა და ამ

კონფლიქტში საგარეო ძალების (ძირითადად ამერიკის შეერთებული შტატების) მხრიდან ქურთული მოსახლეობის მიმართ გაწეულმა დახმარებამ ქურთული რეგიონი განსაკუთრებით დააწინაურა (Resch, 2017: 7-8). სირიის მოვლენებმა, ლოგიკურად, თურქეთში ქურთისტანის მუშათა პარტიის უპრეცედენტოდ გაძლიერების შიში გააჩინა და ქვეყნის ხელისუფლებას მეტი სიფრთხილის გამოჩენისკენ უბიძგა. შესაბამისად, ქურთული მოსახლეობის მიმართ პოლიტიკური კურსის გამკაცრება სიფრთხილით ნაკარნახევ ლოგიკურ ნაბიჯადაც შეგვიძლია განვიხილოთ.

იმდენად, რამდენადაც, ევროკავშირში გაწევრიანება გახდა წამახალისებელი ფაქტორი თურქეთისთვის, დაეწყო ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაცია, ვფიქრობ, სწორედ ევროკავშირთან ურთიერთობების გაუარესება და პრო-ევროპული პრიორიტეტის გადაფასება წარმოადგენდა ქურთული მოსახლეობის მიმართ ლიბერალური პოლიტიკის გამკაცრების მთავარ განმაპირობებელ ფაქტორს. მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, თურქეთის მხრიდან ევროინტეგრაციის რამდენიმეათწლეულიან მოლოდინს და გაწევრიანების ზედმეტად გაჭიანურებულ პროცესს.

გაწევრიანების თაობაზე მოლაპარაკებების დაწყებიდან მე-8 წლის თავზე, ევროკავშირის ერთ-ერთი ანგარიშგასაწევი ძალის, საფრანგეთის მხრიდან, თურქეთის ევროინტეგრაციის პერსპექტივისადმი მორიგი ეჭვი იქნა გამოთქმული, რამაც მოლაპარაკების მიმდინარე პროცესი გარკვეულწილად შეაფერხა. ამას მოჰყვა 2013 წლის საპროტესტო აქციები (გეზის პარკში) და თურქეთ-ევროკავშირს შორის დამაბულობის მორიგი რაუნდი. თურქეთის ხელისუფლების მიერ პროტესტანტების წინააღმდეგ გამოყენებულმა ძალადობრივმა მეთოდებმა ბრიუსელის კრიტიკა და ევროპარლამენტის მხრიდან ხელისუფლების მოქმედების დამგმობი რეზოლუციის შემუშავება გამოიწვია. ოფიციალური თურქეთი განსაკუთრებით გააღიზიანა ევროკავშირის წარმომადგენლების მიერ გაკეთებულმა მუქარის შემცველმა განცხადებებმა გაწევრიანების თაობაზე მიმდინარე მოლაპარაკებების შესაძლო გაჭიანურების შესახებ. (European Union Enlargement, 2013).

ევროკავშირის მიმართ სკეპტიკურად ხდება განწყობილი თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი. ქვეყნის ევროინტეგრაციის პერსპექტივამ პირვანდელი ხიბლი დაკარგა,

რაც გამოკითხვის შედეგებითაც დასტურდება. 2013 წლისთვის თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეას მხარი ქვეყნის მცხოვრებთა დაახლოებით 1/3-მა დაუჭირა. ის ფაქტი, რომ სეკულარულ ევროპასთან და ისლამისტურ შუა აღმოსავლეთთან ურთიერთობების ფონზე, თურქეთის ეკონომიკური მაჩვენებლები მზარდი ტენდენციით ხასიათდებოდა, საკმარისი მიზეზი აღმოჩნდა თურქეთის მოსახლეობისთვის გაეცნობიერებინათ, რომ ევროკავშირში გაწევრიანება ქვეყნისთვის აუცილებელ საჭიროებას აღარ წარმოადგენდა (European Union Enlargement, 2013).

თურქეთის ანტიევროპული რიტორიკა 2013 წლის შემდეგ ეტაპობრივად ძლიერდება, რასაც, ისევ და ისევ, ევროინტეგრაციის ზედმეტად გაჭიანურებული პროცესი განაპირობებს. განსაკუთრებული სიმწვავეით გამოირჩევა ქვეყნის სახელისუფლებო ლიდერის რეჟეპ ტაიპ ერდოღანის ევროკავშირის მიმართ გაკეთებული განცხადებები, რომლებიც, შეიძლება ითქვას, თურქეთის პოლიტიკური ხელისუფლების ოფიციალურ პოზიციას წარმოადგენს. ამ განცხადებებში ის ევროკავშირის შეუსრულებელ დაპირებებზე და ოფიციალური თურქეთის იმედგაცრუებაზე საუბრობს. ამასთან, ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ამ ეტაპზე ევროკავშირს უფრო მეტად სჭირდება თურქეთი, ვიდრე თურქეთს ევროკავშირი.

2016 წლის ერთ-ერთ გამოსვლაში, შეეხო რა თურქეთ-ევროკავშირის შორის ლტოლვილთა საკითხის თაობაზე გაფორმებულ შეთანხმებას, ერდოღანმა მკაცრად გააკრიტიკა ევროკავშირი და განაცხადა: „თქვენი მოქმედებები აჩვენებს რამდენად არასანდონი ხართ. თქვენ არ ასრულებთ დადებულ პირობას. შეშფოთდებით მაშინ, როდესაც ერდოღანი მსოფლიოს თქვენს რეალურ სახეს აჩვენებს. ეს იმისთვის, რომ ცდილობთ გაგვრიყოთ. 1963 წელს თქვენ თურქეთს ოფიციალური დაპირება მიეცით. ახლა 2016 წელია. 53 წელია ცრუ დაპირებებს გვამლევთ. გაწევრიანების მოთხოვნაზე ნეგატიურ პასუხს თურქი ერის მუსულმანური მრწამსი განაპირობებს და თქვენ ამას ვეღარ უარყოფთ (Yekeler, 2016).

იმავე წლის ოქტომბერში, თურქეთის დიდი ნაციონალური ასამბლეის წინაშე გამოსვლისას, ერდოღანმა ევროკავშირი კიდევ ერთხელ გააკრიტიკა და ორგანიზაციისგან მეტი ღიაობა, გამჭვირვალობა და აქტივიზმი მოითხოვა: „თუ ისინი

თავიანთ რიგებში ჩვენს მიღებას არ აპირებენ და გაწევრიანების პროცესის არაგონივრული მოთხოვნების წამოყენებით გაჭიანურებას ფიქრობენ, გადაწყვეტილებაში ძალიან შემცდარან. მათ უნდა იცოდნენ, რომ თამაში დასრულებულია. ახლა ყველაფერი ევროკავშირის არჩევანზეა დამოკიდებული, გზას თურქეთთან ერთად გააგრძელებს, თუ მის გარეშე“ (Yekeler, 2016).

როიტერთან საუბრისას პრეზიდენტი ერდოღანი თურქეთის მხრიდან ევროკავშირში გაწევრიანების იდეის გადახედვის აუცილებლობაზე საუბრობს და აცხადებს: „თუ ევროინტეგრაციის პროცესი კიდევ უფრო გაჭიანურდება, ხოლო ევროკავშირის წევრი ქვეყნების ნაწილის მხრიდან თურქეთის მიმართ მტრული დამოკიდებულება არ შეიცვლება, ოფიციალურ თურქეთს ევროკავშირის მიმართ შემუშავებული პოზიციის გადასინჯვა მოუწევს. ევროპაში ისლამოფობიის მზარდი ტენდენცია შეიმჩნევა. ევროკავშირი თურქეთს კარს უკეტავს, მაშინ, როდესაც თურქეთი ანალოგიურად არავის მიმართ იქცევა. თუ ევროკავშირის მოქმედება თურქეთის მიმართ არ იქნება სამართლიანი, ჩვენ მოგვიწევს ვიპოვოთ ალტერნატიული გზა (Nakhou, Tattersall, Coskun, 2017).

ევროსკეპტიციზმის საფუძველს, ხშირ შემთხვევაში, ევროკავშირის წევრი ქვეყნების მხრიდან თურქეთის ევროინტეგრაციის იდეის დისკრედიტაცია წარმოადგენდა. გერმანიის კანცლერის ანგელა მერკელის მიერ 2017 წლის სექტემბერში გაკეთებულმა კრიტიკულმა განცხადებამ, რომლის თანახმად თურქეთი ევროკავშირის წევრი ქვეყანა არ უნდა გამხდარიყო, ერდოღანი კიდევ უფრო გაანაწყენა. თურქეთის პირველმა პოლიტიკურმა ფიგურამ მერკელის ინიციატივის პასუხად გაკეთებულ გამოსვლაში ევროკავშირს დანაპირები კიდევ ერთხელ შეახსენა და განაცხადა: ევროკავშირმა უნდა გადადგას შესაბამისი ნაბიჯი - შეასრულოს თურქეთისთვის მიცემული დაპირება სრულუფლებიანი წევრის სტატუსის მინიჭების თაობაზე, ან საბოლოოდ უთხრას უარი გაწევრიანებაზე. თურქეთისთვის ევროკავშირში ინტეგრაცია ისევ სტრატეგიულად მნიშვნელოვან პრიორიტეტს წარმოადგენს, მაგრამ გაწევრიანების გაჭიანურებულმა პერსპექტივამ მისი მოთმინების ფიალა აავსო (Time for EU to decide on Turkey's membership bid, 2017).

ერთ-ერთ ყველაზე მწვავე და კრიტიკულ გამოსვლაში პრეზიდენტმა ერდოღანმა პირდაპირ განაცხადა, რომ თურქეთს ევროკავშირი არ სჭირდება: „გულწრფელად თქვით თქვენი სათქმელი და ჩვენც დავასრულებთ ამ საქმეს. ჩვენ თქვენ აღარ გვჭირდებათ. თქვენ არ გვიღებთ საკუთარ რიგებში. უბრალოდ აჭიანურებთ დროს“. სიტყვით გამოსვლის ფარგლებში ერდოღანმა ევროკავშირი კიდევ ერთი შეუსრულებელი დაპირების გამო გააკრიტიკა და ორგანიზაციის მესვეურებს თურქეთთან ვიზა-ლიბერალიზაციის შეთანხმების გაუფორმებლობა შეახსენა (Turkey does not need EU, 2017).

ოფიციალურ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ დისკურსში მოჭარბებული ევროსკეპტიციზმის პარალელურად უარესდება თურქულ-ქურთული ურთიერთობები. 2015 წელს, ქურთისტანის მუშათა პარტიის მებრძოლების მიერ სამი თურქი პოლიციელის მკვლელობა გახდა რამდენიმეწლიანი „ქურთული სამშვიდობო პროცესის“ დასრულების საბაზი. პროცესის წარუმატებლად დასრულებას შედეგად თურქულ-ქურთულ მხარეებს შორის კონფრონტაციის ზრდა და ძალადობრივი ფაქტების მოჭარბება მოჰყვა. სამხედრო შეტაკებებმა ასობით ადამიანის, მათ შორის თურქი და ქურთი მებრძოლების, სამოქალაქო პირების, სიცოცხლე შეიწირა. ძალადობის გაზრდილმა ფონმა ქვეყანაში დესტაბილიზაციის ხარისხის ზრდას და ქურთი სეპარატისტების გაძლიერებას შეუწყო ხელი. ოფიციალური თურქეთი განხორციელებულ მოქმედებებს უსაფრთხოების მიზნებით ხსნიდა, მაგრამ არსებობდა მეორე, ანტი-სახელისუფლებო პოზიცია, რომელიც ჩამოილილი მოლაპარაკებების მიღმა რეჟიმ ტაიპ ერდოღანის პირად და პოლიტიკურ არჩევანს ხედავდა (Unver, 2016).

თურქულ-ქურთული ურთიერთობების გაუარესებაზე მიუთითებს ევროკომისია თავის ყოველწლიურ შეფასებებში. ბოლო წლების მოხსენებებში სულ უფრო ნაკლებად იკითხება ქურთული ლიბერალიზაციის ნიშნები. ქურთული უმცირესობის მიმართ ოფიციალური თურქეთი ისევ ხისტი პოლიტიკის გატარებას იწყებს, რაც მათი კულტურული, პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებების შელახვაში გამოიხატება:

2015 წელს სასამართლო დავები აღიძრა ადამიანის უფლებებზე და ქურთულ საკითხებზე მომუშავე 7 ასოციაციის წინააღმდეგ, აღნიშნული ასოციაციების დახურვის

მოთხოვნით. ქურთული რეგიონი სოციალურ-ეკონომიკური და საგანმანათლებლო მაჩვენებლები მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ქვეყნის ერთიან სტანდარტს. „ქურთული სამშვიდობო პროცესის“ განახლება ხელისუფლების პირდაპირი პასუხისმგებლობის საკითხს წარმოადგენს. (Commission Staff Working Document, 2015: 24, 65).

ქურთულ საკითხთან მიმართებაში შეცვლილი დამოკიდებულება და ქურთული წარმომადგენლობის დისკრედიტაცია ერდოღანმა განსაკუთრებით ნათლად 2016 წლის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დააფიქსირა. ქვეყნის პრეზიდენტის გადაწყვეტილებით, გადატრიალების შემდგომ ქვეყნის პოლიტიკურ ძალებს შორის წარმოებულ მოლაპარაკებათა პროცესში პრო-ქურთული სახალხო დემოკრატიული პარტიის ლიდერს სელაჰატინ დემირატს მონაწილეობა არ მიუღია. ქურთული პარტიის ლიდერი არც სტამბოლის იენიკაპის მოედანზე გამართულ დემონსტრაციაზე გამოსულა, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული დემონსტრაცია თურქეთის პოლიტიკური ძალების ერთიანობის ერთგვარ სიმბოლოს წარმოადგენდა. ოფიციალური თურქეთის მიერ ქურთული წარმომადგენლობის იგნორი სახალხო დემოკრატიული პარტიის მიერ ქურთისტანის მუშათა პარტიის სავარაუდო მხარდაჭერით იქნა დასაბუთებული (Bora, 2016).

საკმაოდ ნეგატიურია ევროკომისიის 2016 წლის შეფასება თურქულ-ქურთულ ურთიერთობებთან მიმართებაში: ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში არსებული ვითარება წარმოადგენს ქვეყნის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ გამოწვევას. „ქურთული სამშვიდობო პროცესის“ ჩაშლის შემდეგ რეგიონის მდგომარეობა უსაფრთხოების თვალსაზრისით მკვეთრად გაუარესდა. სულ უფრო ინტენსიურად ფიქსირდება ადამიანის უფლებების შელახვისა და მოქალაქეების მიმართ ძალის გადაჭარბებული დოზით გამოყენების ფაქტები ხელისუფლების მხრიდან. ტერორიზმის ხელშეწყობის ბრალდებით უფლებამოსილება შეუჩერდა ან დაპატიმრებული იქნა ადგილობრივი ხელისუფლების არაერთი წარმომადგენელი. აღნიშნულმა გარემოებამ ნეგატიური გავლენა იქონია ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლებზე. გაიზარდა მორალური და მატერიალური ზიანის მოცულობა. მოიმატა იძულებით გადაადგილებული პირების რაოდენობამ. ტერორისტული პროპაგანდისა და ქვეყნის

დეზინტეგრაციის მცდელობის ბრალდებით გატარდა მთელი რიგი სანქციები ქურთული ტელე-რადიო მაუწყებლების წინააღმდეგ. სანქციების პოლიტიკის ფარგლებში 39 ქურთული მაუწყებლიდან 23-ს ლიცენზია შეუჩერდა. კონსტიტუციური გარანტიების მიუხედავად, პრაქტიკაში გამოხატვის თავისუფლების ნორმა მნიშვნელოვნად შეიზღუდა. ქურთული დემონსტრაციების დიდი ნაწილი სახელმწიფო უსშიშროების წინააღმდეგ მიმართულ პირდაპ საფრთხედ იქნა მიჩნეული (Commission Staff Working Document, 2016: 28-29).

თურქულ-ქურთული ურთიერთობების გაუარესებაზე აპელირებს ევროკომისიის 2018 წლის მოხსენებაც და ქურთულ პრობლემას თურქეთისთვის ისევ ერთ-ერთ ყველაზე კრიტიკულ გამოწვევად აფასებს: იზრდება შეზღუდვები ქურთულ თემატიკაზე მომუშავე ჟურნალისტებისა და უფლებადამცველების წინააღმდეგ. დაიხურა რამდენიმე ასოციაცია. მთავრობის მიერ გამოცემული დეკრეტების საფუძველზე გაიზარდა ლიცენზიაშეჩერებული ქურთულენოვანი ტელე-რადიო მაუწყებლების რაოდენობა. ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით აიკრძალა არაერთი ქურთული ღონისძიება, ფესტივალი და დემონსტრაცია. ნებართვის გარეშე გამართული დემონსტრაციების მონაწილეების მიმართ სახელმწიფოს მხრიდან ძალადობრივი მეთოდები იქნა გამოყენებული. მიუხედავად იმისა, რომ ქურთულენოვანი სასკოლო კურსები და საუნივერსიტეტო პროგრამები ისევ ფუნქციონირებს, საგანგებო მდგომარეობის დროს გამოცემული დეკრეტების საფუძველზე უფლებამოსილება შეუჩერდა ქურთული ენისა და ლიტერატურის არაერთ ლექტორს. ხელისუფლების მხრიდან არ გადადგმულა შესაბამისი ნაბიჯები არსებული პრობლემის გადაწყვეტისთვის საჭირო პოლიტიკური გზების შემუშავების უზრუნველსაყოფად (Commission Staff Working Document, 2018: 36-41).

თავი IV. ევროკავშირი - თურქეთის რესპუბლიკის რაციონალური არჩევანი

საერთაშორისო სისტემაში მიმდინარე მოვლენები, როგორც წესი, საერთაშორისო ურთიერთობების ამათუი თეორიის კრილში იხსნება. ყველა თეორიას თავისი ნიშა და ძირითადი პოსტულატები აქვს, რომელთა მოშველიებით ცდილობს გააანალიზოს კონკრეტული შემთხვევა და მას ადექვატური ახსნა მოუძებნოს: რეალიზმი ძალთა ბალანსზე და სახელმწიფოს ეროვნულ ინტერესებზე აკეთებს აქცენტს, ლიბერალიზმი ქვეყნებს შორის თანამშრომლობას განიხილავს საერთაშორისო ურთიერთობების განმსაზღვრელ ფაქტორად, კონსტრუქტივიზმი რწმენებისა და აღქმების მნიშვნელობაზე საუბრობს, რადიკალიზმს მიაჩნია, რომ საერთაშორისო სისტემა ექსპლუატაციის მოდელზეა დაფუძნებული და განვითარებულ ჩრდილოეთსა და ჩამორჩენილ სამხრეთს შორის ურთიერთობების კანონზომიერებას ასახავს და ა.შ.

რეალიზმი, როგორც უძველესი და ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი თეორია, სისტემაში მიმდინარე მოვლენების ახსნისას ლიდერ კონცეპტუალურ ჩარჩოს წარმოადგენს. აღნიშნული თეორიის ძირითადი პოსტულატები ღირებულ რესურსს წარმოადგენს საერთაშორისო აქტორების მოქმედებების მიღმა რეალური მიზნების, მოტივებისა და კანონზომიერებების დასანახად. სწორედ რეალიზმის თეორიული ჩარჩოს ფარგლებში შეიძლება აიხსნას ჩემს მიერ გამოკვლეული საკითხი - თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობები და ქურთული უმცირესობის როლი ამ ურთიერთობებში.

პოლიტიკური რეალიზმის ერთ-ერთი ძირითადი პოსტულატი, რომელსაც საკვლევი საკითხის ახსნისას დავეფუძნები, ეროვნული ინტერესის უზენაესობას ქადაგებს და მას საერთაშორისო პოლიტიკაში გზის გაგნების მთავარ საშუალებად განსაზღვრავს. სახელმწიფო მოღვაწე ფიქრობს და მოქმედებს ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე. თანამედროვე, ე.წ. ანარქიულ საერთაშორისო სისტემაში, სადაც არ არის საერთაშორისო კანონების ზეობა და არ არსებობს საერთაშორისო წესრიგისა და

მშვიდობის გარანტად გამოსადეგი უზენაესი ხელისუფლება, სუვერენული სახელმწიფოები ატარებენ ისეთ პოლიტიკას, რომელიც, მათი მთავრობების აზრით, ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარეობს (რონდელი, 2006).

ევროკავშირში გაწევრიანება თურქეთის რესპუბლიკის ეროვნულ ინტერესად შეგვიძლია განვიხილოთ. ეს ინტერესი განსაკუთრებით სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ იკვეთება - სახელისუფლებო რიტორიკა, პროგრამა, მოქმედებები ცალსახად ადასტურებს, რომ თურქეთს ევროკავშირში გაწევრიანება აქვს დასახული მიზნად. თურქული კომპრომისები, რეფორმები და ზოგადად თურქეთის პოლიტიკური კურსი ქურთულ უმცირესობასთან მიმართებაში, სწორედ, ეროვნული ინტერესის გამოძახილს წარმოადგენდა. ოფიციალური თურქეთისთვის ევროინტეგრაცია, ფაქტობრივად, ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების წინაპირობად და პროდასავლური ორიენტაციის განმამტკიცებელ ფაქტორად განიხილებოდა. რეალიზმის ეროვნული ინტერესების ლოგიკიდან გამომდინარე კი, ხელისუფლება ყოველთვის ცდილობს გაატაროს ისეთი პოლიტიკური კურსი, რომელიც ქვეყნისთვის პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით მომგებიანი იქნება. იმავე პრინციპით შეგვიძლია ავხსნათ თურქურ-ქურთული ურთიერთობების ბოლოდროინდელი დინამიკა. ევროკავშირში გაწევრიანება თურქეთისთვის აღარ წარმოადგენს სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ეროვნულ ინტერესს და საგარეო პოლიტიკის ძირითად პრიორიტეტს (რაც რამდენიმე გარემოებით, მათ შორის ევროინტეგრაციის ზედმეტად გაჭიანურებული პროცესით, თურქეთის ეკონომიკური განვითარებით, ხელისუფლების მზარდი, ევროპულ იდეალებთან არათავსებადი ავტორიტარული ამბიციებით, აიხსნება). სწორედ ევროენტუზიაზმის კლების პარალელურად შესუსტდა და გაფერმკრთალდა ქურთული ლიბერალიზაციის ნიშნები.

რეალიზმის უფრო დავიწროვებულ კონტექსტში, თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების ასახსნელად რაციონალური აქტორის მოდელის გამოყენებაა შესაძლებელი. აღნიშნული მოდელის თანახმად სახელმწიფო/ხელისუფლება წარმოადგენს გადაწყვეტილების მიმღებ რაციონალურ აქტორს, რომელიც

რაციონალური არჩევანის პრინციპით მოქმედებს. სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ქმედებები წარმოადგენს დასახული მიზნის რეალიზაციისთვის გადადგმულ ოპტიმალურ ნაბიჯებს. ეროვნული ინტერესი არის ის ძირითადი კატეგორია, რომელსაც რაციონალური აქტორის, ანუ სახელმწიფოს სტრატეგიული გათვლები ეფუძნება (Allison, 2001: 694).

თურქეთის რესპუბლიკა წარმოადგენს რაციონალური აქტორის მოდელს, რომლისთვისაც ევროკავშირში ინტეგრაცია რაციონალური არჩევანია. ოფიციალური თურქეთის მიერ გატარებული პრო-ევროპული პოლიტიკა და ქურთული ლიბერალიზაცია კი რაციონალური არჩევანის რეალიზაციის მიმართულებით გადადგმულ ოპტიმალურ ნაბიჯებს წარმოადგენს. მანამ, სანამ სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ დასახული მიზანი, თურქეთის დასავლური ტიპის სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება, ძალაში იყო, ქურთული ლიბერალიზაციის ნიშნები სახეზე გვქონდა. სახელმწიფო პრიორიტეტების გადაფასებას კი, სხვა მნიშვნელოვან ცვლილებებთან ერთად, ქურთული პოლიტიკის გამკაცრება და ლიბერალიზაციის კურსის დაღმასვლა მოჰყვა.

დასკვნა

ნაშრომის დასასრულს მინდა გავავლო პარალელები თურქეთის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის სამ ძირითად ეტაპს შორის: როგორ დაიწყო ლიბერალიზაციის აღმავალი ფაზა და რა სიკეთის მომტანი აღმოჩნდა აღნიშნული პერიოდი ქურთული უმცირესობისთვის, როგორ გადავიდა ლიბერალიზაციის ე.წ. „ოქროს ხანა“ შედარებით შენელებულ სტადიაში და რამდენად შეიცვალა ოფიციალური თურქეთის დამოკიდებულება ქურთების მიმართ, როდის და რატომ დაიწყო დაღმასვლის ეტაპი და როგორ აისახა ეს ქურთული უმცირესობის მდგომარეობაზე თურქეთში. დასკვნით ნაწილში მინდა, ასევე, გავანალიზო თურქეთის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის მოტივები, ევროკავშირის როლი ორმხრივი ურთიერთობების როგორც გაუმჯობესებაში, ასევე გაუარესებაში.

როგორც უკვე ვნახეთ, თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში წინსვლა მხარეებს შორის საბაჟო კავშირის ამოქმედების შემდეგ დაიწყო და კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მოპოვებით კიდევ უფრო დაჩქარდა. სწორედ კანდიდატად დასახელება გახდა მნიშვნელოვანი სტიმული პოტენციური წევრი სახელმწიფოსთვის, გადაედგა ქმედითი ნაბიჯები ევროკავშირთან დაახლოების მიმართულებით. მითუმეტეს, რომ პარტია, რომელიც ამ პერიოდში მოვიდა ხელისუფლების სათავეში, მკვეთრად პრო-დასავლური და პრო-ევროპული ორიენტაციით გამოირჩეოდა. ინტენსიური რეფორმაციის პროცესი და ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაციის დაწყება (შემდგომი აღმასვლა) შექმნილი ვითარების ლოგიკური გაგრძელება იყო.

ლიბერალიზაციის „ოქროს ხანაში“, რომელიც 2002-2007 წლებში დაფიქსირდა, ქურთულმა მოსახლეობამ ათეულობით წლის განმავლობაში დაკნინებული კულტურული იდენტობის აღიარებას, სამოქალაქო უფლებების აღდგენას, მშობლიური ენის ლეგალიზაციას, შეკრებისა და გამოხატვის ხარისხის ზრდას მიაღწია. თურქეთის ხელისუფლებამ ქურთული მოსახლეობა დე-ფაქტო უმცირესობად აღიარა, რაც ფაქტობრივად საუკუნოვანი ბრძოლის დამაგვირგვინებელ გამარჯვებას

წარმოადგენდა. ხელისუფლების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ნაბიჯს ქურთული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიმართულებით გატარებული ზომები წარმოადგენდა, რომლის შედეგად სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიის მცხოვრებთა ყოველდღიური ყოფა მკვეთრად გაუმჯობესდა. შემცირდა ძალადობის მაჩვენებელი რეგიონში. ქურთულმა სამოქალაქო და პოლიტიკურმა ჯგუფებმა თავისუფლების ხარისხის მნიშვნელოვან ზრდას მიაღწიეს.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მეორე სახელისუფლებო ვადიდან ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური კურსი უნილატერალიზმიდან მულტილატერალიზმისკენ ტრანსფორმირდება: პრო-დასავლურ და პრო-ევროპულ პრიორიტეტს ერწყმის აღმოსავლური აქცენტები. ქურთული ლიბერალიზაციის კურსი ძალაში რჩება, მაგრამ შეიმჩნევა რეფორმებისა და განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებების შენელება. ამ პერიოდში ქურთული მოსახლეობის მდგომარეობას ცალსახად ვერც პოზიტიურად და ვერც ნეგატიურად შევაფასებთ. ერთი მხრივ, შეიზღუდა გამოხატვის თავისუფლების ხარისხი და გაჩნდა ცენზურის ნიშნები, ქურთული მედიის, პოლიტიკური და სამოქალაქო სექტორის წარმომადგენლებზე გამკაცრდა კონტროლი, ქურთული პრობლემის გადასაჭრელად ხელისუფლებამ სამხედრო სტრატეგიების შემუშავება დაიწყო (ანტი-ტერორისტული კანონმდებლობის ამოქმედება). მეორე მხრივ, გადაიდგა ნაბიჯები ქურთული კულტურული იდენტობის განსამტკიცებლად, ქურთულენოვანი მაუწყებლობის გასაფართოებლად, ქურთულ ენაზე საგანმანათლებლო, კულტურული, პოლიტიკური აქტივობების განხორციელების უზრუნველსაყოფად. საბოლოო ჯამში, ლიბერალიზაციის კურსი ძალაში დარჩა.

ქურთული ლიბერალიზაციის დადმასვლის ეტაპი 2015 წლიდან იწყება და რამდენიმე გარემოებამ განაპირობა. რეგრესის პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი გამომწვევი მიზეზი, ისევ და ისევ, თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში უნდა ვეძებოთ, რომელიც ბოლო რამდენიმე წელია ჩიხში შევიდა. გაწვევრიანების ნახევარსაუკუნოვანმა მოლოდინმა და ცრუ დაპირებებმა თურქეთში ევროინტეგრაციის პერსპექტივისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება გააჩინა. ამასთან, ქვეყნის ეკონომიკურმა წინსვლამ და განვითარებამ მოსახლეობაში გააჩინა რწმენა, რომ თურქეთს ევროკავშირში

გაწევრიანება უკვე აღარ სჭირდება. აღნიშნულ გარემოებას დაემატა სახელისუფლებო ავტორიტარიზმის მზარდი ტენდენცია თურქეთში, რაც ევროპულ ღირებულებებთან და იდეალებთან სრულიად შეუთავსებელია. ავტორიტარიზმისკენ მიდრეკილი თურქეთისთვის ქურთული პოლიტიკის ლიბერალიზაცია, როგორც ჩანს, ნაკლებად პრიორიტეტული აღმოჩნდა. ზემოთხსენებულ ფაქტორებს ემატება სირიის ქურთული რეგიონის ავტონომიური სტატუსი და სამოქალაქო კონფლიქტის შედეგად აღნიშნული რეგიონის პოზიციების დაწინაურება, რამაც თურქეთისთვის ქურთული საფრთხის აღქმა კიდევ უფრო გაამწვავა. ზემოთხსენებული ფაქტორების კომბინირებული ანალიზი ლოგიკურს ხდის ქურთული უმცირესობის მიმართ თურქეთის დამოკიდებულების გამკაცრებას და ტერორზე დაფუძნებული პოლიტიკის განახლებას. ლიბერალიზაციის კურსის დაღმასვლა ცალსახად შესამჩნევია 2015 წლიდან. იმატებს ძალადობრივი ფონი, ძლიერდება რეპრესიების პოლიტიკა, ქურთული უმცირესობის სამოქალაქო, პოლიტიკური და კულტურული უფლებების შელახვის ფაქტები სულ უფრო ინტენსიურ ფორმას იღებს, ძლიერდება კონტროლი შეკრებისა და გამოხატვის თავისუფლებაზე, უარესდება ქურთული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლები.

ნაშრომის დასკვნას წარმოადგენს მტკიცება, რომ ქურთი უმცირესობის მიმართ თურქეთის მიერ გატარებული პოლიტიკა დამაბრკოლებელი ფაქტორი გახდა თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობებში, რამაც გააჩინა აუცილებლობა მომხდარიყო არსებული პოლიტიკური კურსის ლიბერალიზაცია. ლიბერალიზაციის კურსი ძალაში XXI საუკუნის დასაწყისიდან შევიდა და ოფიციალურად დღემდე ძალაშია, თუმცა რეალური მონაცემებით თურქეთის დამოკიდებულება ქურთი ეთნოსის მიმართ ბოლო რამდენიმე წელია მკვეთრად გაუარესდა. შემცირდა ევროინტეგრაციის პერსპექტივაც და დღეს, შეიძლება ითქვას, თურქეთს ევროკავშირში გაწევრიანების უფრო ნაკლები შანსი აქვს, ვიდრე რამდენიმე წლის წინ ჰქონდა. როგორ განვითარდება მოვლენები სამომავლოდ, ამ ეტაპზე ძნელად პროგნოზირებადია. ფაქტია, რომ თურქეთში ანტი-ევროპული რიტორიკა ავტორიტარიზმის ტენდენციასთან ერთად იზრდება. განვითარების არსებული დინამიკის შენარჩუნების შემთხვევაში, ავტორიტარული,

პრო-ადმოსავლური ორიენტაციის მქონე თურქეთის რესპუბლიკისთვის ევროკავშირში გაწევრიანების იდეა, სავარაუდოდ, ნაკლებად პრიორიტეტული იქნება.

ბიბლიოგრაფია:

1. აკობია, ე., საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია, სოციალურ მეცნიერებათა სერია, თბილისი, 2006;
2. გაჩეჩილაძე, რ., ახლო აღმოსავლეთი: სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა, დიოგენე, 2003;
3. რონდელი, ა., საერთაშორისო ურთიერთობები, გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, 2006;
4. ყველაშვილი, ა., თურქეთის საგარეო პოლიტიკის თანამედროვე მიმართულებები, 2013;
http://myirw.blogspot.com/2013/10/blog-post_980.html
5. Aknur, M., Democratic Consolidation in Turkey, Universal-Publishers Boca Raton, 2012;
https://books.google.ge/books?id=wCiDp6XwgJMC&pg=PA295&lpg=PA295&dq=six+harmonization+packages+of+AKP&source=bl&ots=0TFHn0Sb0z&sig=xvmkGQZ-zHn15r8FE1P1OHEPvME&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwivpKm2otvbAhVH7xQKHYYT_C2AQ6AEILTAB#v=onepage&q=six%20harmonization%20packages%20of%20AKP&f=false
6. Allison, G., Conceptual Models and Cuban Missile Crisis, Jstor, 2001;
<http://www3.nccu.edu.tw/~lorenzo/Allison%20Conceptual%20Models.pdf>
7. Arslan, S., Language Policy in Turkey and Its Effect on the Kurdish Language, Western Michigan University, 2015;
https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1630&context=masters_theses
8. Aydin, A, Emrence, C, Two Routes to an Impasse: Understanding Turkey’s Kurdish Policy, Turkey Project Policy Paper, 2016;
<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/12/aydin-and-emrence-two-routes-to-an-impasse.pdf>
9. Balci, A, The Kurdish movement’s EU policy in Turkey: an Analysis of a Dissident Ethnic Bloc’s Foreign Policy, 2013;
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.837.6156&rep=rep1&type=pdf>
10. Bor, Y, The Effects of the Kurdish Question on Turkey’s Foreign and Security Policy with Reference to the Western World, 2013
<https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/27968/1/2013boryasinphd.pdf>
11. Bora, B., How Could Failed Coup Affect Kurdish Peace Process, 2016;
<https://www.aljazeera.com/news/2016/08/failed-coup-impact-kurdish-peace-process-160806051709935.html>

12. Casier, M., Designated Terrorists: The Kurdistan Worker's Party and Its Struggle to Re(Gain) Political Legitimacy, 2010
<https://biblio.ugent.be/publication/1029474/file/6742716.pdf>
13. Cengiz, F, Hoffman, L, Turkey and the European Union: Facing New Challenges and Opportunities, Routledge, 2014
https://books.google.ge/books?id=59hJAgAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Cengiz,Hoffman,+Turkey+and+the+European+Union&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwisj_yO8KHcAhVFyaQKHc-DOIQ6AEILTAB#v=onepage&q&f=false
14. Celik, A, Rumelili, B, Necessary but not Sufficient: The Role of the EU in Resolving Turkey's Kurdish Question and the Greek-Turkish Conflicts, European Foreign Affairs Review, 2006;
<http://research.sabanciuniv.edu/220/1/301180000729.pdf>
15. Cohen, S., Turkey Lifts Language Restrictions on its Kurdish Minority, 1991;
<https://www.csmonitor.com/1991/0207/oturk.html>
16. Commission Staff Working Document – Turkey 2006 Progress Report, Commission of the European Communities, 2006;
https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_1_duzenli_ilerleme_raporlari/turkiye_ilerleme_rap_2006_eng.pdf
17. Commission Staff Working Document – Turkey 2007 Progress Report, Commission of the European Communities, 2007;
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/turkey_progress_report_2007.pdf
18. Commission Staff Working Document – Turkey 2008 Progress Report, Commission of the European Communities, 2008;
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf
19. Commission Staff Working Document – Turkey 2009 Progress Report, Commission of the European Communities, 2009;
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf
20. Commission Staff Working Document – Turkey 2010 Progress Report, European Commission, 2010;

- https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf
21. Commission Staff Working Document – Turkey 2011 Progress Report, European Commission, 2011;
- https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf
22. Commission Staff Working Document – Turkey 2012 Progress Report, European Commission, 2012;
- https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf
23. Commission Staff Working Document – Turkey 2013 Progress Report, European Commission, 2013;
- https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/tr_rapport_2013_en.pdf
24. Commission Staff Working Document – Turkey 2015 Progress Report, European Commission, 2015;
- https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_turkey.pdf
25. Commission Staff Working Document – Turkey 2016 Progress Report, European Commission, 2016;
- https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf
26. Commission Staff Working Document – Turkey 2018 Progress Report, European Commission, 2018;
- <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>
27. Council Decision on the Principles, Priorities, Intermediate Objectives and Conditions Contained in the Accession Partnership with the Republic of turkey, Official Journal of European Communities, 2001;
- https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/Turkey_APD_2001.pdf
28. Council Decision on the Principles, Priorities and Conditions Contained in the Accession Partnership with the Republic of turkey and Repealing Decision, Official Journal of European Communities, 2008;
- https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/Turkey_APD_2008.pdf

29. Constitution of the Republic of Turkey, 1982
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127495.pdf
30. Dahlman, C, Turkey's Accession to the European Union: The Geopolitics of Enlargement
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.490.338&rep=rep1&type=pdf>
31. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the Case, 1990;
<https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>
32. Elicin, Y., The Europeanization of Turkey: Reform in Local Governments, International Journal of Economic and Administrative Studies;
<file:///C:/Users/41814/Desktop/samagistro%20-%20masalebi/5000118624-5000176598-1-SM.pdf>
33. Eralp, A., Turkey in the Enlargement Process: From Luxembourg to Helsinki, 2000;
<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Atila-Eralp.pdf>
34. European Parliament Critical of Slowdown in Turkey's Reform Process, European Parliament, 2006
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20060922IPR10896&language=EN>
35. European Parliament Resolution of 21 May 2008 on Turkey's 2007 Progress Report 2007/2269;
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0224+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>
36. European Parliament Resolution on the 2011 Progress Report on Turkey, 2011/2889;
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2012-0189+0+DOC+XML+V0//EN>
37. European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations, 2013;
<https://www.everycrsreport.com/reports/RS22517.html>
38. Executive Summary of the Turkish National Programme for the Adoption of the Aquis, 2001;
https://www.ab.gov.tr/195_en.html
39. Giannotta, V., Is Turkey Turning its Face from the West?, 2010;
http://www.eisa-net.org/eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/stockholm/is_TR%20turning_its_face_from_the_West.pdf
40. Goff-Taylor, M., The Shifting Drivers of the AKP's EU Policy, 2017;
<https://www.wilsoncenter.org/publication/the-shifting-drivers-the-akps-eu-policy>
41. Goodman, A., Kurdish Political Prisoner Leyla Zana Released After a Decade in Jail, 2004;

https://www.democracynow.org/2004/6/10/kurdish_political_prisoner_leyla_zana_released

42. Gresh, G, Chorev, M, Turkish-kurdish Reconciliation: Promise and Peril
https://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_71.pdf
43. Grigoriadis, I., The Davutoglu Doctrine and Turkish Foreign Policy, Middle Eastern Studies Programme, 2010;
http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf
44. Guncelleme, S., Support to Turkey from Prison, 2004;
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/support-to-turkey-from-prison-198881>
45. Gunter, M., Reopening Turkey's Closed Kurdish Opening? , Middle East Policy Council;
<https://www.mepc.org/reopening-turkeys-closed-kurdish-opening>
46. Haddad, S, The Kurds in Turkey: Context and Current Status, Faculty of Political Science, Public Administration and Diplomacy, Notre Dame University, 2001;
[file:///C:/Users/41814/Downloads/Haddad%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/41814/Downloads/Haddad%20(4).pdf)
47. Jerez, A., The Turkish Accession in the European Union and the Kurdish Question, 2012;
http://www.academia.edu/1761105/The_accession_of_Turkey_in_the_EU_and_the_Kurdish_question
48. Kaya, Z., Maps into Nations: Kurdistan, Kurdish Nationalism and International Society, The London School of Economics and Political Science, 2012;
http://etheses.lse.ac.uk/645/1/Zeynep_Maps_into_Nations.pdf
49. Kirisci, K., Kurdish Question and Turkish Foreign Policy, 2015;
https://www.researchgate.net/publication/237734135_The_Kurdish_Question_and_Turkish_Foreign_Policy
50. Kizilkan-Kisacik, Z, Europeanization of Minority Rights: Discourse, Practice and Change in Turkey , European Diversity and Autonomy Papers EDAP, 2010
http://aei.pitt.edu/29751/1/2010_edap01.pdf
51. Kubicek, P., Democratization and Relations with the EU in the AKP Party Period: Is Turkey Really Making Progress?, 2013;

- <https://www.insightturkey.com/commentary/democratization-and-relations-with-the-eu-in-the-ak-party-period-is-turkey-really-making-progress>
52. Kurban, D., To Europe and Back: The Three Decades of Kurdish Struggle in Turkey, 2013;
http://www.iai.it/sites/default/files/GTE_PB_07.pdf
  53. Kurban, D., Europe as an Agent of Change - The Role of the European Court of Human Rights and the EU in Turkey's Kurdish Policies, 2014;
https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2014_RP09_kun.pdf
  54. Kurdish PM Addresses Kurdish Question, 2005;
<https://www.aljazeera.com/archive/2005/08/200841015451927942.html>
  55. The Kurdish Opening in Turkey: Origins and Future? , 2009;
<https://carnegieendowment.org/2009/12/01/kurdish-opening-in-turkey-origins-and-future-event-1494>
  56. Mann, J., Rodgers, W., Europe Hails AKP Victory in Turkey, 2002;
<http://edition.cnn.com/2002/WORLD/europe/11/04/turkey.elections/>
  57. McDowall, D., The Kurds: A Nation Denied, Harry Ransom Humanities Research Center, 1992;
  58. Nakhoul, S., Tattershall, N., Coskun, O., Erdogan Says Turkey Could Reconsider its Position on Europe, Reuters, 2017;
<https://www.reuters.com/article/us-turkey-politics-erdogan-europe/erdogan-says-turkey-could-reconsider-its-position-on-europe-idUSKBN17R2GG>
  59. Nas, C, Ozer, Y, Turkey and EU Integration: Achievements and Obstacles, Routledge, 2017;
<https://books.google.ge/books?id=OCAIDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=ozero+and+nas+Turkey+and+EU+Integration:+Achievements+and+Obstacles&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwje-5799KHcAhXC16QKHY3rB-wQ6AEIKDAA#v=onepage&q=ozero%20and%20nas%20Turkey%20and%20EU%20Integration%3A%20Achievements%20and%20Obstacles&f=false>
  60. Onar, N., Neo Ottomanism, Historical Legacies and Turkish Foreign Policy, GMF, 2009;
[file:///C:/Users/41814/Downloads/TurkeyOnar Neo Ottomanism%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/41814/Downloads/TurkeyOnar%20Neo%20Ottomanism%20(1).pdf)
  61. Osma, M., The AKP's Reconstruction of the Kurdish Problem during the European Union Accession Process, Eastern Mediterranean University, 2012;
<http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11129/236/Osma.pdf?sequence=1>
  62. Ozbudun, E., The Turkish "Democratization Package", Middle East Institute, 2013;
<http://www.mei.edu/content/turkish-%E2%80%9Cdemocratization-package%E2%80%9D>

63. Park, B., *Modern Turkey, People, State and Foreign Policy in a Globalized World*, Routledge, 2012;
https://books.google.ge/books?id=VZCoAgAAQBAJ&pg=PA51&lpg=PA51&dq=erdogan+promises+that+human+rights+will+be+main+value+in+2004&source=bl&ots=-WSqLLqfAf&sig=bStmO1xj69QO6OWexT_vgDRagGk&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwj8ntmSptvbAhXGtxQKHWP-CX04ChDoAQgnMAA#v=onepage&q=erdogan%20promises%20that%20human%20rights%20will%20be%20main%20value%20in%202004&f=false
64. Paschalis, Z, *Turkey and European Union: Problems and Prospects for Membership*, Calhoun, 2004-06
<https://core.ac.uk/download/pdf/36695216.pdf>
65. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession, 1998;
http://aei.pitt.edu/44619/1/turkey_1998.pdf
66. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession, 2003;
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2003.pdf
67. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession, 2004;
[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/sec/com_sec\(2004\)1201_/com_sec\(2004\)1201_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/sec/com_sec(2004)1201_/com_sec(2004)1201_en.pdf)
68. Report on Turkey's Application for Membership of the European Union, European Parliament, 2003;
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A5-2003-0160+0+DOC+XML+V0//EN>
69. Resolution on a Political Solution to the Armenian Issue, 1987;
http://www.europarl.europa.eu/intcoop/euro/pcc/aag/pcc_meeting/resolutions/1987_07_20.pdf
70. Resch, E., *Syria's Impact on the Kurdish Peace Process in Turkey*, IAI, 2017;
<http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1724.pdf>
71. Rezler, P., *The Copenhagen Criteria: Are They Helping or Hurting The European Union?*, 2011;
<https://www.csis.org/analysis/harsh-rhetoric-underlines-growing-tensions-turkey-eu-relationship-after-july-15>
72. Rubin, B., Heper, M., *Political Parties in Turkey*, 2002;

- <https://books.google.ge/books?id=B71dAgAAQBAJ&pg=PA134&lpg=PA134&dq=hadep+declaration+supporting+turkey%27s+EU+membership&source=bl&ots=h7GC13OMHE&sig=vh7naPLd0eqzKR0SqER2fubCW8E&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjT9KiStdXbAhUCXSwKHbLBBtcQ6AEIXjAF#v=onepage&q=hadep%20declaration%20supporting%20turkey's%20EU%20membership&f=false>
73. Sertoz, G, The Challenges and Prejudgments Turkey has Experienced Through Accession Process to the European Union, 2015;
[file:///C:/Users/41814/Downloads/b8b3b-673ed-3882e-a4cd5%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/41814/Downloads/b8b3b-673ed-3882e-a4cd5%20(5).pdf)
74. Shaheen, K., Erdogan Clinches Victory in Turkish Constitutional Referendum, The Guardian, 2017;
<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/16/erdogan-claims-victory-in-turkish-constitutional-referendum>
75. Siddique, A., Turkey's New Kurdish TV Hopes to Win Hearts and Minds, 2009;
https://www.rferl.org/a/Turkeys_Kurdish_TV_Hopes_To_Win_Hearts_And_Minds/1365884.html
76. Solomon, E., Srivastava, M., Erdogan launches crackdown after failed Turkish coup, Financial Times, 2016;
<https://www.ft.com/content/ba2f3a5a-4b3f-11e6-8172-e39ecd3b86fc>
77. Turkey 2005 Progress Report, European Commission, 2005;
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2005.pdf
78. Turkey – Progress Report, European Commission, 2014;
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf
79. Turkey Allows Broadcasting of Kurdish-Language Shows, The New York Times, 2002;
<https://www.nytimes.com/2002/11/21/world/turkey-allows-broadcasting-of-kurdish-language-shows.html>
80. Turkey Apologises for 1930s Killing of Thousands of Kurds, The Telegraph, 2011;
<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/8910369/Turkey-apologises-for-1930s-killing-of-thousands-of-Kurds.html>
81. Time for EU to Decide on Turkey's Membership Bid, Erdogan Says, Reuters, 2017;

- <https://www.reuters.com/article/us-germany-turkey/time-for-eu-to-decide-on-turkeys-membership-bid-erdogan-says-idUSKCN1BH1XP>
82. Tocci, N, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, Routledge, 2007;
<https://books.google.ge/books?id=aD-D5KusCkMC&printsec=frontcover&dq=The+EU+and+Conflict+Resolution:+Promoting+Peace+in+the+Backyard&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwix1Lff-KHcAhUFxaYKHUTkC50Q6AEIKDAA#v=onepage&q=The%20EU%20and%20Conflict%20Resolution%3A%20Promoting%20Peace%20in%20the%20Backyard&f=false>
83. Unver, A., *Comment: Turkey and Kurds, Charting the End of a Peace Process*, 2016;
<https://www.ft.com/content/9f06f0cc-1b85-11e6-b286-cddde55ca122>
84. Wigen, E., *Turkish Neo-Ottomanism: A Turn to the Middle East?*, Security Policy Library, 2009;
<http://www.atlanterhavskomiteen.no/files/atlanterhavskomiteen.no/Documents/Publikasjoner/Sik.pol.bibliotek/2009/SPB%203-2009.pdf>
85. Yekeler, Z., *Harsh Rhetoric Underlines Growing Tensions in the Turkey-EU Relationship after July 15*, Center for Strategic and International Studies, 2016;
<https://www.csis.org/analysis/harsh-rhetoric-underlines-growing-tensions-turkey-eu-relationship-after-july-15>

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Nino Sinjaradze

The Role of Minorities in International Politics:
Influence of Kurdish Question on Turkey-EU Relations

Diplomacy and International Politics

Thesis is Submitted to obtain Master's Academic Degree in Diplomacy and
International Politics

Zurab Davitashvili

Full Professor

Tbilisi

2018